

Mottagare: handläggare och chefer som ansvarar för studieförbundsfrågor i kommuner och regioner.

Cirkulär studieförbund 26:01

Innehåll

01. Folkbildningsrådet erbjuder kommunverktyg
02. SCB ser över sina kostnader – börja använd nya statistikplattformen
03. Demokrativillkor i folkbildningen nu införda
04. Rapport om biblioteken och studieförbunden – Vid vägs ände
05. Social innovation till arbete – NYTT projekt med ESF-medel
06. Folk och bildning – livesänd konferens – 22 april 2026

01. Folkbildningsrådet erbjuder kommunverktyg

Folkbildningsrådet har sedan hösten 2023 arbetat med att utvecklat en modell som kommuner kan använda för stöd till verksamhet i studieförbund. Arbetet har skett parallellt med införandet av det nya statsbidragssystemet.

Modellen syftar till att kombinera verksamhetsvolym och kvalitetsindikatorer i en administrativt hanterbar struktur.

(Bilaga)

Vill du få en introduktion? Vi erbjuder två tillfällen att få veta mer om kommunverktyget, se vad Folkbildningsrådet kan erbjuda och få möjlighet att ställa frågor om du inte sett detta tidigare.

[Anmäl dig på bit.ly/16mars2026](https://bit.ly/16mars2026) för möte 16 mars kl 15.00–16.00

[Anmäl dig på bit.ly/20mars2026](https://bit.ly/20mars2026) för möte 20 mars kl 09.00–10.00

02. SCB ser över sina kostnader – börja använd nya statistikplattformen

Liksom andra myndigheter ser SCB just nu över sina IT-kostnader och kommer i framtiden bara att tillhandahålla statistik om studieförbundens verksamhet via deras nya plattform för statistik. Folkbildningsrådet uppmanar därför alla att börja använda den nya plattformen.

(Bilaga)

03. Demokrativillkor i folkbildningen nu införda

Från och med 13 januari 2026 gäller statens demokrativillkor också för statsbidrag till folkhögskolor och studieförbund.

Folkbildningsrådet har därför tagit fram en vägledning för hur det statliga demokrativillkoret kan förstås och användas i en folkbildningskontext. Vägledningen syftar till att skapa en förståelse för de nya kraven och hur studieförbunden kan fortsätta det viktiga arbetet med att stödja demokratisk utveckling.

I vägledningen finns ett särskilt fokus på hur man kan arbeta systematiskt och det ges exempel på frågor som alla som arbetar med folkbildning kan ställa sig framförallt vid samarbete med andra.

I samband med att vägledningen släpptes anordnade Folkbildningsrådet en webbsändning där vägledningen introducerades.

Läs mer på folkbildningsradet.se/demokrativillkor

(Bilaga)

04. Rapport om bibliotek och studieförbund

En ny rapport från Folkbildningsrådet, Svensk biblioteksörening och Studieförbunden i samverkan visar hur den kulturella infrastrukturen blir allt svagare utanför de större städerna. Folkbiblioteken och studieförbunden är ofta ensamma aktörer eller möjliggörare av ett brett kulturutbud.

Rapporten visar att folkbibliotek och studieförbund drabbas hårt av nedskärningar och försämrad ekonomi de senaste åren särskilt i landsbygder. Jessica Franzén och Ellinor Fackle Fornius, båda doktorer i statistik vid statistikonsultföretaget Jupel, har sammanställt och analyserat underlaget. Maria Arriaza Hult, doktor i pedagogik med inriktning mot vuxnas lärande,

har genomfört intervjuer som belyser hur företrädare för studieförbunden och folkbiblioteken uppfattar utvecklingen.

(Bilaga)

05. Social innovation till arbete – projekt med ESF-medel

Folkbildningsrådet har beviljats stöd från Europeiska socialfonden för projektet SIA – Social innovation till arbete. Projektet pågår i tre år med start i mars 2026.

Projektets målgrupp utgörs av personer i åldern 20–64 år som står långt från arbetsmarknaden och ofta har flera samverkande hinder för delaktighet i samhället. Genom projektet hoppas Folkbildningsrådet att kommunerna och studieförbunden ska utveckla sin samverkan för att personer som är långtidsarbetslösa kan komma vidare i arbete eller studier genom studieförbundens unika verksamheter.

Projektet är planerat att bedrivas av de olika studieförbunden i: Eslövs kommun, Eskilstuna kommun, Falkenbergs kommun, Gävle kommun, Jönköpings kommun, Linköpings kommun, Malmö kommun, Norrköpings kommun, Ronneby kommun, Stockholms kommun, Söderhamns kommun, Trelleborgs kommun, Umeå kommun, Uppsala kommun, Västerås kommun och Örebro kommun.

Är du nyfiken på projektet? Mejla till sia@folkbildningsradet.se med dina frågor eller om du bara vill se till att du får del av projektets kommande nyhetsbrev. Nationell projektledare är Aziza Radhi och finns hos oss på Folkbildningsrådet.

06. Folk och bildning – livesänd konferens – 22 april 2026

Folk och bildning är en ny nationell arena för samtal om folkbildningens roll och betydelse i samhället.

Den 22 april 2026 arrangerar Folkbildningsrådet en livesänd konferens med aktuella perspektiv på kultur och bildning, beredskap, funktionshinderfrågor och kompetensförsörjning.

Moderator är Henrik Torehammar, inrikespolitisk kommentator på Svenska Dagbladet.

Läs mer på folkbildningsradet.se/folkochbildning

Har du frågor om bidragsgivning till studieförbund mejla studieforbund@folkbildningsradet.se eller ring vår växel 08-412 48 00. Kontaktuppgifter till medarbetare finns på vår webbplats.

Folkbildningsrådet vision är kunskap bildning och handlingskraft i hela samhället. Folkbildningsrådet bidrar till att uppnå visionen genom att skapa förutsättningar för en fri och självständig folkbildning som svarar mot individens och samhällets behov. Läs mer på folkbildningsradet.se

Stöd för kommuners bidragsgivning till studieförbund

Bakgrund

Den 1 januari 2024 införde Folkbildningsrådet ett nytt system för hur statsbidraget fördelas mellan studieförbunden. Det nya bidragssystemet är utformat för att främja kvalitet och förtydliga studieförbundens olika profiler.

Statsbidraget fördelas vart tredje år mellan studieförbunden i ett kvalitetsbedömningssystem som ska ge förutsättningar för långsiktig planering. Varje studieförbund lämnar in ett verksamhetsåtagande för en treårsperiod, där de beskriver vilken verksamhet de tänker genomföra, vilka målgrupper de vill nå och hur de planerar att bedriva folkbildning utifrån sin profil. Den planerade verksamheten ska kopplas till fem kvaliteter som följs upp med hjälp av kvalitetsindikatorer.

Fördelningsmodellen är svår att efterlikna i kommunernas och regionernas bidragsgivning till studieförbunden utan kraftigt utökad administration.

Folkbildningsrådet har därför tagit fram en modell med tillhörande verktyg som kommuner kan använda sig av och som bygger på kvalitetssäkrad statistik och som ansluter till Folkbildningsrådets kvalitetsindikatorer. Modellen ersätter inte respektive kommuns ansvar vad gäller beredning, beslut och uppföljning av bidragen. Var och en måste säkerställa sin egen myndighetsutövning.

Kommunmodellen i huvuddrag

Det nya statsbidragssystemet innebär en förflyttning från att fördela på kvantitet till att fördela på kvalitet. Kommunmodellen ansluter till samma fem verksamhetskvaliteter som statsbidraget och de kvalitetsindikatorer som går att bryta ner på kommunnivå. Fördelningen består av två delar.

I den ena delen fördelas medel utifrån statsbidragssystemets kvaliteter i verksamheten. Fördelningen sker i ett rankingsystem för kvaliteter i de arrangemang som är genomförda i den aktuella kommunen. I denna del finns det möjlighet för kommuner att prioritera bland flera angelägna uppgifter för studieförbunden. Hur detta går till beskrivs senare i dokumentet.

Den andra delen fördelas utifrån information om genomförd verksamhet i den aktuella kommunen. Denna del liknar det tidigare statsbidragssystemet, men med ökat fokus på unika deltagare och mindre fokus på studietimmar. Informationen uppdateras om det görs rättelser i verksamheterna.

Att fortsätta låta en del av fördelningen utgå ifrån omfattningen av genomförd verksamhet värnar pågående verksamheter och bidrar till stabilitet. Att nå många medborgare med folkbildning är en central uppgift för studieförbunden.

Modellen tillhandahålls i ett digitalt verktyg där all information som behövs för att göra bidragsfördelningen finns. I verktyget finns också möjlighet att hämta hem årsrapporter med information för de olika studieförbunden i den aktuella kommunen. Rapporterna syftar till att ge ett underlag för kommunens uppföljning och fördjupade analys. För den som har beslutat om ett annat sätt att fördela går det bra att endast använda rapportfunktionerna.

Så går fördelningen till

Den summa som kommunen vill fördela till studieförbunden enligt Folkbildningsrådets modell för kommunbidrag till studieförbunden delas upp enligt följande procentsatser.

Verksamhetsår: 60 procent på senaste året och 40 procent på året före.

8 PROCENT: FEM VERKSAMHETSKVALITETER

100 procent: Uppdelat på de fem kvaliteterna

92 PROCENT: GENOMFÖRD VERKSAMHET

60 procent: Studiecirkel

60 procent: Unika deltagare

60 procent: I verksamhet i kommunen

40 procent: Folkbokförda i kommunen

40 procent: Verksamhet

50 procent: Antal arrangemang

50 procent: Antal studietimmar

20 procent: Annan folkbildningsverksamhet

60 procent: Unika deltagare

60 procent: I verksamhet i kommunen

40 procent: Folkbokförda i kommunen

40 procent: Verksamhet

50 procent: Antal arrangemang

50 procent: Antal studietimmar

20 procent: Kulturprogram

100 procent: Antal arrangemang

Fördelning utifrån kvalitetsranking

De fem verksamhetskvaliteterna försöker fånga innebörden av folkbildning. Studieförbunden arbetar med dessa utifrån sina olika profiler. Genom att planera verksamheten utifrån de fem kvaliteterna uppfylls statens syften med stödet till folkbildningen. Verksamhetskvaliteterna är:

- Bildning
- Demokrati och delaktighet
- Utbildning
- Civilsamhälle
- Kulturliv

I kommunmodellen följs verksamhetskvaliteterna med hjälp av kvalitetsindikatorer i ett rankingsystem. Indikatorerna fungerar som mätinstrument som lyfter fram olika aspekter av verksamhetens kvaliteter. Till exempel kan andelen utbildade cirkelledare ge en indikation om bildningskvaliteten. Indikatorerna utvecklas över tid med inspel från studieförbunden.

Bidraget fördelas per verksamhetskvalitet, oavsett hur många indikatorer som finns inom varje kvalitet. Varje indikator har därför lika stor påverkan inom sitt område.

Exempel på ranking på indikatornivå:

- Utbildade ledare (indikator 3) rankas på andel arrangemang (studiecirkel och annan folkbildningsverksamhet) inom varje studieförbund med utbildad ledare. Högst andel ger högst ranking och därefter fallande.
- Kortutbildade i verksamhet (indikator 7) beräknas utifrån om andelen kortutbildade i verksamheten är högre än snittet kortutbildade i befolkningen, det vill säga om den är kompensatorisk. Om kompensatorisk ges högsta ranking, om inte kompensatorisk en lägre ranking. Kortutbildad är den som har högst tvåårig gymnasieutbildning.

En mer utförlig beskrivning av indikatorerna finns i bilaga 1.

Fördelning utifrån genomförd verksamhet

En beräkning om fördelning som görs i maj 2026 baseras på genomförd verksamhet för 2024 med 40 procent och 2025 med 60 procent.

Medel fördelas alltså utifrån genomförd verksamhet i den aktuella kommunen de senaste två åren.

- Unika deltagare, utifrån verksamhetskommun och folkbokföringskommun, 60 procent
- Studietimmar 40 procent

De olika verksamhetsformerna tillgodoräknas på följande vis:

- Studiecirkel 60 procent
- Annan folkbildningsverksamhet 20 procent
- Kulturprogram 20 procent

Avdrag för rättelser som ett resultat av studieförbundens internkontroll eller Folkbildningsrådets granskningar görs på den totala summan unika deltagare och studietimmar. Detta gäller både studiecirkel och annan folkbildningsverksamhet. För kulturprogram dras antal rättade arrangemang av från totala summan av kulturprogram.

Valbara delar

Det är möjligt att göra vissa val i modellen. De fem verksamhetskvaliteterna är förinställda på en jämn fördelning, med 20 procent på vardera kvaliteten. Detta går att justera om man önskar ge en eller två kvaliteter en större tyngd.

Rapport om verksamheten

Folkbildningsrådet tillhandahåller också rapporter om studieförbundens verksamhet i verktyget. Rapporterna innehåller såväl information om verksamhetskvaliteterna som genomförd verksamhet. Dessa kan användas för kommunens uppföljning och dialog med studieförbunden.

Rapporterna följer SCB:s sekretessregler som syftar till att säkerställa anonymitet för enskilda deltagare i verksamheten.

Att tänka på vid införande

Eftersom den nya modellen är ett delvis nytt sätt att fördela medel till studieförbunden på kan kommunen behöva ta ställning till om det finns behov av att fasa in modellen. Det kan göras på olika sätt men kan exempelvis ske genom att kommunen fortsätter att fördela hälften av bidraget på tidigare sätt (om tidigare statistik fortsatt finns hos SCB) eller som ett genomsnitt av de senaste årens bidrag samt hälften enligt det nya sättet under en övergångsperiod.

Anslutning och avgiftsfinansiering av verktyget

Kommunerna beslutar själva om och hur bidrag till studieförbunden ska fördelas. Det är frivilligt att använda Folkbildningsrådets kommunverktyg. Kommunen kan också kombinera modellen med egna regler, till exempel krav på ansökan, krav på viss verksamhet eller krav på lokal närvaro.

För att kunna ta ställning till erbjudandet kan kommunen få ett kostnadsfritt testkonto i 60 dagar. Om kommunen vill fortsätta använda verktyget efter testperioden beställs det.

Avgiften för kommunverktyget är för närvarande 0,9 procent av kommunens bidrag till studieförbunden, dock högst 35 000 kronor per år. Avgiften ska täcka Folkbildningsrådets kostnader för att utveckla och förvalta verktyget.

När kommunen beställer kommunverktyget åtar den sig att varje år redovisa hur mycket medel som fördelas till studieförbunden och på vilket sätt.

Kommunen åtar sig också att medverka i uppföljning och utvärdering för fortsatt utveckling av kommunmodellen.

Kommunen behöver inte fördela enligt Folkbildningsrådets kommunmodell för att använda verktyget. Det går bra att endast använda rapportdelen med statistik och vissa kvalitetsindikatorer.

Kontakt

Beställning av kommunverktyget görs på forms.office.com/e/y3ErvfMVbh.

Frågor kan mejlas till studieforbund@folkbildningsradet.se eller besvaras av handläggare Annika Stigmark på telefon 08-412 48 09.

För Folkbildningsrådet

Morgan Öberg
Enhetschef

Annika Stigmark
Handläggare

Bilaga 1

Beskrivning av modell för kommunbidrag till verksamhet i studieförbunden

Utgångspunkter

- Verksamhetens kvaliteter som beskrivs i *Statsbidrag till verksamhet i studieförbunden (23/00383)*
- Kvalitetsindikatorer från *Riktlinjer för kvalitetsbedömningssystem för statsbidrag till studieförbunden – del B (23/00668)*

Bakgrund

Modellen ansluter till statsbidragssystemet och de fem verksamhetskvaliteter som ingår där.

Till verksamhetens kvaliteter kopplas kvalitetsindikatorer för de arrangemang som är genomförda i den aktuella kommunen. De indikatorer som går att bryta ner på kommunnivå används.

Utöver verksamhetens kvaliteter så innehåller modellen en andra del som liknar det tidigare systemet genom att det baseras på genomförd verksamhet, men med olika faktorer som exempelvis annan folkbildningsverksamhet och fokus på unika deltagare.

Verksamhetens kvaliteter

Bildning

Folkbildningen är en bred folklig rörelse som studieförbunden bidrar till att skapa förutsättningarna för. Verksamheten är deltagarstyrd. Studiecirklar och kulturaktiviteter möter människors behov av lärande, kultur, gemenskap och personlig utveckling vid olika tillfällen i livet och ger kunskaper och färdigheter. Studieförbunden arbetar aktivt för att nå en mångfald av människor och ge möjligheter till bildningsresor.

Folkbildningen i studieförbunden är fri och frivillig. Det betyder att deltagarnas bildningsprocesser styrs av deras egna intressen och ambitioner

och att studieförbunden är självständiga aktörer i samhället. Cirkelledare och andra pedagogiska ledare är avgörande för kvaliteten i verksamheten. Verksamheten bedrivs med progression, så att den bygger vidare på deltagarnas tidigare kunskaper och färdigheter.

Studieförbundens folkbildningsverksamhet stärker människor och stärker på det viset samhället. Studiecirkelarna är det viktigaste redskapet. Studiecirkeln är en flexibel form som bygger på möte, samarbete, samtal, skapande och reflektion med olika betoning på dessa delar. Studiecirkeln är anpassad till deltagares skiftande behov, till samhällsbehov, utbildningsbehov och till olika sammanhang i lokalsamhället, civilsamhället och i kulturlivet.

- Bred folklig rörelse (indikator 1)
 - Rankas fallande på andel av befolkning i kommunen som nås. Unika deltagare räknas en gång inom varje studieförbund. Studieförbund med högst andel ges 8 därefter studieförbunden fallande.
 - Rapporten visar andel av befolkning i kommunen som nås, per studieförbund.
- Utbildade ledare (indikator 3)
 - Rankas fallande på andel arrangemang (studiecirkel och annan folkbildningsverksamhet) inom varje studieförbund med utbildad ledare. Studieförbund med högst andel räknas 8 därefter studieförbunden fallande.
 - Rapporten visar andel av arrangemang inom varje studieförbund med utbildad ledare.
- Studiecirkeln som bas (indikator 4)
 - Rankas utifrån andelen studiecirkel. Andel studiecirkel mellan 40 och 60 procent rankas 8, över 60 procent ger lägst ranking, under 40 procent ger ranking 1 och uppåt.
 - Rapporten visar andel studiecirkel av den totala verksamheten per studieförbund.

Demokrati och delaktighet

De grupper som verkar inom folkbildningen använder demokratiska arbetsformer. Deltagarna får redskap att påverka sin egen situation och samhället. Detta tillsammans med verksamhetens stora omfattning gör att folkbildningen bidrar till ett aktivt medborgarskap och stärker och utvecklar demokratin.

Folkbildningen är kompensatorisk genom att den särskilt verkar med och för dem som samhälle, kulturliv och utbildning annars är mindre tillgängligt för. Studieförbunden når särskilt deltagare som är kortutbildade, deltagare som är utrikes födda och deltagare med funktionsnedsättning. Studieförbunden erbjuder en verksamhet som är tillgänglig för alla.

Studieförbunden är demokratiska aktörer som förmedlar och förankrar respekt för de mänskliga rättigheterna och för grundläggande demokratiska värderingar. Studieförbunden motverkar diskriminering, bristande jämställdhet och antidemokratiska tendenser.

Studieförbunden inbjuder till inkluderande möten och är på så sätt en integrerande samhällskraft. Studieförbunden verkar för att nå nya deltagare. Genom studieförbundens rikstäckande verksamhet är de en utvecklande, innovativ och demokratistärkande resurs för lokalsamhället och för medborgarna.

- Kortutbildade i verksamhet (indikator 7)
 - Kortutbildade är deltagare med utbildning kortare än treårigt gymnasium.
 - Rankas utifrån om andelen kortutbildade i verksamheten är högre än snittet i befolkningen i kommunen (kompensatorisk nivå), som ger ranking 8. Är andelen lägre än snittet i befolkningen ges ranking 4.
 - Rapporten visar med en markering om studieförbunden har kompensatorisk nivå. Redovisas med hänsyn till SCB:s sekretessregler om anonymitet i verksamheten.
- Utrikesfödda i verksamhet (indikator 8)

- Rankas utifrån om andelen utrikesfödda i verksamheten är högre än snittet i befolkningen i kommunen (kompensatorisk nivå), som ger ranking 8. Är andelen lägre än snittet i befolkningen ges ranking 4.
- Rapporten visar med en markering om studieförbunden har kompensatorisk nivå. Redovisas med hänsyn till SCB:s sekretessregler om anonymitet i verksamheten.
- Riktade arrangemang för målgrupp (indikator 10)
 - Rankas utifrån studieförbund med flest antal riktade arrangemang till målgruppen funktionsnedsatta.
 - Rapporten visar antal riktade arrangemang per studieförbund.
- Nå nya deltagare (indikator 12)
 - Till nya deltagare räknas den som inte deltagit i något studieförbunds verksamhet under tre år före mätåret.
 - Rankingens görs så att andelen nya deltagare mellan 25 och 75 procent ger ranking 8, över 75 procent ger ranking 1, upp till 25 procent rankas studieförbunden.
 - Rapporten visar andelen nya deltagare nationellt per studieförbund, då data på kommunnivå saknas på grund av SCB:s sekretessregler om anonymitet i verksamheten.

Utbildning

Studieförbunden är en viktig resurs för lärandet som en livslång process.

Studieförbundens verksamhet ger kompetensutveckling och studiemotivation. Den stärker deltagarnas ställning i arbetslivet, särskilt för dem med kort utbildning och dem som står långt från arbetsmarknaden. Därigenom bidrar studieförbunden till att minska utbildningsklyftorna i samhället.

Studieförbundens verksamhet ger deltagare generella kompetenser, som kan valideras av studieförbunden.

- Lärande som livslång process (indikator 13)

- Ranking görs så att ju fler ålderskategorier i studiecirkel och annan folkbildningsverksamhet som nås desto högre ranking. En till två åldersgrupper ger ranking 1, tre åldersgrupper ger ranking 3, fyra åldersgrupper ger ranking 6, fem åldersgrupper ger ranking 8.
- Rapporten visar den största åldersgruppen som studieförbundet når, då deltagardata inte kan visas med hänsyn till SCB:s sekretessregler om anonymitet i verksamheten.
- Kortutbildade i arbetsför ålder (indikator 15)
 - Kortutbildade är deltagare med utbildning kortare än treårigt gymnasium.
 - Ranking görs utifrån andel kortutbildade av befolkningen som nås. Högst andel ger ranking 8 och därefter fallande.
 - Rapporten visar andel kortutbildade av befolkningen som nås.

Civilsamhälle

Studieförbunden är en del av civilsamhället. De är demokratiska verktyg för civilsamhället och dess idéutveckling. Studieförbundens verksamhet stödjer föreningslivet att fullgöra sina uppgifter och nå sina mål.

Folkbildningsverksamheten i civilsamhället ger stöd åt ledares och medlemmars kunskapsutveckling och åt ett aktivt föreningsmedlemskap. Verksamheten omfattar en mångfald av inriktningar, även politiska och religiösa, och stödjer deltagarnas fria åsiktsbildning.

Studieförbunden tillgodoser folkbildningsbehov i nya föreningar och rörelser.

Studieförbundens folkbildningsverksamhet med civilsamhällets organisationer kan omfatta samverkan om resurser för genomförandet genom lokaler, ledare, utrustning och studiematerial.

- Utbildade ledare (indikator 3)
 - Rankas fallande på andel arrangemang (studiecirkel och annan folkbildningsverksamhet) inom varje studieförbund med utbildad

ledare. Studieförbund med högst andel räknas 8 därefter studieförbunden fallande.

- Rapporten visar andel av arrangemang inom varje studieförbund med utbildad ledare.
- Förenings- och organisationsutvecklande verksamhet (indikator 18)
 - Utgår ifrån ämnen som kategoriserats som förenings- och organisationsutvecklande för alla verksamhetsformer.
 - Rankas så att störst antal arrangemang ger ranking 8 och därefter fallande per studieförbund.
 - Rapporten visar antal arrangemang per studieförbund.

Kulturliv

Folkbildningen är en kulturarena som täcker hela Sverige. Studieförbunden bidrar till ett rikt och lokalt förankrat kulturliv med en mångfald av uttrycksformer och ett tillgängligt utbud av kulturella fritidsaktiviteter. Utgångspunkten är kulturens egenvärde.

Studieförbunden kompletterar samhällets övriga kulturutbud och sänker trösklarna till kulturen.

Studieförbunden stödjer den lokala amatörkulturen och erbjuder möjlighet till kulturövande och eget skapande med folkbildningens metoder.

Verksamheten innehåller möten mellan yrkesverksamma och ideella kulturutövare. Den erbjuder en rikstäckande arbetsmarknad för professionella kulturskapare.

- Kulturutbud (indikator 21)
 - Utgår ifrån ämnen som kategoriserats som kultur i alla verksamhetsformer.
 - Rankas utifrån om studieförbundet har såväl kulturprogram som studiecirkel och/eller annan folkbildningsverksamhet och ger ranking 8, annars ges ranking 4.

- Rapporten visar antal kulturprogram samt totalt antal studiecirklar och annan folkbildningsverksamhet inom kulturämnena per studieförbund.
- Egna kulturprogram och kulturprogram i samverkan (indikator 22)
 - Mellan 20 och 80 procent egna kulturprogram ger ranking 8, över 80 procent ger ranking 1, under 20 procent rankas studieförbunden.
 - Rapporten visar andelen egna kulturprogram per studieförbund.
- Kulturformer (indikator 23)
 - Rankas utifrån mångfalden kulturformer, studieförbund med flest kulturformer ges ranking 8 och därefter fallande.
 - Rapporten visar antal kulturprogram per kulturform, per studieförbund.
- Medverkande i kulturprogram (indikator 25)
 - Rankas utifrån om de båda medverkandekategorierna *yrkesverksamma* och *inte yrkesverksamma* finns. Om båda finns ges ranking 8, om bara en kategori finns ges ranking 1 och om ingen kategori finns ges ranking 0.
 - Rapporten visar antal kulturprogram per medverkandekategori (*yrkesverksamma*, *inte yrkesverksamma*, *ingen medverkande*), per studieförbund.

Genomförd verksamhet

En beräkning om fördelning som görs i maj 2026 baseras på genomförd verksamhet för 2024 med 40 procent och 2025 med 60 procent.

Medel fördelas alltså utifrån genomförd verksamhet i den aktuella kommunen de senaste två åren:

- Unika deltagare, utifrån verksamhetskommun och folkbokföringskommun, 60 procent
- Studietimmar 40 procent

De olika verksamhetsformerna tillgodoräknas på följande vis:

- Studiecirkel 60 procent
- Annan folkbildningsverksamhet 20 procent
- Kulturprogram 20 procent

Avdrag för rättelser som ett resultat av studieförbundens internkontroll eller rådets granskningar görs på den totala summan unika deltagare och studietimmar. Detta gäller både studiecirkel och annan folkbildningsverksamhet. För kulturprogram dras antal rättade arrangemang av från totala summan av kulturprogram.

Valbara inställningar

Kommunen kan prioritera vissa kvaliteter genom att vikta dem högre. Utgångsläget är att alla kvaliteterna viktas lika.

Undantagsregler

För att beräkningar ska fungera i kommunmodellen krävs en miniminivå av verksamhet (minst tre arrangemang, minst fem unika deltagare och minst tio studietimmar redovisade i kommunen det senaste verksamhetsåret).

Det går även att undanta studieförbund i fördelningen om kommunen har högre krav på verksamhetens omfattning eller om andra kommunala grundkrav inte är uppfyllda.

Avrundningsregler

Kommunmodellen avrundar belopp som ska fördelas till närmaste hela tusentals kronor.

Rapport

Till modellen hör en rapport som presenterar statistik och värden från kvalitetsindikatorerna och upparbetad verksamhet. Redovisas med hänsyn till SCB:s sekretessregler för anonymitet i verksamheten.

Bilaga 2

Allmänna avtalsvillkor för tillhandahållande av Folkbildningsrådets kommunverktyg om verksamhet i studieförbunden

Gäller från och med 1 oktober 2025

1. Allmänt

Dessa allmänna avtalsvillkor gäller då Folkbildningsrådet (802015-8690) tillhandahåller tjänsten kommunverktyg om studieförbund.

Avtal om tjänsten ska anses ingånget när Folkbildningsrådet bekräftat kommunens beställning och den första avgiften har betalats.

2. Definitioner

Kommunverktyget: Ett system/tjänst för statistik, indikatorer och rättelser. Vid en senare tidpunkt också bidragsberäkning enligt Folkbildningsrådets kommunmodell.

Årsavgift: Den avgift som kommunen betalar för tillgång till kommunverktyget.

Kontaktperson: Den person som kommunen utser som ansvarig för kommunikationen med Folkbildningsrådet.

3. Parternas åtaganden

Folkbildningsrådet ska:

- Tillhandahålla kommunverktyget enligt dessa allmänna avtalsvillkor.
- Senast den 1 maj årligen uppdatera verktyget med data för det senaste avslutade verksamhetsåret.
- I god tid informera om ändringar i kommunmodellen genom skrivelse till kommunen.

Kommunen ska:

- Senast den 1 december lämna en rapport till Folkbildningsrådet om hur bidragsgivningen till studieförbunden sett ut enligt rådets instruktioner.
- Meddela ändringar av kontaktperson och faktureringsuppgifter per e-post.

4. Ansvarsbegränsningar

Folkbildningsrådet ansvarar inte för indirekta skador, såsom förlust av data, som kan uppstå till följd av användningen av kommunverktyget.

Folkbildningsrådets ansvar är begränsat till det belopp som kommunen har betalat i årsavgift under det aktuella avtalsåret.

5. Avgift och betalningsvillkor

För tillgång till kommunverktyget betalar kommunen en avgift. Kommunen ska betala avgiften inom 30 dagar från fakturadatum. Folkbildningsrådet fastställer ny avgift varje år och informerar kommunen senast den 1 juni. Den nya avgiften gäller från och med den 1 januari påföljande år.

6. Giltighet, förlängning, uppsägning

Avtalet för tjänsten gäller från och med det datum då kommunen har betalat fakturan och löper till och med den 31 december samma år. Om ingen av parterna säger upp tjänsten skriftligen senast den 30 september förlängs tillgången till tjänsten automatiskt med 12 månader. Uppsägning ska ske skriftligen.

7. Ändringar i de allmänna villkoren

Ändring i de allmänna villkoren ska meddelas senast den 1 juni av Folkbildningsrådet och träder i kraft den 1 januari påföljande år.

8. Tvistlösning

Tvister som uppstår med anledning av detta avtal ska i första hand lösas genom förhandling mellan parterna. Om enighet inte kan nås ska tvisten avgöras av svensk allmän domstol med Stockholms tingsrätt som första instans.

9. Force majeure

Ingen av parterna ska hållas ansvarig för underlåtenhet att fullgöra sina åtaganden enligt detta avtal om underlåtenheten beror på omständigheter utanför partens kontroll, såsom naturkatastrofer, krig, strejk eller myndighetsbeslut.

Information om publicering av statistik om studieförbundens verksamhet

SCB är ansvariga för att producera statistik om studieförbundens verksamhet och tillgängliggör denna på två olika sätt. Nu planerar SCB vissa förändringar av sitt tillhandahållande.

Statistikdatabasen – ny och modern tjänst

Statistiken publiceras i första hand genom statistikdatabasen som innehåller officiell statistik från SCB och 14 andra myndigheter. Statistikdatabasen är en modern tjänst som möjliggör en rad olika uttag i en rad olika filformat. Statistiken om studieförbunden nås genom valet *Kultur och fritid* och därefter *Studieförbundsstatistik* eller *Studieförbundens verksamhet* på www.statistikdatabasen.scb.se.

STUV-sidan – under förändring

Statistiken om studieförbundens verksamhet finns också tillgänglig på den så kallade Stuv-sidan, bland annat via ett äldre gränssnitt i statistikarkivet. Statistikarkivet sköts med en äldre version av Crystal Reports från SAP som inte längre uppdateras och inte heller ingår i SCB:s uppdaterade IT-strategi. Deras inriktning är därför att tjänsten statistikarkivet kommer att avvecklas – i stället hänvisas användare till statistikdatabasen.

Det finns inte något fastställt datum för avvecklingen men det är angeläget att informera om att tjänsten kommer att stängas ned. Vi återkommer så snart vi har ett besked från SCB om när det blir.

För alla som använder statistikarkivet på Stuv-sidan idag är det hög tid att börja använda statistikdatabasen i stället, eftersom det kan skilja sig något åt vilka uppgifter som finns tillgängliga och hur de presenteras.

Folkbildningsrådet erbjuder digitalt kommun- och regionverktyg

Folkbildningsrådet erbjuder från mars månad ett digitalt verktyg för kommuner med statistik och vissa indikatorer från det nya statsbidragssystemet, som kommuner och regioner har möjlighet att fritt prova på under en begränsad period. Genom detta verktyg finns också möjligheten att ansluta till Folkbildningsrådets modell för kommunbidrag till verksamhet i studieförbunden. Ett liknande verktyg planeras att utvecklas för regionerna. För mer information om kommunverktyget eller arbetet med regionverktyget kontakta oss.

Har ni frågor?

Har ni några frågor om förändringen mejla till oss på Folkbildningsrådet studieforbund@folkbildningsradet.se eller till ansvariga för statistiken om studieförbunden hos SCB stuv@scb.se.

För Folkbildningsrådet

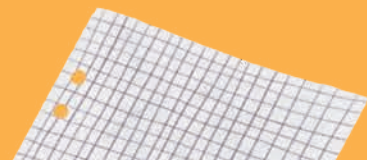

Morgan Öberg
Enhetschef

Carolina Thulin
Statistiker

Demokrativillkor i folkbildningen

EN VÄGLEDNING

Publicerad av Folkbildningsrådet, 2026

SKRIBENT: Thor Rutgersson

GRAFISK FORM: Pasadena Studio

ILLUSTRATIONER: Emma Hanquist

ISBN: 978-91-88692-91-7

www.folkbildningsradet.se

Syftet med vägledningen	4
Förord	5
Demokrativillkoret	6
Vad står i förordningen?	7
● OM FOLKBILDNING	9
Kort historik: folkbildning och statsbidrag	10
Hur fungerar folkbildning?	11
Folkbildningen i en föränderlig omvärld	14
Folkbildningens många samarbeten	15
Egna demokrativillkor	16
● DEMOKRATIVILLKORETS OLIKA DELAR	19
Demokrativillkorets olika delar	20
Studieförbundens och folkhögskolornas ansvar	24
Ansvar för företrädare	25
Särskilda skäl	27
● FÖREBYGGANDE ARBETE	31
Vad menas med att förebygga?	32
Hjälp med risk- och sårbarhetsanalys	33
Handlingsplaner som verktyg i det förebyggande arbetet	34
Generellt om samarbeten	35
Förebyggande arbete för samarbeten	37
Frågetecken kring definitioner av grupper och sammanhang	41
Adekvat insyn	43
Rutiner för om företrädare bryter mot demokrativillkoret	46
Föreläsare, paneldeltagare och andra inbjudna medverkande	47
Kurslitteratur och studiematerial	49
Att tänka på vid uthyrning eller utlåning av lokaler	51
Att bygga egna handlingsplaner/checklistor och arbeta metodiskt	52
● UPPFÖLJNING OCH GRANSKNING	57
När och vad kommer Folkbildningsrådet kontrollera?	58
Sekretess och hantering av personuppgifter	61
Läs mer	62

Syftet med vägledningen

DEN HÄR SKRIFTEN informerar om statens nya demokrativillkor för statligt stöd till trossamfund och civilsamhälle. Här finns även en genomgång av folkbildningens olika verksamhetsformer och pedagogik.

Ibland har folkbildningsverksamheter ambitioner som kräver medveten moderering och kontextualisering. Folkbildningsrådet vill med denna vägledning göra sådant arbete mer överskådligt och metodiskt. Därför finns här ett särskilt fokus på checklistor, säkerhetsställande frågor och handlingsplaner som sammantaget bäddar för en verksamhet som följer statens demokrativillkor samtidigt som folkbildningen kan fortsätta att utmana, uppmuntra och förändra.

Den här vägledningen är ett material att återkomma till, där läsningen inte behöver ske från pärm till pärm. De olika delarna är färgkodade och fristående, för att läsaren lätt ska hitta relevant information.

BEGRÄNSNINGAR OCH UPPDATERINGAR

Vägledningen har begränsningar eftersom den produceras innan villkoret börjar tillämpas. Praxis kommer att växa fram och det är inte möjligt att vara heltäckande.

Inkom gärna med tankar och synpunkter till Folkbildningsrådet: materialet kommer att uppdateras och finnas digitalt.

Förord

ENHETLIGA DEMOKRATIVILLKOR för statlig bidragsgivning till civilsamhället är nu införda efter många år av diskussion och beredning. Syftet med de nya villkoren är att göra det tydligare vad som gäller och därmed lättare att säkerställa att statsbidrag inte används för verksamhet som strider mot samhällets grundläggande värderingar om demokrati och mänskliga rättigheter. I förlängningen kan det statliga demokrativillkoret även bidra till att öka allmänhetens förtroende för den statliga bidragsgivningen.

Folkbildningsrådet ser det som positivt att gemensamma demokrativillkor införs för trossamfund och civilsamhälle. Likalydande villkor för statsbidrag till civilsamhället lägger grunden för ett enhetligt synsätt och bidrar till ökad tydlighet om hur villkoren ska förstås och tillämpas. Vi tror också att folkbildningen, som redan har egna, ambitiösa demokrativillkor, är väl rustad inför förändringen.

En skillnad mot Folkbildningsrådets demokrativillkor, som företrädesvis är positivt formulerade, är att det statliga demokrativillkoret bygger på exkluderingsgrunder. Det betyder att de anger vad en statsbidragsmottagande organisation *inte* får göra. För folkbildningen innebär det att folkbildningens kunskaper och *hantverk* blir viktigare än någonsin. Om ett studieförbund eller en folkhögskola vill finnas i olika miljöer för att stärka demokratiska värden måste verksamheten ramas in. Material och diskussioner måste kontextualiseras. Det är sådant som folkbildningen är bra på. Nu blir det extra viktigt att kunna berätta hur det går till, både innan en verksamhet startar och när den har genomförts. Det gäller att ha tillräcklig insyn i och kunskap om olika samarbeten och att bedriva ett förebyggande arbete för att kunna ha tydliga svar på frågor om arrangörskap.

Det statliga demokrativillkoret är en del av förordningen om statsbidrag till folkbildningen. Folkbildningsrådet vill med denna skrift ge vägledning om hur folkhögskolor och studieförbund kan arbeta utifrån villkoret. Med tiden kommer kunskapen om hur demokrativillkoret ska förstås och tillämpas att öka. Då kommer också denna vägledning behöva uppdateringar eller kompletteringar. Vi välkomnar att ni som använder vägledningen hör av er till oss om ni har synpunkter eller frågor om delar av texten eller om villkoret. Genom dialog om villkoret och vägledningen kan vi gemensamt öka förståelsen för demokrativillkorets innebörd.

Anna-Karin Lindblom

Folkbildningsrådets generalsekreterare

Demokrativillkoret

LIKALYDANDE DEMOKRATIVILLKOR

Riksdagen har antagit de lagförslag som regeringen lämnade i proposition 2023/24:119, *Statens stöd till trossamfund och civilsamhället – enhetliga och rätts-säkra villkor*. Det innebär att det nu finns ett enhetligt demokrativillkor som gäller för att få stöd ur Allmänna arvsfonden och för stöd till trossamfund. Likalydande demokrativillkor gäller också för övrig statlig bidragsgivning som riktar sig till civilsamhället, vilket inkluderar Folkbildningsrådet och det statliga stödet till studieförbund och folkhögskolor. **Regeringen har infört det nya villkoret för att det ska bli lättare att säkerställa att staten inte finansierar verksamhet som strider mot samhällets grundläggande värderingar.**

Flera utredningar har föreslagit tydligare demokrativillkor för statsbidrag till civilsamhället, senast Demokrativillkorsutredningen (SOU 2019:35), som 2019 lämnade förslag om att införa likalydande demokrativillkor i relaterade statsbidragsförordningar. Utredningen menade att civilsamhället är av central betydelse för demokratin och har flera viktiga funktioner, bland annat som demokratiskola och röstbärande. Det blir därför extra viktigt att statsbidragen inte går till verksamhet som gynnar sådant som strävar åt motsatt håll.

En majoritet av de förordningar som reglerar statsbidrag till civilsamhället innehåller redan demokrativillkor avseende en organisations verksamhet men villkoren är formulerade på olika sätt vilket skapar osäkerhet i tolkning och tillämpning. Det nya, statliga demokrativillkoret är skrivet på ett sådant sätt att det tydligt pekar på ageranden som inte är tillåtna. Regeringen menar att det nu blir enklare för myndigheter (och andra som fördelar bidrag) att granska och bedöma på samma sätt. Även bidragsmottagare får det lättare att förstå vad som förväntas av dem.

FÖRENINGSFRIHET OCH ÅSIKTSFRIHET

Det statliga demokrativillkoret är utformat för att säkerställa att offentliga medel *bara* stödjer verksamheter som är förenliga med "samhällets grundläggande värderingar och demokratiska principer" (vilket är värden som finns bland annat i regeringsformen; exempelvis yttrandefrihet, informationsfrihet, mötesfrihet, demonstrationsfrihet, föreningsfrihet, religionsfrihet och principen om alla människors lika värde). Demokrativillkoret styr inte själva rätten att bilda föreningar eller att ha verksamhet, utan endast tillgången till statliga bidrag. I Sverige har alla människor rätt att tillhöra och bilda olika organisationer. På samma sätt äger alla människor rätt att avstå sådana medlemskap. Staten får inte ingripa eller påverka i detta.

Regeringen gör också en liknande bedömning för åsiktsfriheten, som liksom föreningsfriheten är skyddad i regeringsformen och Europakonventionen. Demokrativillkoret begränsar inte rätten att uttrycka olika åsikter, det styr bara vilka typer av organisationer som kan ta del av statliga medel.

Vad står i förordningen?

FÖRORDNINGEN (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen.

DEMOKRATIVILLKOR

8 a §

Stöd får inte lämnas till en organisation om den eller någon av dess företrädare som agerar inom ramen för verksamheten

1. utövar våld, tvång eller hot mot en person eller på annat sätt kränker en persons grundläggande fri- och rättigheter,
2. diskriminerar personer eller grupper av personer eller på annat sätt bryter mot principen om alla människors lika värde,
3. försvarar, främjar eller uppmanar till sådana ageranden som anges i 1 eller 2, eller
4. motarbetar det demokratiska styrelseskicket.

Stöd får inte heller lämnas till en organisation om det framkommer att någon av dess samarbetsorganisationer, eller en företrädare för samarbetsorganisationen, agerar på ett sådant sätt som anges i första stycket.

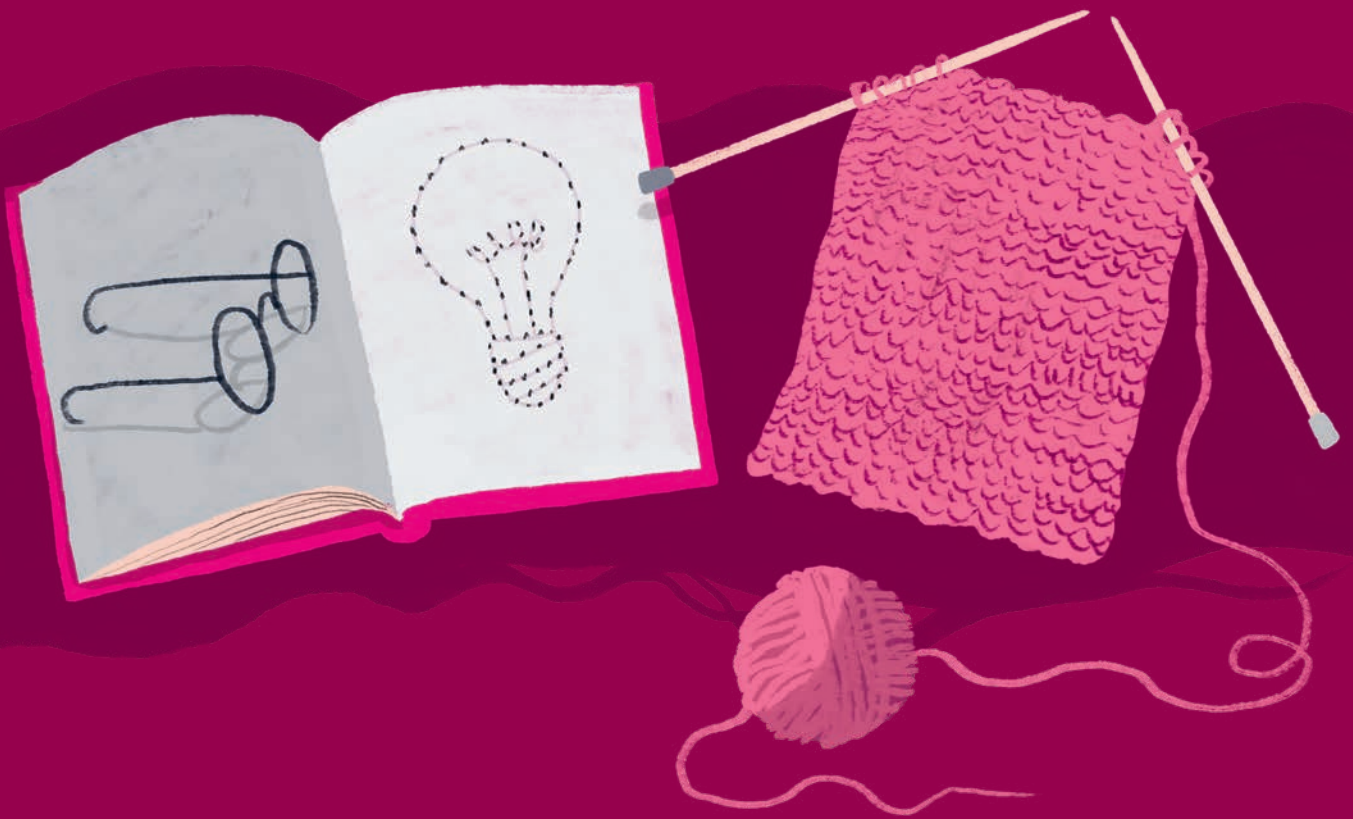
8 b §

Om en organisation, dess företrädare, organisationens samarbetsorganisation eller samarbetsorganisationens företrädare har agerat på ett sådant sätt som anges i 8 a §, får stöd ändå lämnas till organisationen om det finns särskilda skäl.

Vid denna bedömning ska det särskilt beaktas om

1. organisationen har tagit avstånd från agerandet,
2. organisationen har vidtagit adekvata åtgärder för att säkerställa att agerandet inte upprepas,
3. det är fråga om ett enstaka agerande, och
4. agerandet ligger långt tillbaka i tiden.

Vid allvarliga överträdelser av en samarbetsorganisation, eller dess företrädare, ska det vid bedömningen även särskilt beaktas om samarbetet har avbrutits.

OM FOLKBILDNING

Den här delen av vägledningen syftar till att ge insikt i hur folkbildning i olika former fungerar. Begrepp och termer återkommer sedan i vägledningens förebyggande delar. En grundläggande förståelse för former, pedagogik och arbetssätt är nödvändig för att förstå det fortsatta innehållet och hur folkbildningsverksamhet kan fungera i linje med det statliga demokrativillkoret.

- 10 Kort historik: folkbildning och statsbidrag
- 11 Hur fungerar folkbildning?
- 14 Folkbildningen i en föränderlig omvärld
- 15 Folkbildningens många samarbeten
- 16 Egna demokrativillkor

Kort historik: folkbildning och statsbidrag

ICKE-FORMELL UTBILDNING och vuxnas lärande har olika bakgrund och historia i olika länder och kulturer. De första folkhögskolorna startades i Danmark för att möta kunskapsbehovet på landsbygden. De första svenska folkhögskolorna inspirerades av detta, men fler tillkom sedan som en del av eller mer löst tillhörande de folkrörelser som växte sig starka under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. På samma sätt kom studiecirkeln att bli ett viktigt verktyg när människor organiserade sig kring olika kamper och intressen. Samtidigt fanns ambitioner från högre lärosäten att hitta former för att sprida kunskap utanför skolornas väggar.

Det första statsbidraget till folkbildningen kom 1872 och byggdes sedan på med fler verksamhetsformer och områden. Redan starka och skiftande bildningsströmningar inom olika rörelser sammanfogades då och organiserades i egna organisationer för att kunna växa ytterligare med statligt stöd.

En sak som utmärker statens syn på folkbildningen är att bidragen till folkbildningen från början gavs utan ambitioner att styra eller använda folkbildningen på något särskilt sätt. Redan det första statliga stödet skulle ges "utan att bindas av statliga reglementen". Att det ska råda armlängds avstånd gentemot folkbildningen är en utgångspunkt som till slut ledde fram till att Folkbildningsrådet bildades, 1991: en ideell förening bestående av folkbildningens egna organisationer, med uppdrag att fördela och följa upp statsbidragen i myndighets ställe.

Hur fungerar folkbildning?

FOLKBILDNINGENS PEDAGOGIK: INFORMELLA INSLAG

Folkbildning oavsett form ställer krav på delaktighet. Målet är möten i ögonhöjd där alla som deltar bidrar till det gemensamma lärandet. I olika kontext betyder det olika saker. Ofta talar man om formell utbildning, icke-formell utbildning och informell utbildning som separata kategorier, där det formella definieras av kursplaner och tydliga scheman medan den icke-formella utbildningen visserligen kan vara annonserad och alltså planerad på så sätt att det finns ett tydligt tema, men där deltagarna själva skapar mycket av strukturen och därmed också gemensamt definierar slutmålet. Det informella lärandet sker helt utan plan, i vardaglig interaktion och genom naturligt utbyte för att överkomma hinder eller för att föra vidare situationsspecifik kunskap:

- Det formella definieras av kursplaner och tydliga scheman.
- Icke-formell utbildning kännetecknas av att deltagarna själva skapar mycket av strukturen och definierar målen tillsammans men utifrån ett på förhand bestämt tema eller ämne.
- Det informella lärandet sker utan plan, i vardaglig interaktion och genom naturligt utbyte för att överkomma hinder eller för att föra vidare situationsspecifik kunskap.

I folkbildningen möts och samexisterar de här formerna. Informella inslag används även i formella och icke-formella upplägg, som en slags pedagogik eller ett verktyg för att skapa interaktion och delaktighet:

- Folkhögskolan bedriver planerad och schemalagd utbildning, men använder i detta inslag (som exempelvis grupparbeten, deltagarledda projekt, diskussioner och samtal) som nyttjar det informella och gör deltagaren till samskapare – som med egna erfarenheter bidrar till gruppens gemensamma lärande.
- I studiecirkeln finns ett tydligt tema, ett ämne, men gruppen hittar sedan egna vägar och mål baserat på utbytet som uppstår när deltagarna delar kunskap och erfarenheter med varandra.
- I kulturprogram som exempelvis föreläsningar eller panelsamtal samspejar de medverkande med en publik.

Genom att förstå olika lärsituationer i ljuset av dessa kategorier blir det tydligt att det informella lärandet, som mer eller mindre finns i all folkbildning, skapar särskilda utmaningar i ett regelverk med villkor för verksamhetens innehåll.

Folkbildningen är en komplex lärmiljö där lärandet sker på flera nivåer och alla som närvarar bidrar till helheten. I en sådan situation har inte läraren eller

ledaren full kontroll och det är heller inte meningen: De informella inslagen ger stor frihet och manövreringsutrymme för individen. Det som uppstår i sådana möten kan bara omhändertas och styras vidare. Individens inspel/utspel kan bemötas, problematiseras eller kontextualiseras av lärare, cirkelledare, andra medverkande, andra deltagare och av en publik, men även detta sker oftast i ett fortsatt samskapande.

LÄRARENS, CIRKELLEDARENS OCH VERKSAMHETSUTVECKLARENS ROLL

Lärarens eller cirkelledarens roll är inte nödvändigtvis att förmedla kunskap, utan att hjälpa gruppen att samskapa den. För detta krävs pedagogisk kunskap i att leda en grupp i en viss riktning, utan att tvinga fram förflyttningen. I folkbildningen finns deltagare med olika bakgrunder, ingångar och förkunskaper. Läraren eller cirkelledaren behöver därför bland annat skapa ramar för det informella utbytet och varsamt hjälpa och stötta deltagarnas utbyte. I detta finns en balansgång mellan exempelvis att säkra ett tryggt rum med utrymme för deltagarnas olikheter och samtidigt värna yttrandefriheten och ett åsiktsutbyte som inte upplevs hämmande.

För den som vill bli lärare på en folkhögskola finns specifik utbildning på högskolenivå som ger lämpliga verktyg. Det finns också många lärare med annan erfarenhet och kunskap. Rektorn tillsammans med skolledningen ansvarar för en samsyn, så att skolans lärare har rätt verktyg och uppdaterad kunskap med sig in i klassrummen.

För cirkelledare är det annorlunda: På grund av att de olika cirkeltyperna skiljer sig markant från varandra ser olika cirkelledare troligtvis också olika på sin roll (se definitioner av olika cirkeltyper under nästa underrubrik). I programcirkelarna liknar rollen lärarens, och många har också en sådan bakgrund (eller en specifik sakkunskap som passar ämnet). I kamrat- och föreningscirkelarna varierar cirkelledarens pedagogiska kunskaper och utbildningsbakgrund. Därför finns ett tydligt pedagogiskt ansvar för studieförbunden: att anordna särskilda cirkelledarutbildningar för att ge cirkelledaren relevant kunskap och en större förståelse för rollen. Studieförbundet och dess personal blir här en viktig komponent för att skapa kvalitet i verksamheten. Ofta kallas den roll som ligger närmast studieförbundens faktiska verksamhet för ”verksamhetsutvecklare”. Verksamhetsutvecklarens roll, exklusive eventuella administrativa uppgifter, är till stor del att förstå verksamheten och kontexten som den finns i. Det är nödvändigt bland annat för att ge cirkelledarna det stöd de behöver.

OLIKA ARRANGEMANGS- OCH KURSTYPER

I den organiserade folkbildningen finns olika verksamhets- och kurs typer.

Hos studieförbunden finns tre olika, primära arrangemangstyper:

- I **studiecirkeln** träffas en mindre grupp människor för att lära sig något tillsammans. Det kan röra sig om allt från att spela musik till att läsa och diskutera en bok tillsammans. Det ska finnas ett element av planering, en arbetsplan av något slag. Det är vanligt att cirkeln arbetar med ett eller flera studiematerial. Alla deltagare ska ha samma möjlighet att påverka och komma till tals. Inom studiecirkelns finns sedan tre underkategorier:

- I en **kamratcirkel** kommer initiativet till studiecirkeln från deltagarna själva. Det är personer som känner varandra, eller som fått kontakt på annat sätt, som bestämmer sig för att skapa och lära tillsammans inom ett ämne.
- **Programcirkelarna** erbjuds i stället av studieförbundet, till en intresserad allmänhet. Sådana cirklar kostar i regel en slant och cirkelledaren antar ofta en mer traditionell lärarroll, även om folkbildningens deltagarfokus kvarstår.
- **Föreningscirklar** är studiecirklar inom ett specifikt föreningssamarbete, där studieförbundet och föreningen tillsammans erbjuder studiecirklar till föreningens medlemmar, alternativt att initiativet för att starta cirklar kommer från medlemmarna själva.
- Annan folkbildning är verksamhet som inte ryms inom ramarna för de andra formerna eller i studiecirkeln regelverk. Det kan exempelvis vara verksamhet med större grupper eller med oregelbunden träfffrekvens.
- Kulturarrangemang framförs inför publik men det finns ofta interaktivitet genom exempelvis möjligheten att ställa frågor, efterföljande samtal och analys. Musikkonserter är ett vanligt kulturarrangemang hos studieförbunden.

Folkhögskolan har fyra primära verksamhetsformer:

- Allmän kurs (lång kurs) är främst avsedd för deltagare som saknar fullständig grundskole- eller gymnasieutbildning. Genom allmän kurs kan deltagaren få behörigheter för högre studier motsvarande sådana som ges inom grundskola och gymnasium.
- Särskild kurs (lång kurs) ges inom ett särskilt ämnesområde, som skolan är profilerad inom. Det är vanligt att särskild kurs blir en språngbräda till vidare utbildning som kräver särskild kompetens och nyttjar inträdesprov i någon form, exempelvis högre utbildning inom estetiska inriktningar. Men en särskild kurs kan också vara yrkesutbildningar med målet att deltagarna ska kunna börja arbeta efter genomförd kurs. Deltagare kan också läsa en särskild kurs bara på grund av eget intresse.
- Kortkurs (1–14 dagar), där större delen av tiden ägnas åt ett särskilt ämne, exempelvis något som den enskilda folkhögskolan är profilerad inom. Kursformen erbjuder en möjlighet för människor att ägna en kortare tid åt ett specialintresse.
- Folkhögskolornas kulturarrangemang vänder sig både till skolans deltagare och en större allmänhet, med syfte att skapa möten däremellan.

AMBITIONER ATT FINNAS I OLIKA MILJÖER

Det har historiskt i folkbildningen funnits en vilja att bjuda in till samtal, att nyansera och skapa förståelse – kanske också att utmana och skapa frågor – i många olika sammanhang. Det kan ofta anses positivt med möten där även mer radikala synsätt är representerade eftersom folkbildningen då kan verka som demokratiserande kraft. Genom att mötas, diskutera och samtala får vi större förståelse för varandra. Men att ha sådana ambitioner ställer stora krav på såväl verksamhetsutvecklare/kursansvariga som ledning och styrelse (och även på lärare och cirkelledare).

Folkbildningen i en föränderlig omvärld

FOLKBILDNINGEN är en stor, bred verksamhet med hög frihetsgrad, vilket skapar möjligheter för civilsamhället och Sveriges föreningsliv. Även kulturlivet får genom folkbildningen möjlighet att verka över hela landet. Slutligen har deltagarna frihet att forma, påverka och ibland också initiera och målbestämma lärandet de är en del av.

FRIHET SOM MÅSTE VÄRNAS

Det finns individer och grupper som vill använda samhällets möjligheter och stöd till ändamål som inte är förenliga med demokratiska principer och värderingar. Det handlar exempelvis om organiserad brottslighet och om fundamentalism: grupper och strömningar med brottsliga eller antidemokratiska syften. Sådana krafter har olika ideologiska inriktningar och kan också ha religiösa motiv. Att hålla dem på avstånd kräver återkommande orientering i en föränderlig omvärld och ställer krav på studieförbund och folkhögskolor att omvärldsbevaka och arbeta med risk- och sårbarhetsanalyser.

Folkbildningens många samarbeten

FOLKBILDNINGEN finns överallt i civilsamhället. Folkhögskolorna och studieförbunden kopplar ihop människor, föreningar, lokala företag och andra krafter för lokala samarbeten.

Bara hos studieförbunden fanns 2024 över 200 centrala avtal med medlemsorganisationer och ungefär 15 000 lokala samarbeten med andra föreningar, nätverk och organisationer. Folkhögskolorna hade under samma period runt 300 samverkansavtal för kursverksamhet och ännu fler mindre samarbeten. Dessutom är det vanligt att folkhögskolor lånar ut eller hyr ut lokaler till andra organisationer i lokalsamhället.

Sådana breda samarbetsytor ställer höga krav på kunskap om dem man ingår samarbeten med.

Egna demokrativillkor

I FOLKBILDNINGSRÅDETS VILLKOR för att erhålla statsbidrag finns sedan tidigare egna demokrativillkor. De villkoren finns kvar och fungerar nu tillsammans med statens demokrativillkor.

STUDIEFÖRBUND

2.2 Demokrati och delaktighet

I kapitlet **Verksamhetens kvaliteter** beskrivs sådana kvaliteter som statsbidraget till studieförbunden är tänkt att skapa och som studieförbunden ska sträva efter.

(Ur *Statsbidrag till verksamhet i studieförbunden: Villkor och fördelning*.)

- De grupper som verkar inom folkbildningen använder demokratiska arbetsformer. Deltagarna får redskap att påverka sin egen situation och samhället. Detta tillsammans med verksamhetens stora omfattning gör att folkbildningen bidrar till ett aktivt medborgarskap och stärker och utvecklar demokratin.
- Folkbildningen är kompensatorisk genom att den särskilt verkar med och för dem som samhälle, kulturliv och utbildning annars är mindre tillgängligt för. Studieförbunden når särskilt deltagare som är kortutbildade, deltagare som är utrikes födda och deltagare med funktionsnedsättning. Studieförbunden erbjuder en verksamhet som är tillgänglig för alla.
- Studieförbunden är demokratiska aktörer som förmedlar och förankrar respekt för de mänskliga rättigheterna och för grundläggande demokratiska värderingar. Studieförbunden motverkar diskriminering, bristande jämställdhet och antidemokratiska tendenser.
- Studieförbunden inbjuder till inkluderande möten och är på så sätt en integrerande samhällskraft. Studieförbunden verkar för att nå nya deltagare. Genom studieförbundens rikstäckande verksamhet är de en utvecklande, innovativ och demokratistärkande resurs för lokalsamhället och för medborgarna.

FOLKHÖGSKOLA

3.2 Grundläggande värderingar

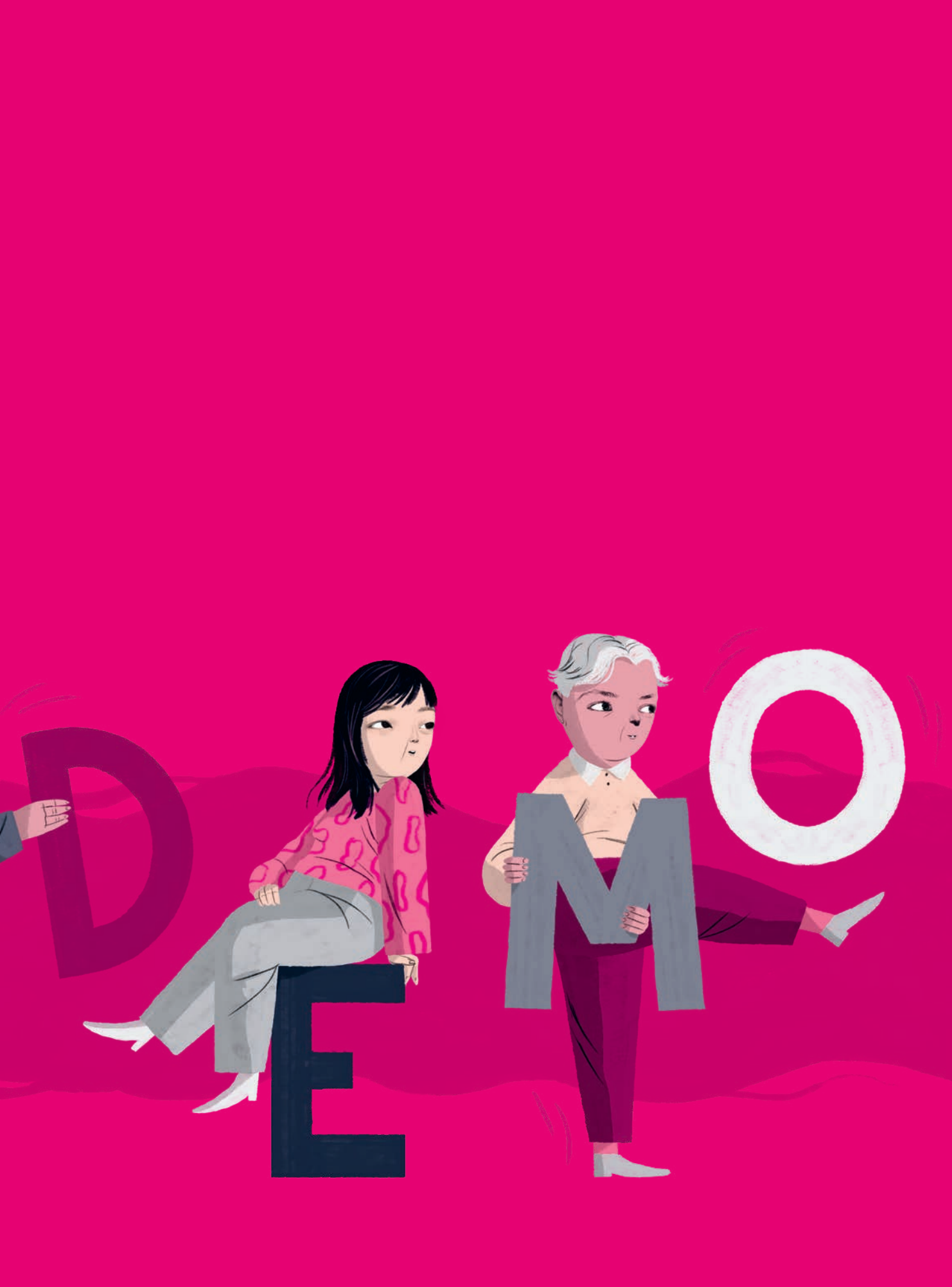
(Ur *Statsbidrag till folkhögskolor 2024: Villkor och fördelning*.)

- Folkhögskolan ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och för grundläggande demokratiska värderingar och får inte bedriva eller främja antidemokratisk verksamhet.
- Folkhögskolan ska
 - arbeta med aktiva åtgärder för att förebygga att deltagare i verksamheten diskrimineras
 - genom sin verksamhet bidra till att alla oavsett kön har samma makt att forma samhället och sina liv
 - särskilt nå deltagare som är korttidsutbildade, utrikes födda eller som har en funktionsnedsättning.

Fullständiga villkorsdokument för både folkhögskolor och studieförbund finns att ladda ner på Folkbildningsrådets hemsida.

Den stora skillnaden mot statens demokrativillkor är att skrivningarna på föregående sida fokuserar på vad folkbildningen ska göra: förmedla och förankra respekt för mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar. Det statliga demokrativillkoret utgår i stället från exkluderingsgrunder och fokuserar på vad man inte får göra.

DEMOKRATIVILLKORETS OLIKA DELAR

I den här delen av vägledningen återfinns det statliga demokrati-villkoret med motiveringar från regeringens propositionstext och exempel från Demokrativillkorsutredningens vägledning. Ytterligare folkbildningskontext finns sedan i vägledningens förebyggande del.

- 20 Demokrativillkorets olika delar
- 24 Studieförbundens och folkhögskolornas ansvar
- 25 Ansvar för företrädare
- 27 Särskilda skäl

Demokrativillkorets olika delar

STATENS DEMOKRATIVILLKOR består av fyra exkluderingsgrunder och ett ansvarsutkrävande i flera led. Det finns också en undantagsbestämmelse med vissa förutsättningar för så kallade särskilda skäl (se sida 27).

Proposition och exempel

I den här delen av vägledningen; i kapitlen och under rubrikerna som nu följer (sidorna 20–28), går vi igenom statens demokrativillkor i dess olika delar genom bland annat exempel från Demokrativillkorsutredningen och regeringens proposition (*Statens stöd till trossamfund och civilsamhället – enhetliga och rättssäkra villkor, 2023/24:119*). När vi fortsättningsvis hänvisar till vad regeringen exempelvis säger, skriver eller menar är texten baserad på propositionen. Skrivningarna i den utgör primärt förarbete till lagförslagen men innehåller också motiveringar som har bäring på det likalydande demokrativillkor som nu införs i statsbidragsförordningarna för civilsamhället. Därmed är de grundläggande att förhålla sig till vid tolkning och tillämpning av det statliga demokrativillkoret.

Exemplen på exkluderande ageranden är hämtade från Demokrativillkorsutredningens vägledning (bilaga till *SOU 2019:35: Demokrativillkor för bidrag till civilsamhället, vägledning för handläggare*).

Observera att exemplen på exkluderande ageranden som nu följer under de olika underrubrikerna är just det; exempel. De togs fram för att illustrera sådant som Demokrativillkorsutredningen ansåg skulle klassas som exkluderande agerande. *I den förebyggande delen av den här vägledningen finns förslag på åtgärder, verktyg och ytterligare tillvägagångssätt i en folkbildningskontext.*

STATENS DEMOKRATIVILLKOR

8 a §

Stöd får inte lämnas till en organisation om den eller någon av dess företrädare som agerar inom ramen för verksamheten

1. utövar våld, tvång eller hot mot en person eller på annat sätt kränker en persons grundläggande fri- och rättigheter,
2. diskriminerar personer eller grupper av personer eller på annat sätt bryter mot principen om alla människors lika värde,
3. försvarar, främjar eller uppmanar till sådana ageranden som anges i 1 eller 2, eller
4. motarbetar det demokratiska styrelseskicket.

Stöd får inte heller lämnas till en organisation om det framkommer att någon av dess samarbetsorganisationer, eller en företrädare för samarbetsorganisationen, agerar på ett sådant sätt som anges i första stycket.

1. VÅLD, TVÅNG ELLER HOT – ELLER ANDRA KRÄNKNINGAR AV FRI- OCH RÄTTIGHETER

En organisation eller en företrädare som utövar våld, tvång eller hot bryter mot det statliga demokrativillkoret och ska inte beviljas statsbidrag för sin verksamhet. Även ett agerande som inte direkt är våldsamt, tvingande eller hotfullt kan falla under den här kategorin om det kränker någons grundläggande frihet och rättigheter.

Exempel på ageranden är när en organisation eller dess företrädare

- använder våld, tvång eller hot för att påverka hur medlemmar röstar vid ett föreningsmöte
- begränsar enskildas fri- och rättigheter i det offentliga livet genom hot eller ofredande
- trakasserar medlemmar eller deltagare i en verksamhet genom att till exempel skicka hotfulla sms
- använder våld, tvång eller hot för att tysta personer som har en annan åsikt, det vill säga begränsar deras möjligheter att använda sin yttrandefrihet.

Exempel på andra kränkningar av fri- och rättigheter är när en organisation eller dess företrädare

- utnyttjar att en person befinner sig i en utsatt situation, till exempel lever i flyktingskap eller under ekonomiskt svåra förhållanden
- olovligt fotograferar personer i ett omklädningsrum och kanske även sprider bilderna
- utsätter medlemmar för sexuella trakasserier
- begränsar medlemmars fri- och rättigheter genom att upprätthålla ett hedersrelaterat förtryck
- uppmanar enskilda att inte anmäla misstanke om brott.

2. DISKRIMINERING OCH PRINCIPEN OM ALLA MÄNNISKORS LIKA VÄRDE

En organisation eller en företrädare som diskriminerar individer eller grupper bryter också mot statens demokrativillkor och ska inte beviljas statsbidrag. Här blir Diskrimineringslagen (2008:567) ett viktigt verktyg och en bra utgångspunkt. Men alla ageranden som inte respekterar principen om alla människors lika värde bryter mot statens demokrativillkor, oavsett om de ryms inom annan lagstiftning eller inte.

Exempel på ageranden är när en organisation eller dess företrädare

- inte anställer eller utser vissa personer att företräda organisationen eller leda en verksamhet på grund av till exempel kön, etnisk tillhörighet, trosuppfattning eller sexuell läggning
- organiserar ett offentligt arrangemang som en konsert, festival eller en utbildning, men exkluderar vissa grupper utifrån till exempel kön eller etnisk tillhörighet
- gör uttalanden som utgör hets mot folkgrupp, till exempel vid ett möte, i sociala medier eller i en studiecirkel
- anlitar en föreläsare som uttalar sig nedsättande om till exempel en viss folkgrupp, en viss trosuppfattning eller personer av ett visst kön eller ålder.

Organisering kring särintressen och positiv särbehandling

I Diskrimineringslagen finns undantag som innebär att särbehandling med berättigat syfte är tillåten. Organisering kring särintressen är en del av civilsamhällets och demokratins historia. Positiv särbehandling och särorganisering är inte förbjuden men måste ha berättigade syften.

3. FÖRSVARA, FRÄMJA ELLER UPPMANA TILL SÅDANA AGERANDEN SOM ANGES I PUNKT ETT ELLER TVÅ

Att försvara och främja andra som använder hot, tvång och våld, kränker människors fri- och rättigheter, diskriminerar personer eller grupper eller på annat sätt bryter mot principen om alla människors lika värde är också ett brott mot det statliga demokrativillkoret. Sådana ageranden får inte legitimeras och en organisation som erhåller statsbidrag får inte heller direkt eller indirekt uppmana till sådana handlingar.

Exempel på ageranden är när en organisation eller dess företrädare

- försvarar våld eller hot mot personer på grund av till exempel etnisk eller religiös tillhörighet
- försvarar eller uppmanar till hedersrelaterat våld
- rättfärdigar grova kränkningar av mänskliga rättigheter som sker i andra länder, till exempel av en odemokratisk regim, en terrorgrupp eller en stridande part i en konflikt
- har samröre med, finansierar eller på annat sätt stödjer grupper eller individer som inskränker enskildas grundläggande fri- och rättigheter.

4. MOTARBETA DET DEMOKRATISKA STYRELSESKICKET

Inget statsbidrag ska gå till organisationer eller företrädare som motarbetar det demokratiska styrelseskicket. Ett särskilt allvarligt sätt att göra det är att utöva eller stödja terrorism. En organisation eller dess företrädare ska inte heller delta i eller uppmana till andra brott, vilket inkluderar brott mot allmän ordning, våldsamma och icke godkända aktioner, sabotage, skadegörelse, olaga intrång och andra, liknande lagbrott.

Exempel på ageranden är när en organisation eller dess företrädare

- utövar terrorism eller ekonomiskt eller på annat sätt stödjer terrororganisationer
- begår eller uppmanar till brott mot rikets säkerhet eller mot allmän ordning, som våldsamma aktioner eller sabotage
- uppmanar, främjar eller genomför aktioner som innebär skadegörelse, olaga intrång eller andra lagbrott
- angriper myndigheter eller andra samhällsinstitutioner genom dataintrång eller data-attacker
- medvetet vilseleder eller sprider felaktig information i syfte att underminera demokratin
- uppmanar sina medlemmar eller allmänheten att inte följa svensk lag, till exempel genom att uppmana enskilda att fildela eller skattefuska.

Civil olydnad

Det finns organisationer i civilsamhället som uppmanar till och deltar i lagbrott i form av civil olydnad. Regeringen beskriver civil olydnad som en form av aktivism där vägran att följa lagar eller myndighetsbeslut används för att mobilisera till förändring. Huvudregeln för bedömning utifrån det statliga demokrativillkoret är att en organisation som uppmanar till ageranden som strider mot lagar och bestämmelser i samhället *inte* bör vara berättigad till statligt reglerat stöd. En organisation som främjar eller uppmanar till våld, hot eller tvång i syfte att uppnå ett politiskt eller religiöst mål ska *alltid* anses motarbeta det demokratiska styrelseskicket. Men regeringen skriver också att civil olydnad har varit ett viktigt verktyg inom politiska rörelser som praktiserar icke-våld, till exempel inom delar av medborgarrättsrörelsen i USA. Civil olydnad har även haft en roll i den svenska demokratins utveckling. Därför menar regeringen att vissa brottsliga ageranden ändå bör kunna ses som förenliga med det statliga demokratisyftet. Det kan till exempel handla om bötesbrottslighet som begås i syfte att öppna för en dialog, en slags vädjan till en majoritet av medborgarna att ompröva ett visst ställningstagande – som får bedömas som harmlös. Ageranden skulle också kunna anses vara förenliga med det statliga demokrativillkoret om de helt syftar till att bevara eller upprätta demokratiska värden.

En bedömning får göras i varje enskilt fall och det är tydligt att utgångspunkten ska vara att brottslig verksamhet inte ska bedrivas med statsbidrag.

Studieförbundens och folkhögskolornas ansvar

FOLKHÖGSKOLOR och studieförbund är ansvariga för

- att ingenting i styrande dokument eller kommunikation strider mot demokrativillkoret
- att all verksamhet, inklusive sådan som arrangeras tillsammans med andra organisationer, följer demokrativillkoret
- att ingen företrädare bryter mot demokrativillkoret
- att samarbetsorganisationer också – och i alla delar – följer demokrativillkoret.

Vidare är ett studieförbund eller en folkhögskola ansvarig för alla led i sin organisation, inklusive lokalavdelningar och filialer.

HUVUDMÄN, MEDLEMS- OCH SAMARBETSORGANISATIONER

Som synes i listan ovan innebär ansvarsleden i demokrativillkoret att ett studieförbund eller en folkhögskola är ansvarig även för sina samarbetsorganisationer. Detta inkluderar huvudmän och medlemsorganisationer – och innebär ett förlängt ansvar även för samarbetsorganisationens företrädare.

(I statens demokrativillkor använder regeringen begreppet "samarbetsorganisationer" och vi gör detsamma i denna skrift. Begreppet inbegriper då mer specifika former som medlemsorganisationer och huvudmän.)

Ansvar för företrädare

EN ORGANISATION kan nekas statsbidrag om text och formuleringar i stadgar, verksamhetsberättelser, verksamhetsplaner och andra, liknande dokument bryter mot det statliga demokrativillkoret. Detsamma gäller för information om och från organisationen, exempelvis på en hemsida. Men regeringen är tydlig med att det inte behöver vara organisationen i egenskap av juridisk person som agerar klandervärt. Villkorsbrott kan också ske i verksamheten, av fysiska personer som på olika sätt representerar organisationen internt eller gentemot allmänheten.

Att en organisation ser bra ut på papperet säger ibland ganska lite om vad som faktiskt händer i verksamheten. Enligt statens demokrativillkor är en organisation tydligt ansvarig för vad dess företrädare säger och gör. En organisation som får statsbidrag får inte exempelvis propagera för diskriminering eller torgföra budskap som går emot principen om alla människors lika värde. Det spelar ingen roll om det sker i en broschyr eller om det sägs av en företrädare på ett möte.

DEFINITION AV FÖRETRÄDARE

Exkluderingsgrunderna i statens demokrativillkor gäller alltså även för organisationens olika företrädare, vilket här har en bred betydelse. Det kan exempelvis vara en anställd eller en förtroendevald – men det är rollen personen har eller får i organisationen som avgör.

Regeringen har förklarat att det inte enbart är legala företrädare som avses, utan även andra personer som har ett *bestämmande inflytande* över verksamheten, eller i övrigt representerar organisationen internt eller mot allmänheten. Regeringen nämner som exempel ledare, lärare, styrelseledamöter *och så vidare*.

En anställd eller en uppdragstagare kan också räknas som företrädare om personens anställning eller uppdrag innebär att hen representerar organisationen (internt eller gentemot allmänheten).

Organisationen har även ett ansvar för andra personer som ges utrymme i verksamheten, exempelvis föreläsare, gästlärare eller inbjudna talare. Regeringen skriver att en organisation genom att anordna en tillställning eller en aktivitet med ett visst innehåll normalt sett får anses ha handlat på det sätt som arrangemangets innehåll ger uttryck för, även om den som rent fysiskt står för innehållet inte tillhör organisationen. Särskilda skäl kan förekomma om personen eller personerna som bjöds in agerade på sätt som inte var möjliga att förutse. Men när exempelvis en inbjuden föreläsare gör uttalanden som motsvarar vad man på förhand kan förvänta sig baserat på lättillgänglig information, bör organisationen anses ansvarig för det totala innehållet. Läs mer på sida 47.

Om cirkelledare

Ska cirkelledare anses vara företrädare för en organisation? Här finns inget enkelt svar utan återigen är det kontext och roll som avgör. Varje enskilt fall

bedöms för sig. Regeringen har dock, efter en fråga från *Studieförbunden i samverkan* under remissperioden, indikerat att cirkelledare *inte* automatiskt kan räknas som företrädare:

”Studieförbundens förtroendevalda och anställda är självklara företrädare, men om en cirkelledare ska omfattas blir det problematiskt. Studieförbunden i samverkan har över 115 000 cirkelledare, varav de flesta arbetar ideellt. Detsamma gäller i fråga om funktionärer vid läger eller arrangemang som en organisation anordnar samt enskilda medlemmar och deltagare i aktiviteter eller liknande. Att organisationers ansvar och kontroller ska omfatta dessa personer med en sådan avlägsen koppling till och små möjligheter att påverka verksamhetens inriktning vore alltför långtgående.”

Ovanstående betyder inte att cirkelledare *aldrig* kan anses vara företrädare.

Enskilda medlemmar och deltagare

Enskilda medlemmar utan tydliga roller så som beskrivits under tidigare rubriker räknas inte som företrädare för en organisation bara genom sitt medlemskap. Organisationen är därför inte utifrån statens demokrativillkor automatiskt ansvarig för hur medlemmar eller deltagare betar sig i verksamheten, vid enskilda tillfällen. Andra villkor kan dock ställa andra krav, exempelvis folkbildningens egna demokrativillkor, se sida 16.

Överlag förväntar sig Folkbildningsrådet att en folkbildningsverksamhet har verktyg och rutiner för att agera och korrigera om medlemmar eller deltagare agerar exempelvis diskriminerande eller använder verksamheten och informella inslag i den för att sprida budskap om att motarbeta det demokratiska styrelseskicket. Görs inte det och personer systematiskt agerar i eller använder verksamheten på ett sådant sätt kan det i förlängningen innebära att organisationen indirekt ger dem en plattform att fortsätta.

Ideellt engagerade

Regeringen skriver att den som sprider information om en organisation eller är ledare vid ett av organisationens arrangemang också kan anses vara företrädare om hen har fått i uppdrag att göra så.

OFFICIELL VS. PRIVAT

För att en organisation ska anses vara ansvarig för något en företrädare gör eller säger ska det finnas en koppling till organisationen och verksamheten. Men en central företrädare, exempelvis en högt uppsatt chef, en rektor eller en ordförande, kan i större utsträckning än andra anses representera organisationen i vidare bemärkelse. Var gränsen går för om ett uttalande är privat eller inte blir då en bedömning som handlar om hur mycket uttalandet eller agerandet kan kopplas till funktionen som företrädare för den aktuella organisationen.

Särskilda skäl

ÄVEN EN ORGANISATION som strävar efter att följa statens demokrativillkor kan hamna i situationer med exkluderande innehåll eller ageranden. Om sådana situationer uppstår kan organisationen ändå få statsbidrag om det finns särskilda skäl.

8 b §

Om en organisation, dess företrädare, organisationens samarbetsorganisation eller samarbetsorganisationens företrädare har agerat på ett sådant sätt som anges i 8 a §, får stöd ändå lämnas till organisationen om det finns särskilda skäl.

Vid denna bedömning ska det särskilt beaktas om

1. organisationen har tagit avstånd från agerandet,
2. organisationen har vidtagit adekvata åtgärder för att säkerställa att agerandet inte upprepas,
3. det är fråga om ett enstaka agerande, och
4. agerandet ligger långt tillbaka i tiden.

Vid allvarliga överträdelser av en samarbetsorganisation, eller dess företrädare, ska det vid bedömningen även särskilt beaktas om samarbetet har avbrutits.

1. AVSTÅNDSTAGANDE

I bedömningen av om det finns särskilda skäl menar regeringen att vissa omständigheter särskilt bör beaktas: om organisationen tar avstånd från agerandet och huruvida de vidtar adekvata åtgärder för att säkerställa att agerandet inte upprepas. Bedömningen ska göras utifrån hur organisationen hanterar situationen efter att de får kännedom om eller uppmärksammas på det exkluderande agerandet. Om sådant beteende sker upprepade gånger, exempelvis att en föreläsare vid flera tillfällen bjuds in och uttalar sig i strid med statens demokrativillkor, menar regeringen att man bör anse att organisationen har haft möjlighet att förhindra agerandet. Därmed bör de inte längre kunna undgå ansvar även om de sedan tar avstånd i efterhand.

2. ADEKVATA ÅTGÄRDER

Åtgärderna som organisationen vidtar bör få betydelse för huruvida det finns skäl att ändå bevilja stöd. Regeringen menar att åtgärderna i varje enskilt fall ska framstå som relevanta och rimliga utifrån det aktuella villkorsbrottet. Om en organisation exempelvis tydligt och kraftfullt markerar mot en företrädare agerande och säkerställer att agerandet inte upprepas, till exempel genom att utesluta företrädaren från organisationen, kan det anses finnas särskilda skäl för att även fortsättningsvis erhålla stöd.

Regeringen är samtidigt tydlig med att eventuella åtgärder mot en företrädare ska vidtas med beaktande av andra relevanta bestämmelser, till exempel den arbetsrättsliga lagstiftningen.

3. ENSTAKA AGERANDE

Vidare bör det särskilt beaktas om det är fråga om ett enstaka agerande. Ett exempel som regeringen ger är om en organisation som vid ett enstaka tillfälle bjudit in en föreläsare som oemotsagd uttalat sig på ett sätt som strider mot statens demokrativillkor i efterhand tydligt markerar mot föreläsarens uttalande.

Att det är fråga om ett enstaka tillfälle ska vara grundligt utrett.

4. TIDSASPEKT

En annan omständighet som särskilt bör beaktas är den tid som förflutit. Om det var länge sedan överträdelsen skedde och det inte skett fler villkorsbrott därefter, kan det ha betydelse för bedömningen.

Åtgärder mot lokal- eller medlemsorganisation

För en riksorganisation vars lokal- eller medlemsorganisation agerat i strid med det statliga demokrativillkoret kan det vara nödvändigt att vidta åtgärder, ytterst genom uteslutning, för att säkerställa att agerandet inte upprepas. Det här gäller enligt regeringen särskilt i sådana fall där riksorganisationen och lokal- eller medlemsorganisationer på grund av sin organisationsstruktur är så nära sammankopplade att de får ses som en och samma organisation.

Långtgående ansvarskedjor

Alltför långtgående ansvarskedjor är inte i sig ett särskilt skäl, men kan spela roll i bedömningen: Regeringen har uttryckt förståelse för synpunkter om att alltför långtgående ansvarskedjor kan få orimliga konsekvenser. I propositionstexten hänvisar regeringen i denna kontext tillbaka till att stöd ändå ska kunna lämnas om det finns särskilda skäl.

Allvarliga ageranden

Vissa överträdelser är så allvarliga att särskilda skäl inte är aktuella. Som exempel nämner regeringen att försvara, främja eller uppmana till terrorism samt utövande av våld med hatmotiv.

Barns rättigheter tillmäts ett särskild skydd, vilket kommer till uttryck i barnkonventionen. Regeringen menar därför att våld och andra allvarliga kränkningar mot barn måste bedömas som särskilt allvarliga och därmed leda till att stöd inte kan lämnas.

FÖREBYGGANDE ARBETE

31

Kapitlen som följer i den här delen av vägledningen belyser fokusområdena i folkbildningskontext och ger exempel på tänkbara arbets- och förhållningssätt. Texten riktar sig extra mycket till dig som arbetar på en folkhögskola eller i ett studieförbund. Här finns verktyg och metoder för att arbeta förebyggande i verksamheten. I den här delen av vägledningen kan folkhögskolor och studieförbund hitta inspiration till eget arbete.

- 32 Vad menas med att förebygga?
- 33 Hjälpa med risk- och sårbarhetsanalys
- 34 Handlingsplaner som verktyg i det förebyggande arbetet
- 35 Generellt om samarbeten
- 37 Förebyggande arbete för samarbeten
- 41 Frågetecken kring definitioner av grupper och sammanhang
- 43 Adekvat insyn
- 46 Rutiner för om företrädare bryter mot demokrativillkoret
- 47 Föreläsare, paneldeltagare och andra inbjudna medverkande
- 49 Kurslitteratur och studiematerial
- 51 Att tänka på vid uthyrning eller utlåning av lokaler
- 52 Att bygga egna handlingsplaner/checklistor och arbeta metodiskt

Vad menas med att förebygga?

IBLAND ÄR DET NÖDVÄNDIGT att agera snabbt för att släcka bränder och hantera akuta situationer direkt. I en fungerande verksamhet kan dock behovet av sådana uttryckningar begränsas genom ett starkt och systematiskt förebyggande arbete. I Svenska Akademiens ordlista står det att förebygga betyder just ”planera för att motverka något negativt”.

För att planera på ett sätt som resulterar i att verksamheten fortskrider som tänkt gäller det att veta och förstå vad som kan gå fel. Folkbildningen innehåller formella, icke-formella och informella inslag (se sida 11). Det formella och icke-formella går till viss grad att planera för men de informella inslagen går inte alltid att förutse. Det som händer där beror på varje deltagare, vad de har i sina ryggsäckar (erfarenheter, uppfattningar med mera) och på vad som skapas i samspelet mellan dem. För en lärare eller cirkelledare gäller det därför att packa sin egen ryggsäck med kunskap och verktyg: för att hantera, främja och rama in möten mellan människor. Att leda folkbildning handlar om att varsamt hjälpa samtal och diskussioner framåt så att de sker utvecklingsinriktat och med respekt för alla som deltar. En stor del av det förebyggande arbetet i en folkbildningskontext handlar om detta; lärare, cirkelledare, verksamhetsutvecklare, kursansvariga och andra ska kunna folkbildningens hantverk. Ledare inom folkbildningen är ofta bra på att se sina deltagare, förstå mänskliga processer och uppfatta vad som händer och sker runtomkring.

Hjälp med risk- och sårbarhetsanalys

FOLKBILDNINGSRÅDET har tidigare tagit fram ett vägledningsmaterial som specifikt ger verktyg och metod för risk- och sårbarhetsanalyser. Metoden består av fyra faser: kartläggning, scenarioframtagande, identifiering av risker och sårbarheter samt framtagande av åtgärdsförslag. Genom att arbeta med de olika faserna kan studieförbund och folkhögskolor enklare systematisera arbetet med att upptäcka sårbarheter och ta fram åtgärdsförslag. Materialet heter *Risk- och sårbarhetsanalys i folkbildningen* och finns att ladda ner på Folkbildningsrådets hemsida. Folkbildningsrådet rekommenderar att den skriften används som utgångspunkt för checklistor och handlingsplaner som studieförbundet eller folkhögskolan tar fram. I de förslag som beskrivs i kommande kapitel är det alltså fördelaktigt att också ha tillgång till den skriften, särskilt när de olika stegen refererar till exempelvis ”risk- och sårbarhetsarbete” eller ”risk- och sårbarhetsanalys”.

Handlingsplaner som verktyg i det förebyggande arbetet

BÅDE FÖR KVALITETSARBETE och för att följa det statliga demokrativillkoret är det nödvändigt att återkommande fundera över verksamheter och samarbeten på ett strukturerat sätt. Utifrån risk- och sårbarhetsanalyser är det också viktigt att upprätta handlingsplaner som ska följas om någonting går fel eller inte blir som det var tänkt. Sådana handlingsplaner kan upprättas med olika distans till verksamheten, men får störst effekt ju närmare de finns. Med detta menas att exempelvis en styrelse eller en rektor har ett övergripande ansvar som kräver adekvat insyn, men en verksamhetsutvecklare eller kursansvarig har större möjlighet att agera under pågående verksamhet. I vissa informella inslag i verksamheten är det bara läraren eller cirkelledaren som kan agera, eftersom det som sker ligger bortom vad som går att planera för. Då behöver läraren eller cirkelledaren vara förberedd med rätt verktyg för att hantera situationen.

Fundera över vilka handlingsplaner ni behöver, beroende på resultaten i ert risk- och sårbarhetsarbete. Uppmana också gärna till sådant arbete på olika nivåer i organisationen.

Ett annat sätt att närma sig handlingsplaner är att upprätta sådana på en övergripande nivå och för större processer som sker innan verksamheten kan börja. Det skulle exempelvis kunna finnas en handlingsplan för alla steg som ska tas när ett nytt samarbete eller en ny verksamhet ska etableras (se sida 37). Varje folkhögskola och studieförbund behöver identifiera sådana behov i sin egen risk- och sårbarhetsanalys.

Det är viktigt att dokumentera arbetet med handlingsplaner. Det är också viktigt, om man identifierar ett tydligt problem, att snabbt informera Folkbildningsrådet.

GÖR EGNA HANDLINGSPLANER

På kommande sidor kommer vi att gå igenom olika områden inom folkbildningsverksamhet där det statliga demokrativillkoret och folkbildningens egna ambitioner ställer krav på aktiviteter och innehåll. Utifrån detta kan ni som folkhögskola eller studieförbund bygga egna handlingsplaner och checklistor.

Generellt om samarbeten

ATT INLEDA ETT SAMARBETE måste börja med nyfikenhet: Vem är vår nya samarbetspart, vad vill de, vad står de för, vad har de gjort förut? Sådana frågor går att strukturera, så att en samarbetsprocess alltid inleds på samma sätt (mer om det på sida 37).

OLIKA TYPER AV SAMARBETEN

Samarbeten ser olika ut för folkhögskolor och studieförbund.

För folkhögskolor är ett vanligt samarbete att skapa kursverksamhet tillsammans med en huvudman. Ibland sker liknande samarbeten också med externa organisationer. Det finns därtill samarbeten även med kommuner, regioner och föreningar, med varierande grad av formalisering. Det är, som tidigare nämnts, också vanligt att folkhögskolor lånar ut eller hyr ut lokaler till andra, vilket skapar möjligheter inte minst för det lokala kulturlivet. Folkhögskolor gör också regelbundet egna kulturarrangemang riktade till allmänheten, där skolans deltagare ofta står för innehållet. Även i sådana arrangemang kan det förekomma samarbeten med andra aktörer.

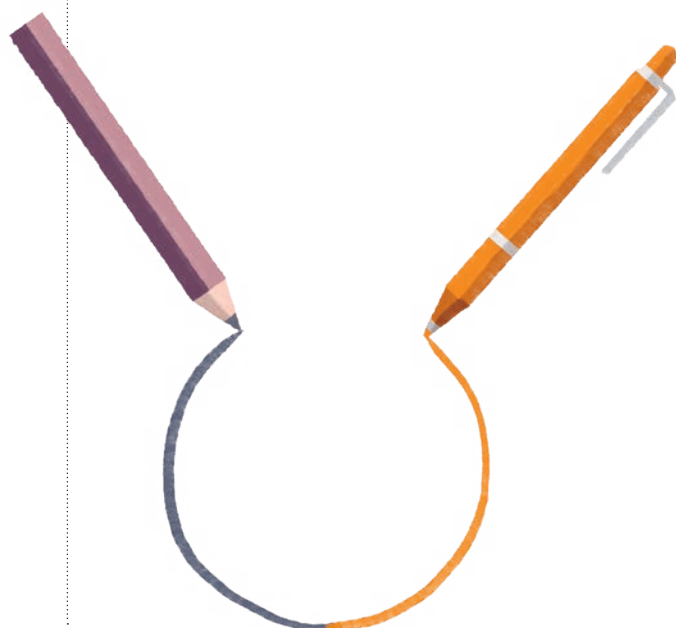
För studieförbunden är hela civilsamhället en arena där samarbeten skapas, förändras, avslutas och börjar om. Vissa organisationer är medlemmar och utgör mer konstanta samarbeten. Andra organisationer har ”bara” samverkansavtal och många har inga avtal alls utan verksamheten skapas utifrån behov som kan vara mer eller mindre långvariga. Studieförbunden samarbetar dessutom ibland med nätverk och rörelser som inte är formellt konstituerade eller traditionellt uppbyggda. Samtidigt är studieförbunden en pålitlig partner för kommuner och regioner – och deltar regelbundet även i upphandling för uppdrag utanför det reguljära folkbildningsguppdraget.

Förslagen, uppläggen och checklistorna i den här delen av vägledningen är generellt utformade. Vissa förslag är mer relevanta för folkhögskolor än för studieförbund, och vice versa. Generellt bör innehållet ses som inspiration för det egna arbetet i studieförbundet eller folkhögskolan.

DEN GEMENSAMMA VISIONEN

Grunden till samarbeten är ofta att det går att bygga något tillsammans. I folkbildningen finns verktyg, former, resurser och kunskap som kan hjälpa inte bara deltagare utan också föreningar och organisationer att nå kunskaps- och utvecklingsmål. Här ska folkhögskolor och studieförbund vara nyfikna, inbjudande och generösa. Statsbidraget för folkbildning ska slutligen leda till ökad mångfald, färre utbildningsklyftor, ökad delaktighet i kulturlivet – och att vi tillsammans stärker och utvecklar demokratin. Med andra ord ligger det i folkhögskolornas och studieförbundens uppdrag att söka deltagare och olika målgrupper, vilket inkluderar att skapa nya samarbeten. Statens demokrativillkor är inte till för

att hindra detta; det ska användas för att säkerställa att bidrag och stöd hamnar rätt och gör nytta. Allra viktigast för detta är kanske att ställa rätt frågor till varandra: rektor och styrelse; chefer och ledning; verksamhetsutvecklare och kursansvariga; lärare och cirkelledare; deltagare och samarbetsorganisationer. Att förebygga handlar också om struktur och kontinuitet – i att ligga nära verksamheten; att förstå den och därmed det som sker i den. Läs mer på sida 43.

Förebyggande arbete för samarbeten

Studieförbunden som spindeln i nätet

Folkbildningen finns i hela civilsamhället, ofta som spindeln i nätet, med både nyckelpersoner, nätverk och lokaler. Studieförbunden är nära sammankopplade med Sveriges folkrörelser och en stor del av verksamheten består av samarbeten med andra föreningar och organisationer. För att det här ska fungera behöver studieförbunden ta sig tiden att lära känna potentiella samarbetsorganisationer. Det innebär att avsätta tid för möten där man kan försäkra sig om att ett samarbete är möjligt. Det innebär också att studieförbundet ska söka kunskap för att lära sig mer om samarbetsorganisationen. Detta inkluderar att ta reda på mer om samarbetsorganisationens företrädare: vad de säger, står för och var de figurerar. Men var också noga med att inte systematisera, spara eller på annat sätt hantera sådan information på ett sätt som bryter mot bestämmelser i data-skyddsförordningen (GDPR).

Även etablerade samarbeten bör regelbundet ses över. Vad har organisationen och dess företrädare gjort sedan sist? I vilken riktning utvecklas de? Har studieförbundets synsätt ändrats inom något område, vilket nu gör samarbetet mindre kompatibelt?

Folkhögskolans samverkanskurser och lokaler

I folkhögskolan är en vanlig samarbetsform att samverka med en huvudman kring en kurs som passar både skolans och huvudmannens profil. Samverkanskurser kan även ske med andra organisationer. Skolan måste i en sådan samverkan ta samma ansvar och ställa samma krav som vid egna kurser. Folkbildningsrådet kräver också att folkhögskolan upprättar samverkansavtal när samverkanskurser görs. I samband med att sådana avtal skrivs kan folkhögskolan förtydliga sina krav på den samverkande organisationen och förklara skolans arrangörskap i upplägg och genomförande.

En annan vanlig form av samarbete bygger på att många folkhögskolor har lokaler som är viktiga för lokalsamhället. Inte minst för mässor och större arrangemang men också genom utlåning eller uthyrning möjliggör folkhögskolan för andra att synas och bedriva verksamhet. Att främja aktiviteter eller organisationer som bryter mot det statliga demokrativillkoret är i sig ett villkorsbrott. Därför behöver folkhögskolor också ställa krav och göra egna efterforskningar när de upplåter plats åt andra. Läs mer på sida 51.

FRÅGOR ATT STÄLLA INFÖR OCH I NYA SAMARBETEN

Det står varje folkhögskola eller studieförbund fritt att själv utveckla arbets-sätt inför nya samarbeten. Följande är ett förslag med tänkbara frågor och hållpunkter. Anpassa dem efter er kontext. Även ordningen på frågorna kan behöva ändras beroende exempelvis på relation till samarbetsorganisationen. Vissa

frågor är mer relevanta för studieförbund än för folkhögskolor och vice versa. Bygg en eller flera egna listor med nedanstående som inspiration.

Inledande frågor och punkter

Börja med att fundera och fråga utifrån profil, inriktning och potentiell gemensam verksamhet:

- 1. Passar organisationens verksamhet med folkhögskolans eller studieförbundets profil?**
- 2. Vad vill organisationen få ut av samarbetet med studieförbundet eller folkhögskolan?**
- 3. Har studieförbundet eller folkhögskolan tillräckligt med resurser och utrymme för att ta sig an samarbetet?**
- 4. Finns det en tydlig idé om vilken verksamhet som kan göras tillsammans?**
- 5. Har studieförbundet eller folkhögskolan den kompetens som organisationen efterfrågar?**

Kontrollfrågor och punkter

Om de inledande svaren är positiva finns fler frågor att ställa och punkter att kontrollera:

- 1. Om ni bara mejlat eller pratat på telefon innan, se till att träffa organisationens styrelse eller andra centrala företrädare.**
- 2. Besök föreningens reguljära verksamhet.**
- 3. Gör efterforskningar och exempelvis sök på internet; organisationen, företrädarna, namngivna material.**
- 4. Begär in stadgar, årsmötesprotokoll och andra officiella dokument.**
- 5. Stäm av med andra folkbildningsaktörer, om de har haft kontakt med eller har kännedom om organisationen.**
- 6. Dubbelkolla med kollegor om sådana områden som den potentiella samarbetsparten är aktiv inom.**
- 7. Be om en referens från annan organisation, ungefär som när någon söker ett jobb.**
- 8. Hör eventuellt med någon eller några av organisationens deltagare eller medlemmar om hur de upplever organisationen.**

GÅ IGENOM RISKERNA

Om studieförbundet eller folkhögskolan bestämmer sig för att inleda ett nytt samarbete ska en ytterligare riskanalys göras. Det finns flera metoder man kan använda och vi rekommenderar den som finns i Folkbildningsrådets material *Hjälp med risk- och sårbarhetsanalys*, som finns att ladda ner på Folkbildningsrådets hemsida. Målet bör vara att svara på och skatta frågor som exempelvis:

- Finns det risk för odemokratisk verksamhet?
- Vilka är föreningens företrädare och vad står de för?
- Finns det risk för bedrägerier?
- Kommer det finnas idéer och åsikter som behöver bemötas på ett visst sätt?

Resultatet av en sådan kartläggning är inte begränsad till om samarbetet borde avstyras eller inte. Ett samarbete med hög risk kan fortfarande vara värt att genomföra (beroende på vad studieförbundet eller folkhögskolan vill åstadkomma) men innebär att folkhögskolan eller studieförbundet behöver göra större och fler insatser för att säkerställa verksamhetens kvalitet (och att det som sker i den inte strider mot det statliga demokrativillkoret).

En ytterligare aspekt av detta arbete är att det ska genomföras på ett sätt som inte bryter mot andra bestämmelser. Det innebär exempelvis att man inte ska upprätta register med bedömningar eller spara uppgifter hur som helst. På Integritetsskyddsmyndighetens hemsida (imy.se) finns mer information om exempelvis GDPR.

FORMULERA EN ÖVERENSKOMMELSE

Om ni med dessa eller egna frågor kommer fram till att ett samarbete är både möjligt och önskvärt är det en god idé att dokumentera samarbetet i en överenskommelse. Genom överenskommelsen blir er gemensamma målsättning och era åtaganden tydliga.

STARTA FÖRSIKTIGT

Finns en osäkerhet kan ett samarbete inledas med vissa förbehåll. Sådana kan exempelvis vara:

- att kräva att verksamheten ska ledas av eller tillsammans med beprövade lärare eller cirkelledare, som studieförbundet eller folkhögskolan har förtroende för sedan innan
- att samarbetspartens ledare och företrädare går en eller flera utbildningar hos studieförbundet eller folkhögskolan, för att få sådana kunskaper som studieförbundet eller folkhögskolan anser nödvändiga för att fortsätta samarbetet.

UTBILDA VERKSAMHETENS LEDARE

I ett samarbete ska det vara tydligt vad studieförbundet eller folkhögskolan bidrar med, som inte den andra föreningen eller organisationen gör på egen hand. Folkhögskolan eller studieförbundet kommer att vara anordnare, avsändare och arrangör för den nya verksamheten tillsammans med samarbetsorganisationen. I viss typ av verksamhet kan det vara frestande att låta samarbetsorganisationen organisera mycket av verksamheten på egen hand. Men samarbetet innebär att studieförbundet eller folkhögskolan alltid är en tydlig avsändare. De som ska leda verksamheten blir därför också företrädare för folkhögskolan eller studieförbundet. I en samverkanskurs betyder det att även föreläsare eller lärare från exempelvis huvudmannen likställs med folkhögskolans egna lärare. Folkhögskolan har ansvar för planering, genomförande, uppföljning och utvärdering. För ett studieförbund innebär det att ledare från samarbetsorganisationen likställs med studieförbundets övriga cirkelledare. De bör därför få utbildning om studieförbundets eller folkhögskolans värderingar och pedagogik. De ska också särskilt informeras om det statliga demokrativillkoret.

Det är bra om studieförbundets företrädare på arrangemang och i verksamheten överlag inte bara är exempelvis cirkelledare rekryterade från

samverkansparten, utan att det också fysiskt finns personal eller andra företrädare på plats från andra delar av studieförbundets verksamhet. I planering av verksamhet måste studieförbundet också ta en aktiv roll i urvalet av material och verksamhetens pedagogiska upplägg.

KONTINUERLIG UPPFÖLJNING

Det ska finnas rutiner för att sitta ner med samarbetsorganisationer – och för att med egna efterforskningar kartlägga vad de gjort eller hur de agerat sedan er senaste kontakt.

Eftersom samarbetsorganisationen nu genom verksamheten med folkhögskolan eller studieförbundet direkt eller indirekt får del av statsbidrag måste även deras organisation, deras övriga verksamhet och deras företrädare följa det statliga demokrativillkoret. Om studieförbundet eller folkhögskolan upptäcker att samarbetsorganisationen exempelvis agerar diskriminerande eller på annat sätt bryter mot det statliga demokrativillkoret måste åtgärder omedelbart vidtas. Beroende på allvarsgrad kan det räcka att folkhögskolan eller studieförbundet tydligt tar avstånd, men är det mer allvarligt bör samarbetet avslutas helt och hållet. Andra gånger kanske det är mer lämpligt att vidta och dokumentera åtgärder för att komma till rätta med problemet tillsammans. Något kanske har hänt som kan förebyggas med vidareutbildning för ledare/lärare och ansvariga? Varje situation kräver sin analys och sin egen specifika lösning.

Frågetecknen kring definitioner av grupper och sammanhang

I FOLKBILDNINGEN finns en tradition av att ibland bjuda in mer radikala röster till samtal och diskussion, ofta i försök att demokratisera, nyansera och ifrågasätta. Att ställa tydliga krav på organisationer man bjuder in eller har samröre med blir viktigt för att följa det statliga demokrativillkoret.

Om en inbjudan i något av ansvarsleden ges till en organisation eller en företrädare som kan tänkas bryta mot det statliga demokrativillkoret behöver detta på förhand och mycket tydligt förklaras och kontextualiseras – vilket ändå inte garanterar att verksamheten följer statens demokrativillkor.

Det finns i denna kontext situationer som är svårbedömda. Som exempel: skillnaden mellan att samverka med grupper som stöttar en legitim frihetskamp i ett annat land – och samröre med grupper som rättfärdigar terrorism. Det är viktigt att undersöka vilka definitioner som gäller i en viss kontext och att själv noggrant begrunda innebörd och konsekvenser. Ur juridisk synvinkel behöver en bedömning göras i varje enskilt fall, där det finns och kommer att växa fram ytterligare praxis.

BRÅ OCH CVE

I sitt remissyttrande över folkbildningsutredningen (*Bildning, utbildning och delaktighet – folkbildningspolitik i en ny tid, SOU 2024:42*) skriver Brottsförebyggande rådet (BRÅ):

”Med tanke på att demokrativillkoren innebär en skärpning av kraven på bidragsuppburna civilsamhällesorganisationer, bör man beakta risken att en beröringsskräck uppstår gentemot miljöer som kan uppfattas som antidemokratiska. Det skulle i så fall riskera att försvåra arbetet med att nå nya målgrupper och folkbildningens demokratistärkande funktion.”

Center mot våldsbejakande extremism (CVE) är en stödfunktion inom BRÅ och ska fungera som kontaktpunkt för myndigheter och andra beslutsorgan som fördelar offentliga medel eller på annat sätt granskar offentligt finansierade verksamheter.

PROPOSITIONSTEXTEN

Regeringen har också indikerat att de förstår att det finns en komplexitet här. I propositionstexten skriver de:

”En principiell utgångspunkt bör enligt regeringen vara att handlingar som exempelvis begås av motståndsrörelser som i totalitära stater arbetar för införandet av

ett demokratiskt samhällsskick inte omfattas, såvida det inte är fråga om allvarligt eller urskillningslöst våld som en sådan rörelse riktar mot civila. Bedömningen av om en organisation kan anses motarbeta det demokratiska styrelseskicket är i första hand en fråga om vilka metoder organisationen använder för att driva opinion. En organisation som främjar eller uppmanar till våld i syfte att uppnå ett politiskt mål motarbetar det demokratiska styrelseskicket och bör inte beviljas stöd. Det kan handla om en organisation som utövar eller uppmanar till brott mot allmän ordning, våldsamma aktioner eller sabotage.”

TÄNKBART FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Med allt detta i åtanke är det klokt att föra dialog med såväl befintliga som tänkbara samarbetsorganisationer. I stället för beröringsskräck bör folkbildningen först och främst sträva efter att förstå, för att sedan om det behövs utmana, ifrågasätta och diskutera. I en sådan process blir det också lättare att se om utgångspunkterna är så olika att ett fortsatt samarbete inte är möjligt, eller att samarbetsorganisationen så tydligt bryter mot det statliga demokrativillkoret att folkhögskolan eller studieförbundet också behöver ta avstånd från sammanhanget. Att göra så bör dock vara en slutsats efter samtal och diskussion, inte en reaktion utan tillräcklig kunskap.

Adekvat insyn

DET ÄR VIKTIGT att studieförbund och folkhögskolor inte använder demokrativillkoret som ett sätt att alltför strängt begränsa vad en studiecirkel, ett kulturarrangemang, en folkhögskolekurs eller annan folkbildning kan och får vara. I stället måste folkhögskolor och studieförbund finnas i och nära verksamheten med adekvat insyn, för att se och agera om det uppstår sådant som riskerar att bryta mot demokrativillkoret. Delar av verksamheten skapas i mötet. Det går inte alltid att veta vad som sker i det informella utbytet. Det går inte att förutse i vilken riktning deltagarnas engagemang utvecklas.

För en folkhögskola innebär detta exempelvis att också rektorn och styrelsen ska ha tillräcklig insyn i skolans olika utbildningar och verksamheter.

Det demokratiska arbetet inkluderar även att kunna kontextualisera och bemöta budskap eller innehåll som kan anses motverka grundläggande, demokratiska värderingar.

TYDLIGT ARRANGÖRSKAP OCH NÄRVARANDE FÖRETRÄDARE

En organisation är som huvudregel *inte* ansvarig för vad en enskild deltagare eller medlem säger och gör, men en verksamhet utan tydligt arrangörskap och ledning kan över tid användas som plattform för andra agendor. Därför krävs god insyn i verksamheten och vad som sker där. Det ska finnas ett tydligt arrangörskap, där folkhögskolan eller studieförbundet är delaktig i att initiera och styra det som händer.

Folkbildning innehåller informella inslag som inte går att planera på förhand. Därför ska det finnas en tydlig närvaro i verksamheten där folkhögskolans eller studieförbundets företrädare tar ansvar för att hantera, rama in, kontextualisera och på andra sätt ta hand om och agera på sådant som sägs och sker. Det handlar också om kvalitet i det folkbildningsmässiga lärandet och är därför en viktig del i arrangörskapet.

KUNSKAP OM DET STATLIGA DEMOKRATIVILLKORET

Alla lärare, gästlärare, ledare, företrädare och cirkelledare, oavsett cirkeltyp, ska få information om det statliga demokrativillkoret och sitt ansvar som företrädare eller ledare.

Cirkelledarutbildningar (studieförbund)

Det är en del av studieförbundets arrangörskap att säkerställa att cirkelledare har den kunskap och de verktyg de behöver i sitt uppdrag. Därför ska information om det statliga demokrativillkoret ingå i cirkelledarutbildningar men också delges cirkelledare som redan genomgått en sådan.

Liknande information bör också ingå i information till befintliga och potentiella medlems- och samarbetsorganisationer och delges deras företrädare.

UTGÅ FRÅN VERKSAMHETEN

Folkhögskolor och studieförbund ska ha rutiner för kontinuerlig dialog med samarbetsorganisationer och återkommande utvärdering av relaterad verksamhet.

I en sådan process ska det statliga demokrativillkoret vara en given parameter. Lika viktigt är att applicera statens demokrativillkor i de faktiska aktiviteterna som sker. Arbetssätt som utgår från verksamheten gör också att sådant som ansvarsled med samarbeten och företrädare blir mer konkreta och därför möjligt att arbeta med i praktiken.

Studieförbund

En verksamhetsutvecklare på ett studieförbund är troligtvis den i personalstyrkan som har tätast kontakt med cirkelledare och samsarbetsorganisationer. **För att ha en uppfattning om vad som händer i verksamheten kan verksamhetsutvecklarens ansvarsområde inte vara för stort.** Det blir omöjligt att bedriva kvalitetsarbete och ha adekvat insyn om en och samma person är ansvarig för alltför många studiecirklar, kulturarrangemang, annan folkbildning och föreningssamarbeten.

Den nya statsbidragsfördelningsmodellen för studieförbunden fokuserar mer på kvalitet och mindre på kvantitet, något som också kommer hjälpa i arbetet med statens demokrativillkor. Mängden verksamhet för en verksamhetsutvecklare måste vara på nivån att hen kan föra regelbundna samtal med cirkelledare, företrädare för samsarbetsorganisationer, deltagare och andra nyckelpersoner.

Högre upp i organisationen får andra sedan se till att verksamhetsutvecklaren har rätt kunskap och verktyg för jobbet och att det inom organisationen finns sätt att skicka signaler i olika riktningar, om fler kompetenser behöver kopplas in. Även redovisning, underlag, administration och avtal ska förstås vara i ordning och det ska finnas arbetssätt för att kontinuerligt kontrollera att det så förblir.

Oavsett hur arbetet och ansvaret organiseras behövs tillräckligt med tid, resurser och kunskap för att förstå och ha insyn i verksamheten. Utan att vara nära den är det omöjligt att veta om det sker saker som riskerar att bryta mot det statliga demokrativillkoret.

Folkhögskola

Även folkhögskolor har många samarbeten med andra organisationer och olika grupper, exempelvis i samverkanskurser och i kulturarrangemang av olika slag. Sådan verksamhet kan ha koppling till skolans egen verksamhet men kan också vara arrangemang där folkhögskolan upplåter sina lokaler, där deltagare och personal deltar med och i andra organisationers verksamhet. Det är dock alltid folkhögskolan som ansvarar för att de som möter deltagarna har kunskap om statens demokrativillkor och adekvata kunskaper för att hantera situationer som kan tänkas uppkomma i verksamheten.

När det gäller innehållet i kurser och undervisning planerar lärare, kursansvariga och andra företrädare på en folkhögskola ofta gemensamt och med utgångspunkt i formella komponenter som kursplaner och ämnesområden som tydligt ramar in verksamheten. Styrelse och rektor bär tydligt ansvar för detta. Gästlärare och andra medverkande från det lokala civilsamhället bjuds då in baserat på kursens eller skolans behov och inbjudningarna har därför ofta ett tydligt syfte.

Folkhögskolan har ett ansvar för hur deltagarna har det – och vad som sker – på skolan även efter kurstid, exempelvis om det finns olika initiativ och verk-

samheter för deltagare som bor på skolan. Det är viktigt att se och förstå om det förekommer rekrytering till och initiativ från andra organisationer eller strömningar på skolområdet. Om det förekommer betyder det naturligtvis inte per automatik att det handlar om någonting diskriminerande eller antidemokratiskt – men det behöver finnas ett systematiskt sätt att stämma av vad som händer på skolan. Kanske sker detta bäst i dialog med deltagarna, vilket också gör det möjligt att stärka och stötta olika initiativ som de vill göra på fritiden. För sådana ändamål kan skolan använda forum som deltagarråd, kursråd eller skolråd för att fånga upp vad som sker mellan och efter undervisningen. Personal som arbetar övergripande med deltagarfrågor har ofta bra insyn i deltagarnas situation och är viktiga resurser för att förstå vad som händer på skolan.

Rutiner för om företrädare bryter mot demokrativillkoret

RUTINER FÖR OM en företrädare uttrycker åsikter som bryter mot demokrativillkoret kan med fördel fokusera på hur folkhögskolan eller studieförbundet tar avstånd från sådana odemokratiska eller diskriminerande uttalanden. Det är viktigt både att det finns ett förfarande för sådana händelser och att åtgärder för att klargöra studieförbundets eller folkhögskolans position har gjorts i skälig tid (vilket också ska dokumenteras). Om en person som kan antas tala för folkhögskolan eller studieförbundet gör ett uttalande som exempelvis strider mot demokratiska värderingar blir det viktigt att förklara att uttalandet inte är något som folkhögskolan eller studieförbundet står bakom. Detsamma gäller för samarbetsorganisationer.

Det kan också vara nödvändigt att prata om vad studieförbundet eller folkhögskolan kommer göra med anledning av det inträffade, exempelvis ytterligare förtydliganden, prövningar av någons förtroendeuppdrag, översyn av samarbeten eller medlemskap och så vidare. Andra tänkbara åtgärder kan inkludera riktat värderings- och demokratiarbete i den berörda verksamheten eller med aktuell samarbetsorganisation. Varje situation kräver förstås sin egen analys och specifika åtgärder.

CENTRALA FÖRETRÄDARE

En organisation kan inte hållas ansvarig för allting en företrädare säger och gör utanför sitt uppdrag. Det krävs en koppling till verksamheten eller organisationen. Ibland kan dock gränsen för när en person företräder organisationen vara mindre tydlig. En central företrädare, exempelvis en rektor, en hög chef eller en ordförande, kan i större utsträckning än andra anses representera organisationen i vidare bemärkelse.

Det är viktigt att prata om detta med centrala och profilerade företrädare, som givetvis också ska känna till och följa det statliga demokrativillkoret. Ordna exempelvis ett öppet och reflekterande samtal där ledande företrädare kan diskutera vad statens demokrativillkor innebär för dem och hur de tolkar sin roll i den här kontexten.

Föreläsare, paneldeltagare och andra inbjudna medverkande

TRADITION AV SAMTAL OCH MÖTEN

I folkbildningen har det alltid anordnats samtal, debatter och diskussioner. I möten där människor tycker olika skapas möjlighet för åhörarna att bilda sig en egen åsikt, samtidigt som samtalet i sig nyanserar och motverkar polarisering. Att ta sig an även svåra frågor och bjuda in till diskussion är i sig en demokratiserande handling som förblir möjlig även med statens demokrativillkor. Men det krävs en sammanhängande helhet där studieförbund och folkhögskolor visar hur ämnen och samtal ramas in och kontextualiseras. I propositionstexten skriver regeringen:

”Det bör understrykas att syftet med bestämmelsen inte är att förhindra möjligheten för organisationer att bedriva en verksamhet där nyanserade samtal, diskussioner och debatter kan föras. Vid bedömningen kan därför hänsyn tas till bland annat om en föreläsare har bjudits in i ett sammanhang där enskilda åsikter inte får stå oemotsagda, till exempel för att delta i en debatt.”

TYDLIGT ANSVAR

Folkhögskolan eller studieförbundet har ansvar för vilka de ger utrymme, exempelvis som föreläsare, talare och paneldeltagare. Om man exempelvis på förhand känner till att en föreläsare talar om och kring kontroversiella ämnen, där uttalanden riskerar att bryta mot det statliga demokrativillkoret, krävs en mycket tydlig kontextualisering för att inte inbjudan i sig ska ses som att man bryter mot villkoren. Det innebär att studieförbundet eller folkhögskolan måste jobba med inramning: hur aktiviteten presenteras och beskrivs. Det är också viktigt att berätta hur olika ämnen kommer hanteras och vilket utrymme de som medverkar får. En sådan hantering ska planeras och vara synlig i förväg – men är ändå inte en garanti för att demokrativillkoret följs. En bedömning behöver göras i varje enskilt fall, för såväl det förebyggande arbetet som själva genomförandet och eventuella efterföljande steg eller insatser.

Studieförbundet eller folkhögskolan har en skyldighet att undersöka vem de bjuder in och ta reda på mer om vad personen agiterar för, var hen figurerar och vilka övriga kopplingar som finns. Det kan till exempel handla om sådan information som rimligen framkommer genom en stunds efterforskning på internet. Folkhögskolan eller studieförbundet ska göra en adekvat bedömning av vilka de bjuder in och vad de personerna eller organisationerna står för, var de figurerar och med vem.

Om en inbjuden persons medverkan ska förstås som del av en större helhet, exempelvis som en av flera röster som diskuterar ett ämne, bör det tydligt

framgå hur samtalet kontextualiseras, det vill säga hur folkhögskolan eller studieförbundet ramar in arrangemanget och tänker sig att deltagare och publik ska uppfatta det som sägs. Det kan handla om rubricering, exempelvis ”debatt” eller ”panelsamtal” – och det kan vara relevant att tydligt och i förväg visa att det finns olika ingångar representerade, samt att det finns en övergripande ram som folkhögskolan eller studieförbundet tar ansvar för. Återigen betyder sådana ansträngningar inte per automatik att verksamheten följer det statliga demokrativillkoret. Varje sådant fall måste bedömas separat.

CENSUR OCH KONSTNÄRLIG FRIHET

Konstnärliga uttryck och framträdanden bör förstås i kontext. Exempelvis ska en låttext inte alltid förstås bokstavligt. Detsamma gäller för andra konstnärliga och estetiska uttryck där det måste finnas utrymme för konstnärlig frihet och tolkning. Samtidigt finns exempelvis musik och bilder som tydligt har som syfte att kränka eller förmedla budskap som bryter mot principen om alla människors lika värde. För att navigera i detta behöver studieförbundet eller folkhögskolan adekvat insyn och kompetens i kulturella och konstnärliga uttryck. Det är fördelaktigt att i personalen ha roller och tjänster med sådan kunskap och expertis.

Kurslitteratur och studiematerial

OM ETT MATERIAL används i verksamheten som riskerar att strida mot det statliga demokrativillkoret ska det på förhand framgå hur det contextualiseras, ramas in, hanteras, ifrågasätts eller diskuteras. En sådan inramning ska också ingå i marknadsföring och information om verksamheten.

För studiecirkel är det viktigt att i arbetsplanen dokumentera hur potentiellt problematiska material är tänkta att användas.

AVSTÄMNING I FÖRVÄG

För att följa statens demokrativillkor när det handlar om studiematerial och kurslitteratur bör frågor ställas i förväg, exempelvis:

- Vilka material tänker vi använda i kursen eller cirkeln?
- Hur ska vi använda dem?
- Vad handlar de om?
- Vem har skrivit dem (och i vilka andra sammanhang förekommer materialet och författarna)?

Precis som när föreläsare anlitas bör studieförbundet eller folkhögskolan göra en rimlig mängd efterforskning för att skapa sig en uppfattning om sådana material som kan bli aktuella i verksamheten, exempelvis när en samarbetsorganisation föreslår dem.

En folkhögskola eller ett studieförbund bör också på en rimlig nivå inventera vilka material som redan finns i verksamheten och hur de används.

OLIKA TYPER AV MATERIAL

Skönlitterära och poetiska verk bör kunna hanteras på ett annat sätt än tydligt ideologiskt, politiskt eller religiöst material. Men att ha metoder för goda samtal kring en bok är ändå viktigt, inte bara med utgångspunkt i statens demokrativillkor utan också ur en kvalitetsaspekt.

Även problematiska material som på olika sätt i sitt innehåll riskerar att bryta mot det statliga demokrativillkoret ska kunna användas om de contextualiseras, ramas in och används för diskussion och reflektion. Att de används på det sättet ska vara tydligt i förväg och vara en del i hur verksamheten torgförs.

Religiösa urkunder

Regeringen skriver i propositionen att religiösa urkunder även fortsättningsvis bör kunna diskuteras och citeras:

”I sammanhanget bör det nämnas att religiösa urkunder bör kunna diskuteras och citeras utan att agerandet omfattas av exkluderingsgrunden.”

Det innebär dock inte att man kan hänvisa till sådana skrifter för att i handling och verksamhet agera diskriminerande eller på annat sätt bryta mot det statliga demokrativillkoret. Stöd bör inte lämnas till någon, inklusive trossamfund, som agerar på ett sådant sätt. Regeringen skriver i propositionstexten:

”Regeringen gör bedömningen att det får anses nödvändigt i ett demokratiskt samhälle att exkludera trossamfund som agerar på sådana sätt som nu angetts från statligt stöd, med hänsyn till skyddet för andra personers fri- och rättigheter.”

LÄRARENS ELLER CIRKELLEDARENS ROLL NÄR MATERIAL TILLKOMMER

Ibland används material i folkbildningsverksamheter som inte är bestämt på förhand. Kanske bidrar deltagarna i informella eller icke-formella delar av utbildningen med exempelvis böcker och texter som de själva vill diskutera och dela. Då bör läraren eller cirkelledaren ha tillräckliga verktyg för att skapa, hantera, styra och rama in diskussioner och samtal (särskilt kring material med potentiellt problematiskt innehåll). Läraren eller cirkelledaren bör för att klara uppgiften

- känna till det statliga demokrativillkoret och kraven som finns där
- ha någon form av orientering i folkbildningspedagogik
- vara orienterad i skolans eller studieförbundets eget värdegrundsarbete.

Det är folkhögskolans eller studieförbundets ansvar att utrusta läraren eller cirkelledaren med sådan kunskap och sådana verktyg. Att kunna visa hur detta görs, exempelvis för studieförbunden genom cirkelledarutbildningar, är viktigt även ur en kvalitetsaspekt.

Att tänka på vid uthyrning eller utlåning av lokaler

ATT LÅNA UT eller hyra ut lokaler till externa organisationer kan inte likställas med ett mer formellt samarbete men det kan innebära att folkhögskolan eller studieförbundet främjar andra som bryter mot det statliga demokrativillkoret. Att främja sådana organisationer eller aktiviteter är i sig ett brott mot statens demokrativillkor.

På grund av ovanstående är det viktigt att kontrollera vad det är för organisation ni avser hyra ut till, särskilt om det är en organisation som skulle kunna agera på ett sätt som strider mot det statliga demokrativillkoret. En bedömning behöver göras i varje enskilt fall.

Relevanta frågor att ställa:

- Vad har organisationen för syfte med sin verksamhet?
- Vad är syftet med verksamheten som ska bedrivas i lokalen?
- Hur är verksamheten som ska bedrivas i lokalen upplagd? (Hur ska den gå till?)
- Vilka kommer att delta i verksamheten?
- Har organisationen haft liknande verksamhet tidigare, i andra lokaler?
- Om ja, hur gick det då?

Ni kan alltså behöva göra en del efterforskningar för att, så långt det går, säkerställa att uthyrningen inte innebär ett främjande av ageranden som strider mot statens demokrativillkor.

Att bygga egna handlingsplaner/ checklistor och arbeta metodiskt

OLIKA TYPER av samarbeten och verksamheter har olika uppföljningsbehov. Vid föreläsningar, exempelvis, är det viktigt att ha beredskap för sådant som kan tänkas hända i stunden. Även om den anlitade föreläsaren verkar ”okej” vid bokning – och även om hen fått information om det statliga demokrativillkoret och studieförbundets eller folkhögskolans värdegrund – kan det ändå hända att personen agerar på ett sådant sätt att studieförbundet eller folkhögskolan inte kan vara avsändare för innehållet. Då måste det finnas företrädare på plats för att agera. Men vad ska de göra? Finns det olika åtgärder på en skala, där ett avbrutet arrangemang är den strängaste följden? Hur agerar man mot föreläsare och publik, om åtgärder blir nödvändiga? Vad säger man? Vilken information får föreläsaren innan arrangemanget? Det står varje folkhögskola eller studieförbund fritt att själva ta fram sådana checklistor/handlingsplaner och fundera på tänkbara scenarion. Det är ett viktigt arbete som behöver göras.

”Sådant som kan hända i klassrummet eller undervisningssalen” är ett annat område där en handlingsplan är bra. Hur agerar läraren eller cirkelledaren om deltagarna uppträder kränkande mot varandra? Hur bryter man situationer där personer använder härskartekniker eller mobbning? När blir det nödvändigt att avlägsna personer och hur förklarar man något sådant? Vilken information och vilka spelregler eller ordningsregler behöver skickas ut eller informeras om på förhand, för att legitimera sådana påföljder? Utöver lärarens eller cirkelledarens utbildning, pedagogik och kunskap bör det finnas en gemensam checklista/handlingsplan för situationer som kan uppstå i undervisning och annan verksamhet, som hela studieförbundsavdelningen eller folkhögskolan följer.

Människor studerar på folkhögskola av olika anledningar. De senaste åren har det funnits enstaka fall där det framkommit att deltagare haft motiv som handlat om att dokumentera utbildningen och andra deltagare för en extern organisation. Det kan finnas skäl att därför diskutera och bestämma hur sådana situationer ska hanteras. Det är alltid en bra idé – i all folkbildning – att prata med deltagarna om varför de deltar, vad de vill få ut av deltagandet och vilka behov de har för att må bra och fungera tillsammans med andra i grupp. Det betyder inte att studieförbundet eller folkhögskolan ska avkräva sådana svar, eller att deltagarna *måste* uppge skäl för sitt deltagande. Men att försöka skapa samsyn och få en förståelse för deltagarnas motivation (och vad de önskar sig av verksamheten) är aldrig fel.

När målet är att skapa jämställd och jämlik verksamhet, där deltagarna är trygga att agera, är det bra att kontinuerligt följa upp aktiviteterna så att de

rör sig åt ett sådant håll. Det bör finnas rutiner för att stämma av detta under och efter en verksamhet. Det kan handla om att läraren eller cirkelledaren ger sin bild av utvecklingen. Det kan också handla om ett möte i halvtid med en samarbetsorganisation.

Det är av största vikt att på något sätt stämma av även med deltagarna. Det kan exempelvis vara som en del av den faktiska folkbildningen eller i någon form av enkät. Det ska finnas möjlighet för deltagare att visselblåsa och berätta om sina upplevelser, både bra och dåliga. Att öppna för sådan kommunikation, även medan en verksamhet pågår, gör det enklare att agera direkt och justera aktiviteten så att den lever upp till sitt syfte, inte bara i framtiden utan även för människorna som just nu deltar.

5F-METODEN

Det är viktigt att hitta ett bra arbetssätt för kontrollarbete och checklistor/handlingsplaner. Följande är exempel på en metod, vi kan kalla den för 5F, som innehåller riskanalys, förberedelser och uppföljning. Samtidigt är det en metod där studieförbundet eller folkhögskolan själv fyller stegen med innehåll.

Metoden innehåller fem kategorier som både ska definieras och utföras:

- finna
- förstå
- förbereda
- folkbilda
- följa.

Varje kategori (varje "f") behöver fyllas med innehåll av typen vi tidigare gått igenom i den här vägledningen.

Finna

Vad behöver ni veta, känna till och ta reda på innan ett samarbete eller en ny verksamhet inleds? Gör en egen checklista utifrån innehållet i den här delen av vägledningen och er egen analys. Det kan i det här steget också handla om att upptäcka nya behov och verksamhetsmöjligheter (där relevanta frågor sedan ställs utifrån nya idéer).

Förstå

Har ni rätt verktyg och kunskap för att förstå vad verksamheten eller samarbetet går ut på? Behövs ny kunskap? Hur hämtar ni i sådana fall in den? Vilka frågor är viktiga att ställa för att försäkra er om att ni förstår en potentiell samarbetsorganisation eller ett nytt verksamhetsområde? Det här steget kan också inkludera en risk- och sårbarhetsanalys som bygger på den inhämtade kunskapen. I 5F-modellen fyller ni själva de olika stegen med innehåll.

Förbereda

Utifrån det ni nu vet, vad behöver ni förbereda för att samarbetet eller verksamheten ska bli lyckad? Behövs ny kompetens? Förberedande utbildningar? Samtal? Möten? De förberedande stegen för ett studieförbund eller en folkhögskola kan se olika ut beroende på exempelvis verksamhetstyp eller samverkanspart.

Folkbilda

När de första stegen är genomförda har ni förhoppningsvis möjliggjort att faktisk folkbildning kan ske. Även här kan det finnas checklistor: Vad bör en lärare eller ledare veta? Vad är viktigt att tidigt förmedla till deltagarna? Finns det gemensamma arbetssätt som ska implementeras i all verksamhet; som är viktiga för folkhögskolans eller studieförbundets särprägel – eller för att följa det statliga demokrativillkoret? Hur säkerställer ni att deltagarna kan visselblåsa och kommunicera sina upplevelser och behov? Fundera på vilka komponenter ert gemensamma folkbildande ska innehålla – men glöm inte att det också måste finnas utrymme och frihet för läraren, cirkelledaren och förstås för gruppen och det gemensamma lärandet/skapandet.

Följa

Det sista steget heter ”följa” och inkorporerar både sådant som kan göras under tiden verksamheten pågår och sådant som kan göras efteråt. Det här steget fyller ni med sådant som är viktigt att ta reda på – för att försäkra er om att det ni bestämt i tidigare steg faktiskt sker och genomförs. Här kan ni också definiera kriterier för sådant som är extra viktigt för er som studieförbund eller folkhögskola. Det kan finnas deltagarstyrda kriterier som kan följas upp i större kontext eller i varje grupp och verksamhet.

Det statliga demokrativillkoret och komponenterna i det kan också kontinuerligt följas upp. Det är viktigt att inte vänta till verksamheten är avslutad innan man agerar (om någonting inte stämmer). Men i efterhand kan man utvärdera och fundera på förbättringar på ett mer strukturerat sätt. Fyll det här steget med metoder och planer för hur ni kontinuerligt stämmer av för att korrigera, förbättra, ändra eller avsluta verksamhet om så behövs.

UPPFÖLJNING OCH GRANSKNING

Folkbildningsrådet beslutar i statens ställe om vilka som ska få statsbidrag och i förlängningen också vilka som inte ska få det. Folkbildningsrådet följer därför upp och kontrollerar att statsbidrag till folkhögskolor och studieförbund används i enlighet med statens syften. Det är dock i första hand studieförbunden och folkhögskolorna själva som ska se till att villkoren följs. Det statliga demokrativillkoret är nu en del av statens förordning om statsbidrag till folkbildningen och därför en förutsättning för statsbidrag. Precis som andra statsbidragsvillkor kan eventuella överträdelser bli granskningsärenden.

58 När och vad kommer Folkbildningsrådet kontrollera?

61 Sekretess och hantering av personuppgifter

När och vad kommer Folkbildningsrådet kontrollera?

I FÖRORDNINGEN om statsbidrag till folkbildningen framgår vilka förutsättningar och villkor som gäller för att få statsbidrag, samt vad som kan hända om dessa inte uppfylls. En grundläggande förutsättning för att få statsbidrag är att verksamheten ska ha den inriktning som staten angett som syfte med statsbidraget till folkbildningen, bland annat att stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin. För att få statsbidrag ska folkhögskolor och studieförbund även uppfylla särskilda villkor i förordningen, varav statens demokrativillkor nu utgör ett.

TYDLIGT ANSVAR

Studieförbund och folkhögskolor som tar emot statsbidrag är ansvariga för att verksamheten uppfyller gällande krav och villkor – och ska lämna sådan redovisning som Folkbildningsrådet begär. I detta ingår att bistå vid granskningar av eventuella fel och brister.

Folkbildningsrådet i sin tur ansvarar för att kontinuerligt följa upp och utvärdera om verksamheten följer uppsatta villkor och statens syften med stödet till folkbildningen.

I samband med införandet av statens demokrativillkor tillkom även en anmälningsskyldighet som innebär att studieförbund och folkhögskolor snarast möjligt ska anmäla till Folkbildningsrådet om det sker förändringar som kan påverka rätten till eller storleken på bidraget (i förordningen 13 b §). Kravet innebär en långtgående skyldighet för folkhögskolor och studieförbund att informera Folkbildningsrådet och därmed också ett fortsatt stort och ännu tydligare ansvar att följa upp och kontrollera så att statsbidraget används till folkbildning – och att bland annat det statliga demokrativillkoret följs i alla delar.

Om fel och brister upptäcks ska detta snarast möjligt anmälas till Folkbildningsrådet: Folkhögskolor och studieförbund har inom självförvaltningsmodellen alltid varit skyldiga att anmäla fel och brister. Den införda anmälningsskyldigheten visar dock på en skärpning i ansvarsfördelningen, från statens sida.

Folkbildningsrådet välkomnar också att studieförbund och folkhögskolor hör av sig även i mer tveksamma fall, så att en diskussion kan föras gemensamt.

EN DEL AV NORMAL UPPFÖLJNING

Statens demokrativillkor kommer att hanteras på samma sätt som andra villkor för statsbidrag till folkbildning, vilket innebär att Folkbildningsrådet agerar på inkommen information och sådant som framkommer i samband med uppföljning.

Studieförbund och folkhögskolor kan i ordinarie uppföljning komma att få frågor kopplat till statens demokrativillkor, särskilt när det kommer till risk- och sårbarhetsanalyser. Mycket av det som är avgörande för att följa det statliga demokrativillkoret är viktigt även ur ett kvalitetsperspektiv. När verksamhet följs upp – exempelvis studieförbundens åtaganden – kommer det statliga demokrativillkoret naturligt beröras i den nödvändiga återkopplingen. Finns det särskilda områden i en kurs eller ett verksamhetsåtagande som kräver specifik inramning eller ett större ansvarstagande – exempelvis verksamhet med ett problematiskt material eller i en demokratiskt ansatt miljö – kan Folkbildningsrådet komma att, utöver dokumenterad, initial planering, också fråga efter mer specifika underlag efter avslutad kurs, verksamhet eller verksamhetsperiod.

SIGNALER OCH GRANSKNINGAR

Folkbildningsrådet granskar verksamhet när det finns signaler om att någonting inte står rätt till. Sådana signaler kan komma – och kommer ofta – från statsbidragsmottagarna själva. Det är inte ovanligt att studieförbunden och folkhögskolorna i egna kontroller är först med att upptäcka när verksamheter brister eller utsätts för exempelvis bedrägeriförsök från externa aktörer.

Signaler kan också komma från deltagare eller andra berörda, ibland anonymt via Folkbildningsrådets visselblåsarfunktion.

En signal kan även komma från upptäckter i Folkbildningsrådets ordinarie uppföljning av studieförbund och folkhögskolor. När en signal har registrerats sker i regel en kunskapsinhämtning som oftast inkluderar samtal med den berörda folkhögskolan eller med aktuellt studieförbund.

Mer information om hur Folkbildningsrådets granskningar går till finns i skriften *Folkbildningsrådets riktlinjer för granskningar*, som kan laddas ner på Folkbildningsrådets hemsida.

BESLUT OM BIDRAG OCH ÅTERKRAV

Av förordningen om statsbidrag till folkbildningen framgår att Folkbildningsrådet kan bestämma att ett bidrag helt eller delvis ska hållas inne eller upphöra, om en folkhögskola eller ett studieförbund inte uppfyller villkoren för att få statsbidrag, eller om det finns grund för återbetalning. Beträffande demokrativillkoret anges uttryckligen i bestämmelsen att stöd inte får lämnas vid villkorsbrott, om det inte finns särskilda skäl.

Om en folkhögskola eller ett studieförbund blir återbetalningsskyldigt, till exempel för att det statliga demokrativillkoret inte uppfylls, ska Folkbildningsrådet besluta om att helt eller delvis kräva tillbaka bidraget. Om det finns särskilda skäl får Folkbildningsrådet besluta att helt eller delvis avstå från återkrav.

En ny förutsättning för att få statsbidrag – som också förs in i förordningen om statsbidrag till folkbildningen i samband med det statliga demokrativillkoret – är att en folkhögskola eller ett studieförbund inte får ha skulder från tidigare återkrav av statsbidrag (7 a §). Om det finns sådana får Folkbildningsrådet inte betala ut ytterligare statsbidrag förrän skulden är reglerad.

Den yttersta konsekvensen av att en folkhögskola eller ett studieförbund inte uppfyller villkoren för statsbidrag, däribland det statliga demokrativillkoret, är att Folkbildningsrådet bestämmer att folkhögskolan eller studieförbundet inte ska få statsbidrag över huvud taget.

HUR LÄNGE SKA FOLKHÖGSKOLAN ELLER STUDIEFÖRBUNDET STÅ TILL SVARS?

Hur lång tid en överträdelse av demokrativillkoret bör ligga en folkhögskola eller ett studieförbund till last är en bedömningsfråga i varje enskilt fall. Demokrativillkorsutredningen resonerade kring detta enligt följande (ur *Demokrativillkor för bidrag till civilsamhället, vägledning för handläggare, bilaga till SOU 2019:35*):

”En prövning av om en organisation uppfyller demokrativillkoret får göras vid varje beslutstillfälle utifrån vad som då kan anses ligga organisationen till last. Hur lång tid en överträdelse av demokrativillkoret bör ligga organisationen till last är en bedömningsfråga. Det går inte att sätta några fasta tidsgränser eftersom det beror på vad överträdelsen består i. Organisationens ställningstaganden kring agerandet liksom vilka åtgärder som vidtagits för att säkerställa att det inte upprepas, måste också beaktas. En enstaka överträdelse av demokrativillkoret bör inte självklart utesluta organisationen från bidrag för all framtid. Allvarliga överträdelser måste dock få långsiktiga konsekvenser. Demokrativillkoret är till för att skydda enskilda individer mot kränkningar och upprätthålla bidragens legitimitet. Till exempel finansiering av terrorism eller utövande av våld med hatmotiv kan innebära att en organisation inte bedöms uppfylla demokrativillkoret trots att överträdelsen har skett lång tid tillbaka.”

Sekretess och hantering av personuppgifter

NÄR DEMOKRATIVILLKORET införs skapas nya behov av sekretess, vilket har gjort att regeringen har infört ett tillägg i *Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)*:

40 kap. 7 e §

Sekretess gäller i ärenden om statligt reglerat stöd till civilsamhället som omfattas av ett villkor om att en organisations verksamhet inte får utövas i strid med samhällets grundläggande värderingar för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde lider men om uppgiften röjs.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

SKYDD FÖR PERSONLIGA UPPGIFTER VID GRANSKNING AV STATENS DEMOKRATIVILLKOR

När Folkbildningsrådet granskar om en organisation uppfyller statens demokrativillkor kan personliga uppgifter behöva skickas in. Eftersom handlingar som skickas till Folkbildningsrådet oftast blir offentliga, enligt offentlighetsprincipen, kan vem som helst begära att få läsa dem. Den nya sekretessregeln (se ovan) innebär att uppgifter om en persons privata förhållanden kan skyddas från att bli offentliga om det skulle skada personen att uppgifterna sprids.

NY LAG OM HANTERING AV PERSONUPPGIFTER

För att Folkbildningsrådet och andra organisationer som handlägger statligt stöd ska kunna hantera sådana uppgifter på ett säkert och korrekt sätt införs också en ny lag: *Lag om personuppgiftsbehandling i vissa ärenden om stöd till civilsamhället (2024:488)*. Den nya lagen klargör hur personuppgifter ska hanteras vid utredningar om stöd till civilsamhället. Lagen skyddar människors integritet och säkerställer att personuppgifter bara används på ett ändamålsenligt sätt.

Läs mer

Här följer ett antal skrifter som använts som källor för den här vägledningen eller som passar för vidare fördjupning.

Statens stöd till trossamfund och civilsamhället – enhetliga och rättssäkra villkor

(Prop 2023/24:119).

Demokrativillkor för bidrag till civilsamhället, Betänkande av Demokrativillkorsutredningen

(SOU 2019:35), Statens offentliga utredningar, 2019.

Demokrativillkor för bidrag till civilsamhället, vägledning för handläggare

(SOU 2019:35), Statens offentliga utredningar, 2019.

Risk- och sårbarhetsanalys i folkbildningen,

Folkbildningsrådet, 2024.

Informal, non-formal and formal education: a brief overview of different approaches,

Mark K. Smith, the Encyclopaedia of Pedagogy and Informal Education 2002/2024.

The missing piece of the puzzle: Non-Formal and Informal Learning as a Driver for Human Development and Social Justice,

Thor Rutgersson, Agata Patecka, Barbara Caracciolo och Maurice Claassens, SOLIDAR, 2014.

European guidelines for validating non-formal and informal learning,

Cedefop, Publications Office of the European Union, 2015.

Cirkelns betydelser,

Pelle Åberg och Thor Rutgersson, Folkbildningsrådet, 2020.

Folkbildning i landsbygder,

Pelle Åberg, Johan von Essen, Patrik Cras, Marie Nordfeldt och Kjell Hansen, Folkbildningsrådet, 2024.

Uppdrag att utveckla samverkan med civilsamhället i det brottsförebyggande arbetet

(Regeringsuppdrag från Justitiedepartementet), diarienummer: Ju2024/01492.

Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet, Skr. 2023/24:68.

Nya uppgifter för centrum mot

våldsbejakande extremism, Prop. 2024/25:46, Regeringskansliet, 2024.

Folk- bildnings- rådet

DEN HÄR SKRIFTEN informerar om statens nya demokrativillkor för statligt stöd till trossamfund och civilsamhälle. Här finns även en genomgång av folkbildningens olika verksamhetsformer och pedagogik. Ibland har folkbildningsverksamheter ambitioner som kräver medveten moderering och kontextualisering. Folkbildningsrådet vill med denna vägledning göra sådant arbete mer överskådligt och metodiskt. Därför finns här ett särskilt fokus på checklistor, säkerhetsställande frågor och handlingsplaner som sammantaget bäddar för en verksamhet som följer statens demokrativillkor samtidigt som folkbildningen kan fortsätta att utmana, uppmuntra och förändra. *Den här vägledningen är ett material att återkomma till, där läsningen inte behöver ske från pärm till pärm.*

Vid vägs ände?

Hur nedskärningar för
folkbibliotek och studieförbund
påverkar kulturens
infrastruktur

Folk-
bildnings-
rådet

Svensk
biblioteksförning

Vid vägs ände?

Hur nedskärningar
för folkbibliotek
och studieförbund
påverkar kulturens
infrastruktur

År: 2025

Författare: Maria Arriaza Hult, Ylva Berglund och Lisa Gemmel.

Statistik: Ellinor Fackle Fornius och Jessica Franzén, Jupel.

Grafisk form: A. Olas

Innehåll

Förord	5
Kapitel 1: Inledning och syfte	7
Vad innebär en infrastruktur för kultur och folkbildning?	8
Studiens genomförande	9
Biblioteken som en lokal infrastruktur	10
Studieförbunden som en lokal infrastruktur	11
Kapitel 2: Pengar	14
Folkbibliotekens ekonomi 2014-2024.....	14
Studieförbundens ekonomi 1992-2024 och 2014-2024.....	16
Kapitel 3: Platser	21
Folkbibliotekens serviceställen och bokbussar.....	21
Studieförbundens lokaler och verksamhetsplatser	23
Kapitel 4: Personer	28
Folkbibliotekens anställda	28
Studieförbundens anställda och ideellt arbetande	29
Kapitel 5: En jämförande analys	32
Pengar: Landsbygdskommunerna skär ned mest.....	32
Platser: Kommuner över hela landet drabbas.....	34
Personer: Landsbygdsbor drabbas hårdare	36
Kapitel 6: Lokala förutsättningar i fyra kommuner	39
Åsele - dit vägarna bär	39
Borlänge - trevligt folk.....	42
Upplev Norrköping!.....	45
Arjeplog - en väg många möjligheter.....	48
Kapitel 7: Betydelsen av den lokala infrastrukturen	53
Fysiska mötesplatser	53
Samhällsservice	55
Möjliggörare	57
Samverkan och samarbete	58
Ett nav för kulturarbetare.....	60
Vad händer när den kulturella infrastrukturen inte längre finns kvar?.....	62
Kapitel 8: Avslutning	66
Referenser	70

Förord

I regeringsformen slås det fast att kulturell välfärd ska vara ett grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Enligt de kulturpolitiska målen ska kulturpolitiken "främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor". Dessa målformuleringar ställer höga krav på det offentliga för att ge varje invånare tillgång till och möjlighet att utöva kultur.

Folkbiblioteken och studieförbunden är viktiga aktörer för att uppfylla de kulturpolitiska målen. Ett av statens syften med bidraget till folkbildningen är att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet. Det allmänna biblioteksväse det, inklusive folkbiblioteken, ska enligt bibliotekslagen verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Sverige är ett långt och glesbefolkat land. Invånarnas tillgång till kultur varierar kraftigt, särskilt mellan storstadsområden och landsbygder. Men två verksamheter finns i samtliga kommuner i Sverige: folkbibliotek och studieförbund. Dessa verksamheter är avgörande för en landstäckande kulturell infrastruktur för både att uppleva och utöva kultur. De är även grundläggande institutioner för bildning i bred bemärkelse, som folkbildning, fortbildning och utbildning. Kultur och bildning är i sin tur grundförutsättningar för en levande demokrati.

Folkbiblioteken och studieförbunden är omhuldade men underfinansierade verksamheter. Budgetar och bidrag har gröpts ur under lång tid. Studieförbunden kommer dessutom under loppet av tre år – 2024 till 2026 – att förlora en halv miljard kronor i statliga bidrag. Folkbiblioteken saknar sedan 2023 statlig finansiering för utveckling av verksamheten.

Folkbildningsrådet, Studieförbunden i samverkan och Svensk biblioteksförening har därför låtit Jessica Franzén och Ellinor Fackle Fornius, doktorer i statistik, som driver dataanalysföretaget Jupel AB, och Maria Arriaza Hult, doktor i pedagogik med inriktning mot vuxnas lärande, ta fram den här rapporten, i nära samarbete med våra organisationer. Jupel har ansvarat för statistiken i rapporten vilket inkluderar datainsamling från olika källor, analyser och resultatframställning av tabeller, grafer och kartor. Maria Arriaza Hult har ansvarat för datainsamling i fallstudierna, vilket omfattar intervjuer och dokumentstudier, samt efterföljande analys och textproduktion.

Rapporten visar att folkbiblioteken och studieförbunden, tillsammans och var för sig, är nödvändiga för en kulturell infrastruktur som når människor i hela landet, och som bidrar till fri åsiktsbildning, kultur och bildning och därmed till demokratin. Möjligheterna för dessa verksamheter att verka enligt lag, uppdrag och förväntningar blir dock allt svårare med de försämrade ekonomiska förutsättningarna.

Med den här rapporten vill vi visa på förändringarna i infrastrukturen – i bemärkelsen pengar, platser och personer – för folkbibliotek och studieförbund och konsekvenserna av den pågående urholkningen, och nu senast den stora nedskärningen, av verksamheternas ekonomi. Rapporten består av en del med statistik och en del med djupintervjuer. Vi hoppas att den ska ge en fördjupad bild av förutsättningarna att ta del av och utöva kultur och folkbildning i hela Sverige.

Anna-Karin Lindblom, generalsekreterare, Folkbildningsrådet
David Samuelsson, generalsekreterare, Studieförbunden i samverkan
Silvia Ernhagen, generalsekreterare, Svensk biblioteksförening

Inledning och syfte

Kapitel 1: Inledning och syfte

Att det finns en infrastruktur för kultur och folkbildning gör det möjligt för invånare att ta del av och själva bidra till kulturlivet i Sverige. Men vad denna infrastruktur egentligen består av, hur den varierar över landet, och vad som behövs för att den ska finnas kvar, är inte alltid tydligt.

I den här rapporten riktar vi in oss på två sammanhang som spelar en särskild roll för att människor i hela Sverige ska ha möjlighet att delta i kulturlivet och få tillgång till folkbildning: folkbiblioteken och studieförbunden.

Folkbiblioteken och studieförbunden utgör Sveriges största kulturarena och skapar möjligheter för människor att delta i, eller ta del av, kultur i Sveriges samtliga 290 kommuner, något som blir särskilt viktigt på landsbygder och i glesbygder, där man ibland är ensam kulturaktör. De är tillgängliga för alla invånare och kräver inget medlemskap. Tillsammans utgör folkbiblioteken och studieförbunden ett rikstäckande nät för kultur och folkbildning som spänner över alla geografiska och demografiska områden. Omfattningen av verksamheterna, med många olika deltagargrupper och möjligheter till eget skapande, bygger förutsättningar för möten och delaktighet i kulturlivet. Men aktiviteter som exempelvis spelningar och föreställningar, föreläsningar, debatter och samtal ger också tillgång till professionell och semiprofessionell kultur. Sådana aktiviteter utgör en betydande arbetsmarknad för Sveriges kulturarbetare (Rutgersson, Tannå, Timgren; 2020). Genom att analysera förutsättningarna för folkbiblioteken och studieförbunden får vi en bild av hur tillgången till kultur och folkbildning varierar över landet. Samarbeten mellan folkbibliotek, studieförbund och andra aktörer, som museer och föreningar, skapar variation i utbudet och möjliggör för fler aktörer att erbjuda egna kulturupplevelser. Det är av avgörande betydelse för mångfalden inom kulturområdet, i ett geografiskt perspektiv. Bibliotek och studieförbund är de kulturaktörer som har den mest heltäckande spridningen och är därför avgörande för att det ska fortsätta att finnas ett kulturutbud i landets alla kommuner (Myndigheten för kulturanalys, 2019).

Trots en bred samsyn om att folkbibliotek och studieförbund utgör en viktig infrastruktur för lokalt kulturliv, har de senaste åren präglats av besparingar och nedskärningar, vilket framför allt beror på minskade statliga och kommunala anslag (Plesner, 2021; Folkbildningsrådet, 2025a). Denna utveckling är inte unik för biblioteken och studieförbunden utan speglar en bredare tendens inom kultursektorn, där kulturens andel av statens samlade utgifter successivt minskat mellan 2014 och 2024 (Myndigheten för kulturanalys, 2025). Flera rapporter och bedömningar har varnat för konsekvenserna av denna utveckling för lokalt kulturliv och pekar särskilt på att de ekonomiska förutsättningarna leder till ett mer ojämnt kulturutbud mellan olika delar av landet (Folkbildningsrådet, 2025a; SKR 2025a; Kulturrådet, 2023; 2024; Hansson, 2019).

Syftet med den här rapporten är därför tvådelat. Det första syftet är att kartlägga de neddragningar som skett under det senaste decenniet. Det gäller dels besparingskrav i budget till folkbiblioteken och minskade offentliga anslag till studieförbunden, dels hur dessa förändringar har påverkat den geografiska spridningen och tillgängligheten till sådana verksamheter i olika delar av landet. För det andra syftar rapporten till att utforska folkbibliotekens och studieförbundens roll som infrastruktur för kultur och folkbildning i Sverige – i såväl tätorter som i landets mest glesbefolkade kommuner. **Behövs verkligen folkbibliotek och studieförbund för att det ska finnas ett lokalt kulturliv?**

Vad innebär en infrastruktur för kultur och folkbildning?

Med begreppet infrastruktur menar vi här det system och de resurser som behöver finnas för att göra själva kultur- och folkbildningsverksamheten möjlig. I den här rapporten operationaliseras infrastrukturen för kultur och folkbildning som *platser, pengar och personer*.

Studieförbunden har beskrivits som en infrastruktur för kultur och folkbildning, men också för ideellt arbete och för människors demokratiska organisering (Essen & Svedberg, 2016; Åberg, Essen, Cras & Nordeldt, 2024; Folkbildningsrådet, 2025b). Resonemanget om folkbildningen som en infrastruktur är kanske mest utvecklat i betänkandet *Bildning, utbildning och delaktighet - folkbildningspolitik i en ny tid (SOU 2024:42)*, som föreslog att statsbidraget till folkbildningen skulle syfta till "att säkerställa finansiering av en infrastruktur för folkbildning i hela landet". Folkbildningsutredningen skriver att folkbildningens aktörer "skapar en infrastruktur för bildning, utbildning och delaktighet i hela landet, inte minst genom att erbjuda plats för demokratiska samtal, kultur och möten mellan personer med olika bakgrund. Det är därför viktigt att statsbidraget säkerställer att folkbildningsstrukturerna är tillgängliga i hela landet och därigenom har potential att nå ut till så många som möjligt."

Betänkandet pekar alltså ut *platser* som en del av infrastrukturen, men också möten mellan *personer* och möjligheten att *nå ut*. Aktörer inom folkbildningen förväntas därmed inte bara passivt vänta på att potentiella deltagare ska hitta till dess verksamheter, utan ska aktivt arbeta med att söka upp sina deltagare. Det uppsökande arbetet är en av grundpelarna för en tillgänglig folkbildning och kultur, och den här rapporten kommer visa att *pengar* och personal är nödvändiga för att folkbildningen ska kunna nå ut. Med *personer* menar vi också deltagare och ledare - eftersom folkbildningen möjliggör för människor att delta i kulturaktiviteter genom en pedagogik där lärandet utgår från deltagarna själva.

Även för folkbiblioteken är platser, personer och pengar centrala. Folkbiblioteken är den enda kulturverksamhet som enligt lag måste finnas i alla kommuner, 6 § bibliotekslagen (2013:801). Bibliotekslagen utgör, tillsammans med kommunala biblioteksplaner, grunden för folkbibliotekens verksamhet. *Platserna* utgörs av de huvudbibliotek och filialer som finns i varje kommun och många tätorter och stadsdelar. Men även hållplatser för mobila bibliotek - bussar, bilar, båtar och cyklar - samt obemannade serviceställen räknas in här. För vissa är därmed folkbiblioteken synliga i det dagliga livet, men allt fler får längre till ett bemannat bibliotek. På biblioteken bär *personerna* verksamheten - de anställda som fyller rummen med böcker och andra medier, programverksamhet och mötesplatser, samt användare som lånar böcker och medier, besöker samtal och högläsningar, får hjälp med digitala tjänster eller läser tidningar. *Pengar* behövs för att verksamhet ska kunna bedrivas.

Det kommer att bli tydligt i den här rapporten att en rikstäckande infrastruktur - platser, pengar och personer - är nödvändig för att det ska finnas en likvärdig tillgång till folkbildning och kultur i hela landet. Biblioteken och studieförbunden är några av de få kultur- och folkbildningsaktörerna som finns representerade i alla kommuner, och de utgör därför en avgörande del av den grundläggande infrastruktur som ger invånare i Sveriges alla kommuner möjlighet att ta del av kultur och folkbildning. Studieförbunden och folkbiblioteken har många beröringspunkter eftersom de vilar på samma folkbildande ideal och historiskt har utvecklats i nära relation till varandra (Rydbeck, 2024; Berg & Edqvist, 2017). I många kommuner har biblioteken och studieförbunden en lång tradition av samarbete och det finns etablerade strukturer för samverkan. Trots detta skiljer sig deras förutsättningar åt, vilket vi visar under kommande rubriker.

Studiens genomförande

I rapporten används två angreppssätt för att uppnå de två syften som formulerats inledningsvis. För att uppnå det första syftet om att kartlägga de senaste årens neddragningar och hur det har påverkat den geografiska spridningen och tillgängligheten till bibliotek och studieförbund, har två externa forskare analyserat data från ett flertal datakällor:

- Officiell biblioteksstatistik. Kungliga biblioteket (KB) är statistikansvarig myndighet för den officiella biblioteksstatistiken.
- Officiell studieförbundsstatistik från SCB baserad på verksamhetsstatistik från studieförbunden.
- Officiell statistik från SCB: Räkenkapssammandrag för kommuner och regioner.
- En nyligen genomförd enkätundersökning som skickats ut till Sveriges åtta studieförbund och deras lokalavdelningar om förändring i lokaler och personal de senaste två åren.
- Folkbildningsrådets tidigare insamlade enkätdata avseende kommuners och regioners bidragsgivning till studieförbund.
- Data från Folkbildningsrådet över statliga, regionala och kommunala bidrag. Regionala och kommunala bidrag är insamlade genom tidigare enkäter fram till 2017 och därefter används data över budgeterade bidrag.
- Geodata från SCB för geografiska resultatframställningar.

Data har samlats in, kopplats ihop, analyserats och resultaten sammanställts i tabeller, kartor och diagram vilka presenteras i de tre kommande kapitlen: *Pengar*, *Platser* och *Personer*.

En del av resultaten presenteras uppdelat enligt SKR:s kommungruppsindelning. Sveriges 290 kommuner är indelade i nio grupper där kommunerna grupperats utifrån vissa kriterier som tätortsstorlek, närhet till större tätort och pendlingsmönster. SKR:s kommungruppsindelning är en bra utgångspunkt för att studera skillnader i förutsättningar och utfall mellan olika kommuntyper.

För att besvara studiens andra syfte om att utforska folkbibliotekens och studieförbundens roll som infrastruktur för kultur och folkbildning har fyra fallstudier genomförts i utvalda kommuner. Urvalet är baserat på att dessa kommuner av olika skäl särskilt sig i statistiken, till exempel på grund av förändringar i någon av de variabler som analyserats för att besvara det första syftet. Två av kommunerna klassas som större städer (dock med stora skillnader i befolkningsmängd), en som landsbygdskommun och en som landsbygdskommun med besöksnäring. Dessa kommuner är dessutom geografiskt utspridda över landet. En extern forskare har genomfört denna delstudie och ansvarat för datainsamling, analys och textproduktion. Inom ramen för fallstudierna har det genomförts 16 intervjuer och dokument som kulturplaner, biblioteksplaner, strategiska dokument och årsberättelser från lokala studieförbundsavdelningar, har samlats in. Textdokumenten har främst använts för att ge en förståelse för bibliotekens och studieförbundens lokala förutsättningar. De personer som intervjuats är verksamma lokalt eller regionalt inom biblioteken eller studieförbunden, eller kommunpolitiker och tjänstepersoner med relevanta ansvarsområden. Intervjuerna fokuserade på vilken betydelse som bibliotek och studieförbund har i den egna kommunen, hur verksamheten har förändrats under de senaste elva åren, samt hur intervjupersonerna ser på sina nuvarande förutsättningar. Intervjuerna har spelats in, transkriberats och sedan analyserats tematiskt. Resultatet av denna analys presenteras i kapitel sex och sju.

Biblioteken som en lokal infrastruktur

Folkbiblioteken ska enligt bibliotekslagen (2013:80) finnas i alla Sveriges kommuner och "vara tillgängliga för alla och anpassade efter användarnas behov", vilket resulterar i att de flesta kommuner väljer att ha flera biblioteksfilialer och mobila bibliotek (SKR, 2018a).

Folkbiblioteken har en bred verksamhet. Förutom utlån av fysiska och digitala böcker samt läsfrämjande arbete, arrangeras boksamtal, föreläsningar, språkcaféer, utställningar, konserter och programverksamhet för barn och unga. I många kommuner används bibliotekets lokaler av föreningslivet och de har regelbundna samarbeten med skolor, annan kommunal verksamhet, studieförbund och lokala kulturorganisationer. Folkbiblioteken har enligt 7 § bibliotekslagen (2013:801) ansvar för att öka kunskapen om "hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet", vilket gör att biblioteken har en nyckelroll som stöd för digital delaktighet. Många bosatta i en kommun, särskilt äldre, vänder sig till biblioteket för att få hjälp med e-tjänster, digitala verktyg och informationssökning (Olsson Dahlqvist, 2019). Enligt bibliotekslagen har folkbiblioteken även särskilt ansvar för barn och ungdomar och att främja språkutveckling och stimulera till läsning. Det är bland annat synligt i programverksamheten, där 59 procent riktades till barn och unga under 2024 (KB, 2025a). Förutom att dessa ansvarsområden är stipulerade i bibliotekslagen, har alla bibliotek i det allmänna biblioteksväsendet ansvar att ägna särskild uppmärksamhet åt identifierade prioriterade grupper: personer med funktionsnedsättningar, de nationella minoriteterna och personer som har ett annat modersmål än svenska. Detta innebär att biblioteken ska erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel utifrån olika individuella tillgänglighetsbehov, samt erbjuda litteratur på nationella minoritetsspråk, andra språk och på lättläst svenska. Vilken typ av programverksamhet biblioteken bedriver fastställs ofta i de kommunala biblioteksplanerna. Där kopplas de lagstadgade uppgifterna till kommunens lokala förutsättningar, behov och prioriterade utvecklingsområden.

Eftersom det är kommunerna som har ett lagstadgat ansvar för folkbiblioteken, drivs minst ett bibliotek i varje kommun av eller på uppdrag av kommuner. Organisatoriskt ligger folkbiblioteken ofta inom kultur- och fritidsförvaltningen eller i en så kallad "superförvaltning" där alla kommunens frågor finns samlade (SKR, 2024a). Detta innebär att det är i kommunens förvaltning som det fattas beslut som rör verksamhet, samt att verksamheten finansieras av kommunala medel. Utöver den kommunala finansieringen kan biblioteken även ta del av riktade statsbidrag som fördelas via Kulturrådet. Ett sådant statsbidrag som haft stort inflytande under senare år är satsningen *Stärkta bibliotek* som infördes av regeringen 2018. Syftet med detta bidrag var att öka utbudet och förbättra tillgängligheten till biblioteksverksamhet i hela landet. Totalt tillfördes 220 miljoner kronor per år 2018 till 2020, vilket gav biblioteken möjlighet att genomföra verksamhet som på ett tydligt sätt bidrog till att uppfylla det nationella bibliotekspolitiska uppdraget. Ett av argumenten som användes för satsningen formulerades så här: "En utmaning för biblioteken i glesbygd är att hålla en jämn service i hela kommunen, till exempel i relationen mellan huvudortens bibliotek och mindre filialer." (Kulturrådet, 2019, s. 55.) *Stärkta bibliotek* var tänkt att finnas 2018 till 2020. Satsningen förlängdes i ytterligare tre år 2021 till 2023, men sänktes samtidigt från 220 miljoner per år till 150 miljoner 2021 och 2022 samt 75 miljoner 2023. Sedan 2024 har regeringen i stället infört en treårig satsning och ett riktat bidrag mot läsfrämjande arbete med syftet att ge förutsättningar för strategiskt arbete inom läs- och litteraturinsatser samt för att främja samverkan med andra aktörer. Detta bidrag kan folkbiblioteken också ansöka om via Kulturrådet, men dels handlar det om mindre medel, 40 miljoner per år (förutom för 2026 då 80 miljoner delas ut), dels går det endast att söka för särskilda projekt. Dessutom har liknande kritik framförts som för *Stärkta bibliotek*; att kortsiktiga satsningar inte erbjuder den långsiktighet som krävs för att upprätthålla en stabil biblioteksverksamhet som är jämlik över hela landet.

Folkbiblioteken har alltså sedan 2023 gått miste om en stor finansieringskälla. Särskilt gjorde statsbidraget *Stärkta bibliotek* stor skillnad under pandemiåren då kommuner generellt hade en mycket ansträngd ekonomisk situation. I flera kommuners verksamhetsberättelser återkommer en liknande bild om den ekonomiska situationen: lågkonjunktur, inflation, pandemins effekter, kriget i Ukraina samt kraftigt ökade energi-, lokal- och personalkostnader, i kombination med stigande pensionskostnader, har successivt urholkat kommunernas ekonomi. Dessa kostnadsökningar har i praktiken "ätit upp" kommunbudgetar och konsekvensen blir att de verksamhetsområden som inte är lagstadgade pressas hårdast. Biblioteken omfattas visserligen av bibliotekslagen och riskerar därför inte att avvecklas men har i många fall mött besparingskrav. Det har också konstaterats att biblioteken och kulturområdet generellt fått allt mindre andelar av de totala kommunala och statliga anslagen under de senaste tio åren (Plesner, 2021; Myndigheten för kulturanalys, 2025). För biblioteken innebär detta att verksamheterna visserligen finns kvar, men att de i praktiken har allt mindre resurser att röra sig med.

Studieförbunden som en lokal infrastruktur

Det finns åtta studieförbund som tillsammans med landets 154 folkhögskolor utgör Sveriges organiserade folkbildning. Studieförbunden finns i alla Sveriges kommuner, men alla studieförbund finns inte överallt. I dag, 2025, finns det minst två studieförbund att välja på i varje kommun - men studieförbundens geografiska spridning försvagas, vilket den här rapporten tydligt visar.

Merparten av studieförbundens medel, 85 procent för 2024, används till kostnader för lokaler och personal (Folkbildningsrådet, 2025c). Studieförbunden ser till att det finns en plats att vara på och stöd att få. På så sätt skapas möjlighet för att folkbildning och kultur ska kunna genomföras i hela landet.

I de kommuner där studieförbunden har verksamhet har de en nära relation till det lokala civilsamhället genom att vara en arena för folkbildning och kultur. I praktiken kan det exempelvis innebära att en organisation genomför sina medlemsutbildningar i samarbete med det studieförbund där man är medlemsorganisation. Nästan hälften av verksamheten arrangeras tillsammans med andra föreningar, och ytterligare 40 procent tillsammans med fria grupper (till exempel musikband eller andra kulturgrupper). Bara 15 procent av studieförbundens studiecirklar görs av studieförbunden på egen hand - ofta rör det sig då om kursliknande cirklar riktade till allmänheten (Folkbildningsrådet, 2024).

I den här rapporten nämns ibland olika typer av folkbildningsarrangemang; studiecirklar, annan folkbildning och så vidare. Därför följer här en kort genomgång av studieförbundens vanligaste verksamhetsformer:

I *studiecirkeln* träffas en mindre grupp människor för att lära sig något tillsammans. Det kan röra sig om allt från att spela musik till att läsa och diskutera en bok tillsammans. Det ska finnas ett element av planering, en arbetsplan av något slag och ett eller flera studiematerial.

Alla deltagare ska ha samma möjlighet att påverka och komma till tals.

Annan folkbildning är verksamhet som inte rymms inom ramarna för de andra formerna eller i studiecirkeln regelverk. Det kan exempelvis vara verksamhet med större grupper eller med oregelbunden träfffrekvens.

Kulturarrangemang framförs inför publik men det finns ofta interaktivitet genom exempelvis möjligheten att ställa frågor, efterföljande samtal och analys. Musikkonserter är ett vanligt kulturarrangemang hos studieförbunden (Rutgersson & Åberg, 2020).

Studieförbunden skiljer sig åt genom att de har olika profiler, inriktningar och värdegrunder. Tre av studieförbunden är tydligt sprungna ur politiska rörelser: Arbetarrörelsens Bildningsförbund (ABF), Studieförbundet Vuxenskolan (SV) och Medborgarskolan. Två studieförbund kommer ur religiösa rörelser: Bilda och Sensus. Ett studieförbund är kopplat till nykterhetsrörelsen: Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet (NBV), ett till friluftsrörelsen: Studiefrämjandet, och ett har växt fram i anslutning till universiteten, med syftet att nyttiggöra akademisk kunskap: Folkuniversitetet. Sju av åtta studieförbund är ideella föreningar och består av medlems- och samarbetsorganisationer, medan Folkuniversitetet drivs genom en stiftelsebaserad organisationsform (Nordvall, Pastuhov & Arriaza Hult, 2025).

Statsbidragsfördelningsmodellen som infördes 2024 uppmuntrar studieförbunden att odla sina respektive särarter, och det är möjligt att de kommer bli alltmer olika varandra. Det nya systemet ska bidra till ett mer varierat utbud av folkbildning med potential att nå fler och olika människor – men en ökad differentiering kan också göra det komplext att presentera en samlad bild av den mångfald verksamheter som studieförbunden erbjuder.

Fram till 2024 fanns det tio studieförbund men nu finns det bara åtta kvar. 2023 beslutade Kulturens Bildningsverksamhet att lägga ned. De uppgav att det inte skulle vara möjligt för dem att bedriva verksamhet med den statsbidragsnivå som då aviserades.

Under 2024 fattade Folkbildningsrådet beslut om andelsfördelningen för statsbidrag till studieförbund 2025–2027. Enligt statsbidragsvillkoren är det en förutsättning att studieförbunden kan hålla tillräckligt hög kvalitet i verksamheten – det handlar bland annat om att erbjuda kultur och bildning i hela landet.

Den sammantagna bedömningen för studieförbundet Ibn Rushd blev att de inte hade tillräckliga förutsättningar för att få en bidragsandel för 2025–2027. Efter 2024 bedriver Ibn Rushd studieförbund inte längre någon statsbidragsfinansierad folkbildningsverksamhet.

Statsbidraget till folkbildningen uppgår till nästan 4 miljarder kronor som delas mellan studieförbund och folkhögskolor. År 2024 fördelades 1,52 miljarder till studieförbunden, som i sin tur fördelar sina statsbidrag mellan lokala avdelningar i olika delar av landet.

Statsbidraget utgör en betydande del av studieförbunden totala finansiering, men en stor del av finansieringen kommer också från kommuner, regioner, deltagarintäkter och ideellt arbete. Deltagaravgifter är den näst största intäkten, som år 2024 uppgick till 567 miljoner kronor. Det betyder att deltagarna bidrar med mer intäkter till folkbildningen än alla landets kommuner tillsammans (Folkbildningsrådet, 2025c).

Under 2020–2022 påverkades studieförbunden av covidpandemin och verksamheten minskade kraftigt. Efter pandemin återstartade verksamheten med nya administrativa krav, tätt följt av införandet av den nya statsbidragsfördelningsmodellen, där tidigare incitament för att registrera stora mängder verksamhet inte längre finns kvar. Detta gör att jämförelser av verksamhetsvolymen före och efter pandemin inte blir rättvisande. Verksamhetsvolymen och bidragsnivån relaterar helt enkelt inte till varandra på samma sätt i dag som före 2019.

The image features a solid red background with several white, stylized, wavy lines. These lines are composed of multiple parallel curves that flow across the page, creating a sense of movement and rhythm. The lines are arranged in a way that they appear to be part of a larger, continuous pattern, though they are broken into segments. The word "Pengar" is centered in the upper half of the image in a clean, white, sans-serif font.

Pengar

Kapitel 2: Pengar

I det här kapitlet fördjupar vi oss i folkbibliotekens och studieförbundens ekonomiska utveckling under de senaste åren. Detta eftersom *pengar* utgör en förutsättning för att kunna upprätthålla en infrastruktur för kultur och folkbildning. I kapitlet presenteras olika tidsperspektiv för biblioteken och studieförbunden. För folkbiblioteken görs en avgränsning till 2014-2024 för att ge en bild av de mest aktuella förändringarna. Det kommer dock bli tydligt att åtstramningarna inte påbörjades 2014, utan att biblioteken sedan tidigare påverkats av neddragningar och en minskad andel av de kommunala budgetarna (Plesner, 2021; Myndigheten för kulturanalys, 2025).

Även studieförbundens ekonomi har urholkats under längre tid, och i den här rapporten presenteras flera olika tidsperspektiv för studieförbunden. Dels innehåller den en tidsserie över tidsperioden 1992-2024. Det är den period då studieförbunden finansierats genom självförvaltningsmodellen, det vill säga den modell genom vilken statsbidrag utbetalas till ett oberoende folkbildningsråd som i sin tur fördelar medel till studieförbunden och folkhögskolorna. Dels presenteras en tidslinje över de senaste tio åren, 2014-2024. Denna tidslinje ska göra studieförbundens bidragsutveckling jämförbar med folkbibliotekens, och den ska synliggöra utvecklingen under överskådlig tid. Slutligen presenteras också jämförelser av åren 2023 och 2024, eftersom regeringen beslutade att kraftigt sänka statsbidragsnivån från år 2024.

Folkbibliotekens ekonomi 2014-2024

De besparingskrav som drabbat folkbiblioteken under senare år är svåra att särskilja från den bredare ekonomiska utvecklingen i kommunsektorn. Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har sedan 2018 återkommande varnat för en alltmer ansträngd kommunal ekonomi, då konjunkturen passerade sin topp och tillväxten försvagades (SKR, 2018b). Sedan dess har flera parallella faktorer pressat kommunernas kostnader uppåt. Den höga inflationen har bidragit till ökade priser på varor och tjänster, vilket särskilt har inneburit att energipriser, samt personal- och lokalkostnader ökat kraftigt. Samtidigt har stigande räntor, hög arbetslöshet samt höjda pensionskostnader, ytterligare försvårat för kommunerna att upprätthålla sina budgetar (SKR, 2023; 2024b, 2025b).

Pandemiåren 2020-2022 innebar oväntade utgifter för anpassning av verksamheter och vårdinsatser, samtidigt som pandemins effekter fördjupade lågkonjunkturen. För många kommuner ledde detta till budgetunderskott och behov av kortsiktiga prioriteringar, där resurser i stor utsträckning styrdes om till akuta insatser på bekostnad av långsiktiga satsningar. Därtill bidrar det osäkra säkerhetsläget i omvärlden ytterligare till den ekonomiska situationen, där särskilt Rysslands invasion av Ukraina har haft påverkan på ekonomin. Kriget har bland annat medfört stigande energipriser och ökade krav på beredskap inom flera samhällssektorer, vilket i sin tur tränger undan andra kommunala utgiftsområden (Hellström, Jonsson, Mattison, Ramberg & Weichselberger, 2024). Det har också inneburit att folkbiblioteken fått ännu en uppgift i många kommuner – att vara en del av den kommunala krisorganisationen – utan ett tillskott av resurser för det utökade ansvarsområdet (McWilliams, 2024).

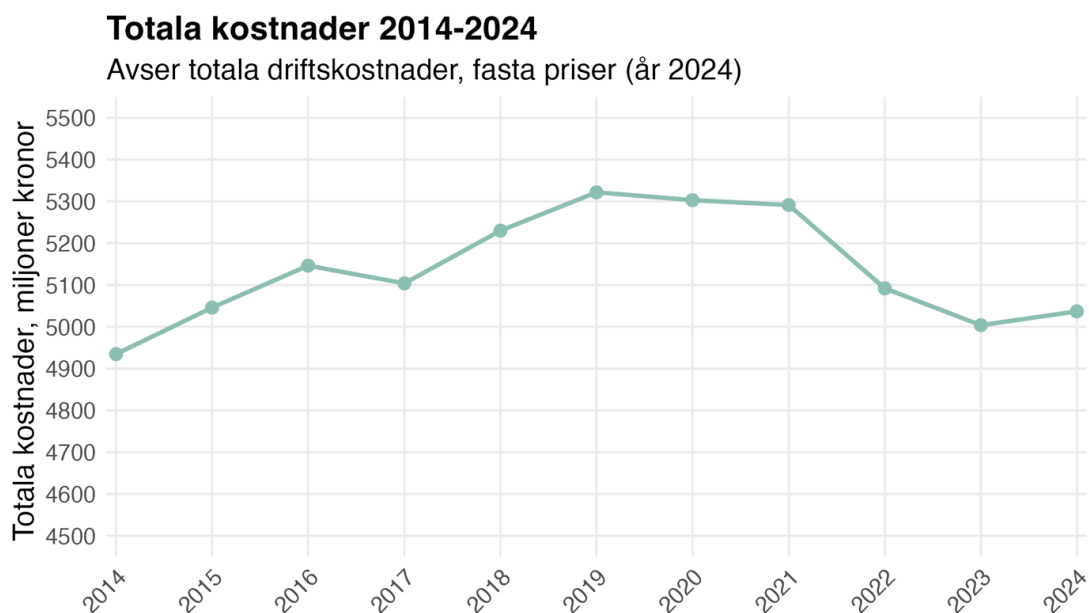
I rådande ekonomiska situation har många kommuner behövt göra åtstramningar inom flera förvaltningsområden. Alltså är besparingar och åtstramningar av folkbiblioteken en del av en större utveckling där kommunerna tvingats prioritera kärnverksamheter inom vård, skola och omsorg. Även om denna utveckling intensifierats sedan 2018, har tidigare studier visat att biblioteken får en mindre andel av den kommunala budgeten och att denna utveckling pågått under längre tid (Plesner, 2021). Detta illustreras

till exempel tydligt i en studie publicerad av Svensk biblioteks förening från 2021 om bibliotekens ekonomiska utveckling 2000–2019.

I studien visar företagsekonomen Åsa Plesner att biblioteken successivt fått minskade resurser i relation till övrig kommunal verksamhet. Detta resultat räknas fram på tre olika sätt, utifrån totala kostnader per invånare, totala kostnader och faktiska kostnadsökningar, vilket resulterar i att åtstramningen ligger i spannet 69–85 miljoner per år aggregerat för riket beroende på räknemetod och tidsperiod. Genom att använda flera beräkningssätt stärks slutsatsen att området nedprioriterats. Denna utveckling försvårar folkbibliotekens möjligheter att leva upp till uppdragen i bibliotekslagen och de kommunala biblioteksplanerna (Plesner, 2021). Bibliotekens långsiktiga ekonomiska urholkning framträder därmed tydligt och följer ett mönster som kommer att visas senare i kapitlet, och som även gäller för studieförbunden.

Eftersom folkbibliotekens andel av den kommunala budgeten succesivt har minskat, ska vi nu närmare undersöka bibliotekens utgifter, som här används för att förstå bibliotekens ekonomiska förutsättningar. För att göra jämförelser över tid kommer vi att använda 2014 som indexår och samtliga priser och belopp har räknats om till 2024 års prisnivå. På så sätt blir det möjligt att se hur den ekonomiska utvecklingen har förändrats i reala termer, alltså med hänsyn till inflation och kostnadsutveckling. Detta perspektiv är särskilt viktigt eftersom en oförändrad budgetpost i praktiken innebär en nedskärning när kostnaderna för lokaler, personal och material ökar.

I bilden nedan redovisas folkbibliotekens totala driftkostnader i fasta priser, där vi ser en marginell ökning från ungefär 4 935 miljoner kronor till ungefär 5 037 miljoner kronor i fasta priser mellan 2014 och 2024. Det är en ökning på 2 procent. **Det innebär att folkbibliotekens utgifter knappt har ökat alls samtidigt som Sverige haft en befolkningsökning på nästan 840 000 personer (SCB, 2025a).**

Graf 1. Grafen bygger på officiell statistik från KB. Siffrorna är justerade för inflation.

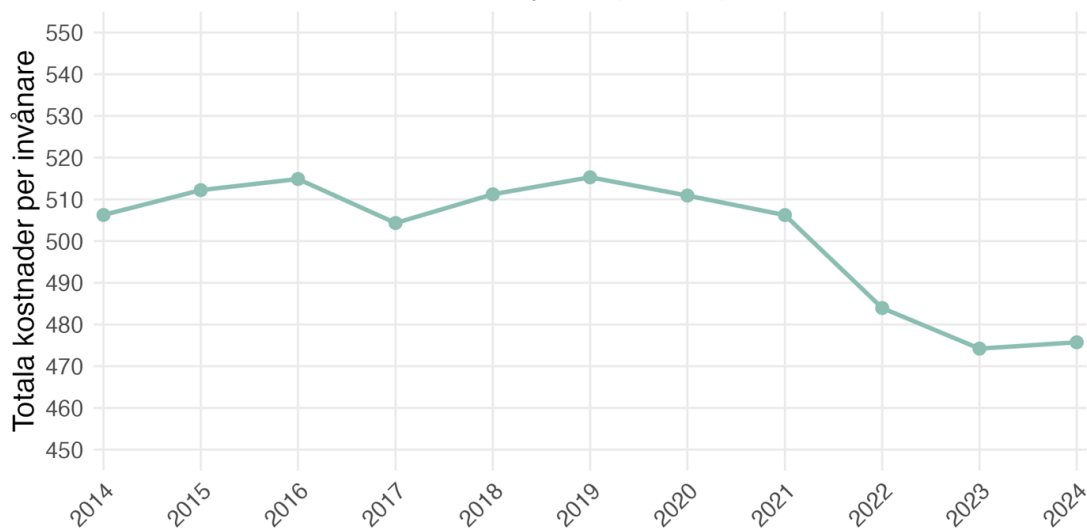
Tidslinjen ligger på de högsta nivåerna under 2018–2021 för att sedan sjunka under 2022–2024. Det beror på att Kulturrådet betalade ut statsbidraget *Stärkta bibliotek* mellan 2018 och 2023. I den redovisning som Kulturrådet publicerat om *Stärkta bibliotek*

betonas att bidraget varit viktigt för många kommuner. Under de tre första åren beviljades medel till landets alla kommuner.

Bilden nedan visar folkbibliotekens totala utgifter per invånare. När utgifterna sätts i relation till antalet invånare syns i stället en tydligt nedåtgående trend. Folkbibliotekens utgifter per invånare har minskat med 6 procent sedan 2014. Detta går med stor sannolikhet att relatera till den ansträngda ekonomiska situation som många kommuner befunnit sig i och som berörts tidigare i kapitlet, men även till den under perioden snabbt ökande befolkningen.

Totala kostnader per invånare 2014-2024

Avser totala driftskostnader, fasta priser (år 2024)

Graf 2: Grafen bygger på officiell statistik från KB. Siffrorna är justerade för inflation.

Eftersom effekten av *Stärkta bibliotek* och särskilt avsaknaden av bidraget framträder tydligt i de tidslinjer som redovisar bibliotekens kostnader, är en viktig aspekt att notera att förutsättningarna för att uppfylla bibliotekslagen ser olika ut i landet. Redovisningen av bidraget har visat att insatser som möjliggjorts av bidraget har haft varierad effekt beroende på olika kommuners särskilda förutsättningar, där bland annat personalresurser och styrning har stor påverkan (Kulturrådet, 2023). I en annan rapport från Kulturrådet, *Folkbibliotek i glesbygd*, skriven av Joacim Hansson, professor i biblioteks- och informationsvetenskap, understryks att folkbibliotek i olika delar av landet har ojämlika förutsättningar, där särskilt landsbygdskommuner lyfts fram att vara i ännu större behov av statliga satsningar för att uppfylla sitt uppdrag (2019). Det är därför intressant att analysera hur denna utveckling ser ut i olika typer av kommuner, se mer i kapitel fem.

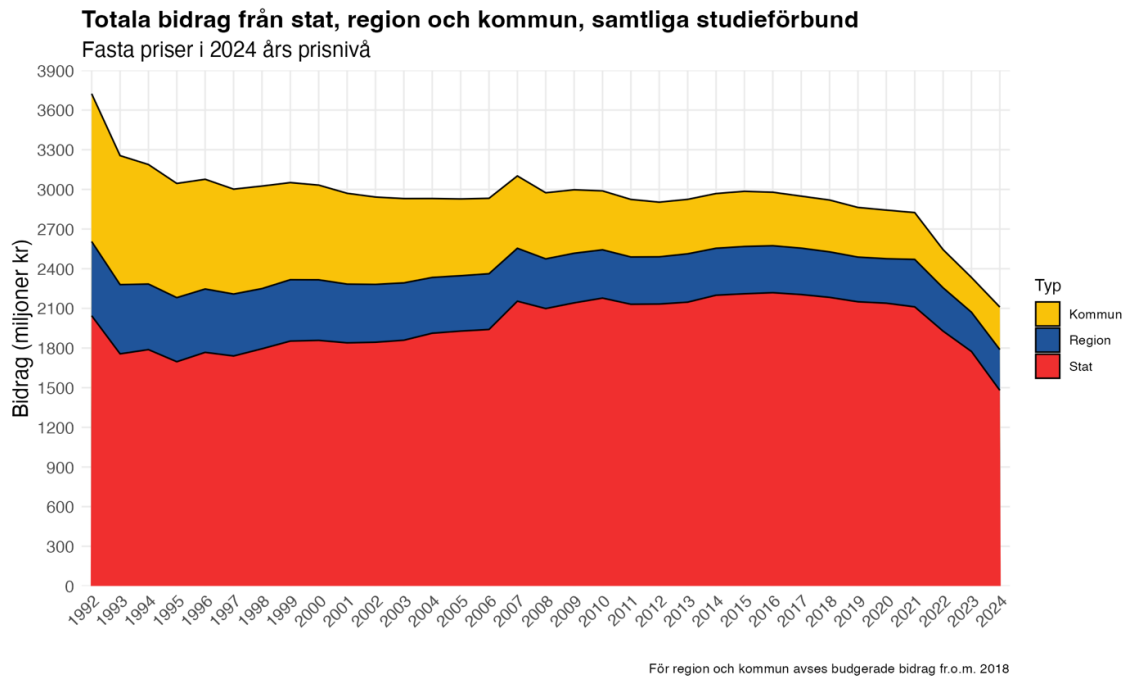
Studieförbundens ekonomi 1992-2024 och 2014-2024

Under den här rubriken visar rapporten hur studieförbundens ekonomi utvecklats under en längre tidsperiod.

Inför 2024 beslutade regeringen att minska statsanslaget till studieförbunden med 250 miljoner kronor. Denna neddragning fortsätter 2025 med 100 miljoner kronor och år 2026 med ytterligare 150 miljoner kronor. Den totala minskningen om 500 miljoner kronor motsvarar en tredjedel av statsbidragsnivån.¹

¹ Uträkningen inkluderar en inflationstakt om 2 procent per år under åren 2024-2026.

Redan före nedskärningen som påbörjades 2024 hade studieförbunden dock en urholkad ekonomi. Detta framgår av diagrammet nedan, som redogör för bidragsnivån under åren 1992-2024. Att tidsserien startar 1992 beror på att det är det år då självförvaltningsmodellen införs med ett fristående folkbildningsråd. Modellen för finansieringen av studieförbunden byggde då på samfinansiering mellan stat, kommuner och regioner. När en eller två av bidragen sjunker, påverkar det helheten.

Graf 3. Grafens linjer för kommunala och regionala bidrag bygger på två datakällor: fram till och med 2017 bygger de på en enkätundersökning till kommuner och regioner av faktiska bidrag (utfall), och från 2018 bygger de på budgeterade bidrag. I båda fallen är data insamlat av Folkbildningsrådet. Linjen över statsbidrag bygger på Folkbildningsrådets årsredovisningar.

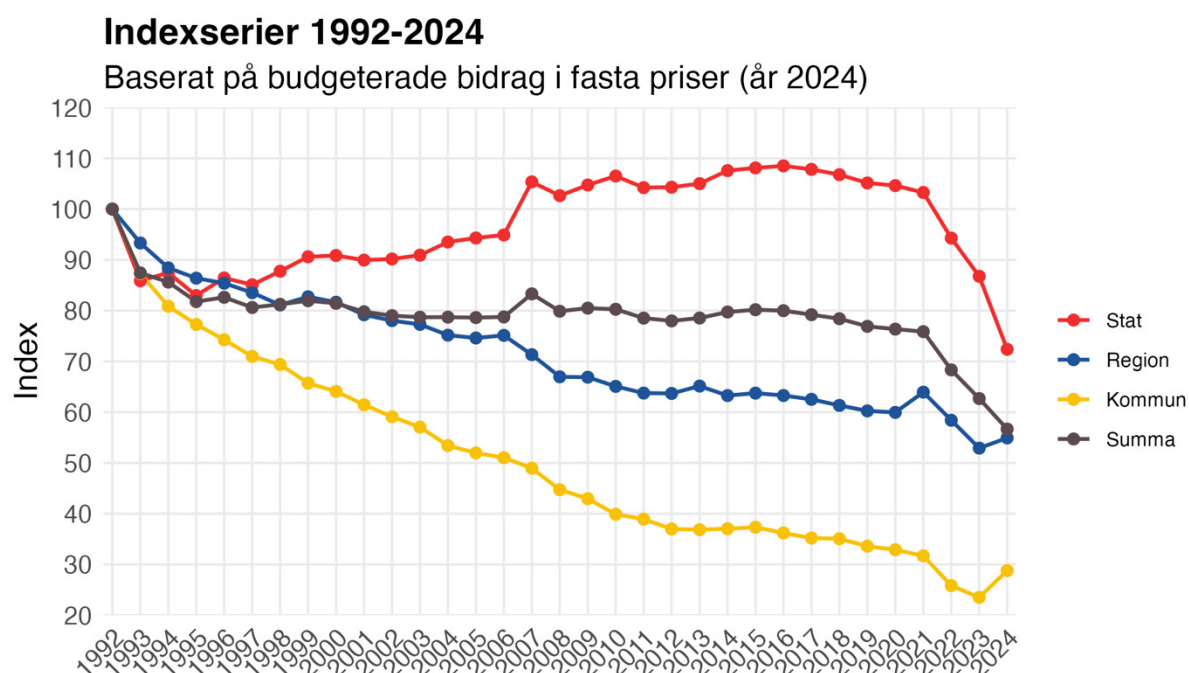
Tidsserien är omräknad till fasta priser i 2024 års nivå. Den tar alltså hänsyn till effekterna av inflationen under perioden.

Några brytpunkter är särskilt intressanta: År 2006 var det sista året då statsbidraget kraftigt ökade. Samtidigt minskade bidragen från regioner och kommuner. År 2016 var det sista året då statsbidraget räknades upp med inflationen. Efter det har det stått still, med effekten att det successivt minskat i värde. **Redan före nedskärningen som påbörjades 2024 är var tredje krona borta jämfört med 1992. Efter nedskärningen 2026 kommer den totala bidragsnivån vara nere på 57 procent av nivån 1992. Om bidragsnivåerna hade legat stabila och tagit hänsyn till inflationen, hade studieförbunden år 2024 fått 1 659 miljoner kronor mer i bidrag.**

Något som blir särskilt tydligt i den längre tidslinjen är att medan statsbidraget var relativt stabilt fram till 2024, har region- och kommunbidragen minskat kraftigt och under lång tid. År 2021 sänks dessa bidrag ytterligare och år 2024 skärs även statsbidraget ned. Effekten blir att det totala bidraget minskar kraftigt.

Från 1992 till 2023 har nära två tredjedelar, 62 procent, av de kommunala och regionala bidragen till studieförbunden försvunnit. Summan av de kommunala och regionala bidragen har gått från att utgöra nära hälften, 45 procent, av de totala bidragen, till under en tredjedel, 30 procent. De offentliga bidragen till studieförbunden har gått från en jämbördig fördelning mellan staten och kommuner/regioner, till en kraftig övervikt mot staten.

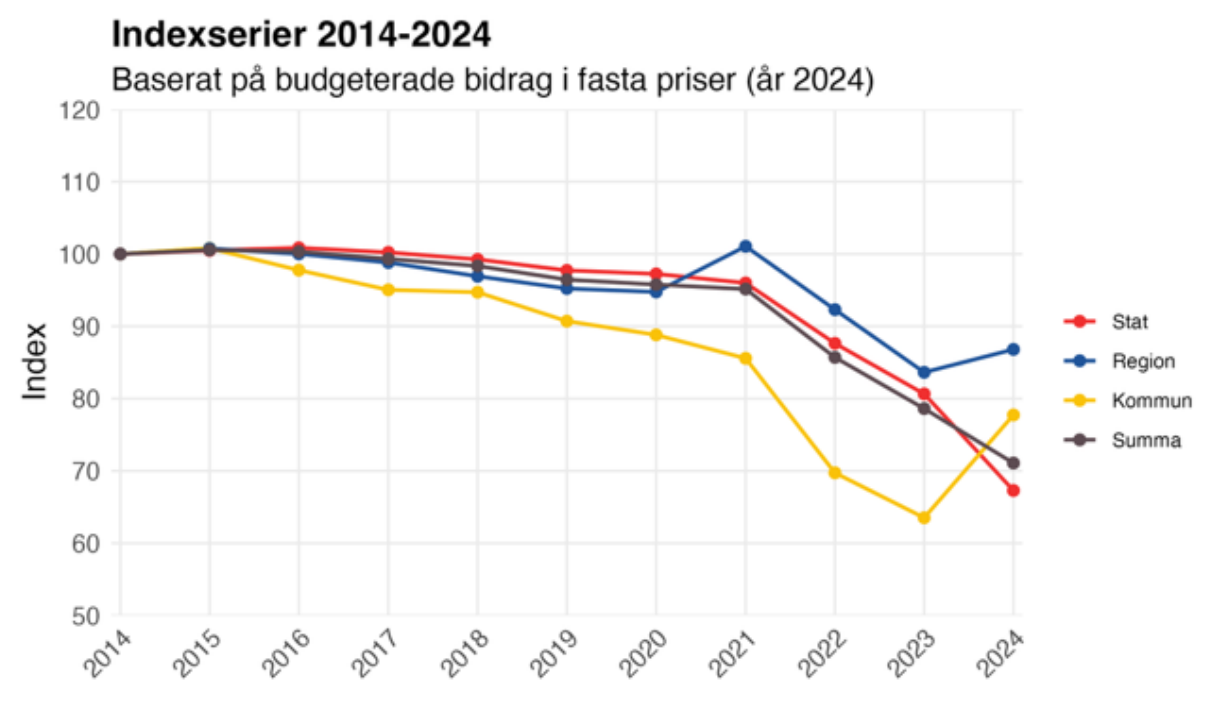
Utvecklingen kan också illustreras med en indexserie, där år noll (1992) motsvarar 100 procent av bidragsnivån, och de följande åren motsvarar en andel av bidragsnivån det första året.

Graf 4. Grafen bygger på samma data som graf 3.

I diagrammet syns hur statsbidragsnivån både stigit och sjunkit under tidsperioden, medan regionbidragen sjunkit något, och kommunbidragen sjunkit kraftigt under årens lopp.

Indexserien nedan fokuserar på utvecklingen under en kortare tidsperiod, 2014-2024.

Graf 5. Grafen bygger på samma data som graf 3.

Härsyns tydligt att det rör sig om en kraftig urholkning när bidragen är inflationsjusterade och omräknade till 2024 års priser, utöver nedskärningen i statsbidraget som påbörjas år 2024. Den svarta linjen har sammanfört det totala bidraget som studieförbunden mottar från alla tre nivåer och även där blir det tydligt att det rör sig om en stor förändring, där totalbidraget har minskat med cirka 30 procent under tio år. Effekten av den uteblivna indexuppräknningen i statsbidraget sedan 2016 spelar en stor del i utvecklingen, och blir särskilt kännbar när inflationen är som högst år 2023.

The image features a solid orange background with several white, stylized, wavy lines. These lines are arranged in a pattern that resembles a stylized letter 'S' or a series of connected curves. The lines are composed of multiple parallel paths, creating a sense of depth and movement. The overall composition is clean and modern.

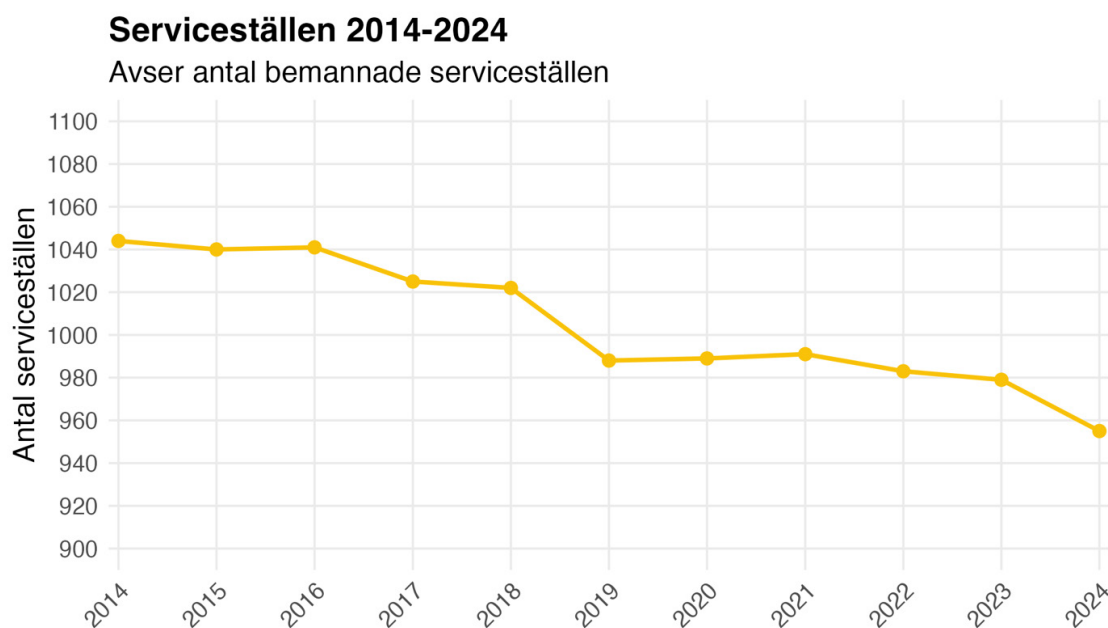
Platser

Kapitel 3: Platser

Efter att i föregående kapitel fördjupat oss i bibliotekens och studieförbundens ekonomiska utveckling kommer vi i det här att fokusera på en annan central del av infrastrukturen, *platserna*. Den fysiska infrastrukturen utgör själva förutsättningen för att verksamheterna ska kunna vara närvarande i människors vardag. För både bibliotek och studieförbund handlar det om att vara tillgängliga i lokalsamhället, antingen genom fasta platser som invånare kan besöka, eller genom mobil verksamhet som når ut till människor där de finns.

Folkbibliotekens serviceställen och bokbussar

För folkbiblioteken är det framför allt den fysiska infrastrukturen som har drabbats hårt av de senaste årens nedskärningar och behoven att prioritera mellan platser och annan verksamhet. Det tydligaste tecknet för detta är att antal bemannade serviceställen har blivit färre. I tidslinjen nedan går det att se utvecklingen över antal bemannade serviceställen, det vill säga huvudbibliotek och filialer, mellan åren 2014 och 2024 och att det totala antalet bemannade serviceställen gått från 1 044 till 955 stycken. Det är en minskning med 8,5 procent. Även om orsakerna till nedläggning varierar mellan kommuner, och lokala förutsättningar skiljer sig åt, visar utvecklingen en tydlig tendens: det finns färre tillgängliga bemannade platser.

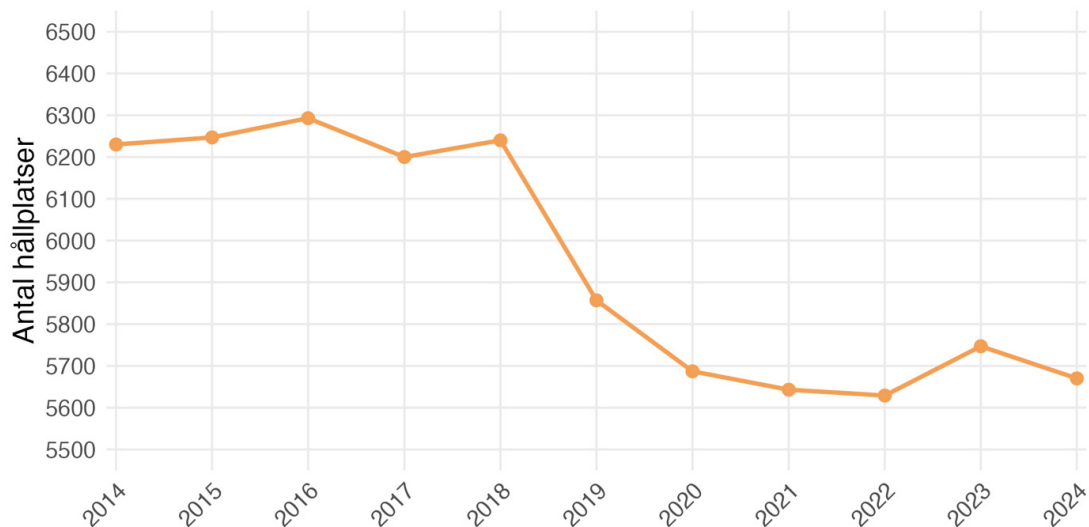

Graf 6. Grafen bygger på officiell statistik från KB.

Ett annat sätt att förstå den fysiska infrastrukturen är att analysera hur den mobila biblioteksverksamheten utvecklats över tid. Tidslinjen nedan visar totalt antal bokbusshållplatser mellan åren 2014 och 2024. Bokbuss är den vanligaste mobila biblioteksverksamheten och antal bokbusshållplatser avser hur många stopp dessa bokbussar gör, vilket ger en uppfattning om den fysiska infrastrukturens omfattning och spridning. Alla kommuner har dock inte en bokbuss, så den information som återfinns i tidslinjen nedan är antal bokbusshållplatser i de kommuner där det finns bokbussar, det vill säga 91 av 290 kommuner. Även gällande bokbusshållplatser ser vi en nedgång från 6 230 till 5 670 hållplatser. Det är en minskning med 8,9 procent.

Bokbussar 2014-2024

Avser antal bokbusshållplatser

Graf 7. Grafen bygger på officiell statistik från KB.

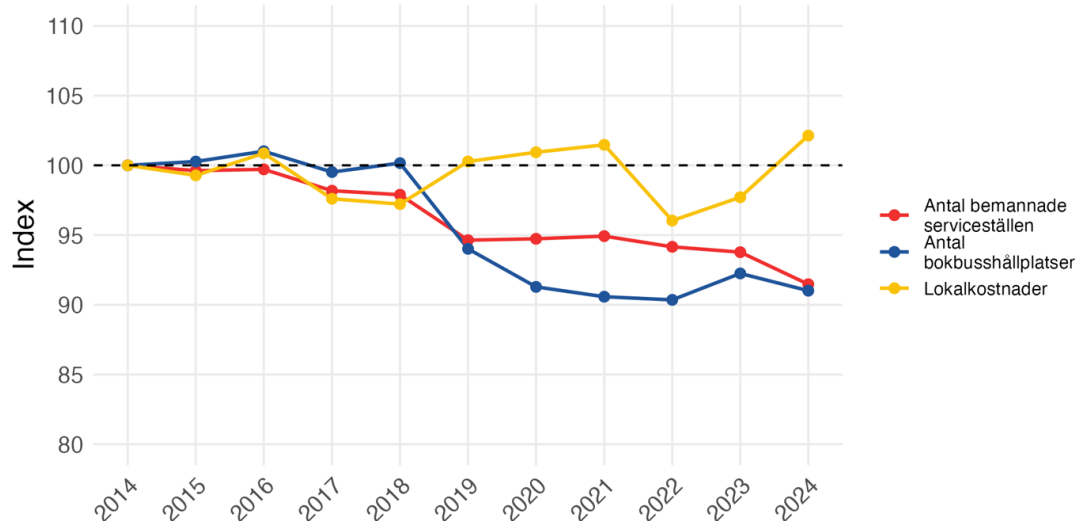
Om vi studerar tidslinjen ovan ser vi ett brott vid 2018, där antalet bokbusshållplatser börjar minska för att sedan fortsätta nedåt. Vad detta beror på är inte helt enkelt att förklara, för samtidigt som vi ser denna utveckling, visar redovisningen av statsbidraget *Stärkta bibliotek* att den mobila biblioteksverksamheten ökade under åren som statsbidraget gavs (2018-2023). Särskilt antalet boklådecyklar och bokbilar ökade markant (Kulturrådet, 2024). Fasta busshållplatser kan ha bytts till stopp med andra mobila biblioteksenheter.

En förklaring som i viss utsträckning kan klarlägga nedlagda filialer och indragna hållplatser är en förändring i arbetssätt hos folkbiblioteken. Demobilabibliotek när utilikahög, eller till och med, högre utsträckning inom den så kallade uppsökande verksamheten. Bussar och cyklar besöker till exempel förskolor och LSS-boenden, eller gör andra tillfälliga stopp. Biblioteksfilialer försvinner för att mindre orter får en mindre befolkning, vilket gör att personal och pengar för den platsen gör mer nytta någon annanstans, eller för att en folkbiblioteksorganisation vill arbeta mer uppsökande.

Även om vi tar hänsyn till förändringar i fordonstyp och arbetssätt, talar den generella utvecklingen för att det skett en urholkning av den fysiska infrastrukturen och att nedläggningar även sker av ekonomiska skäl. Indexserien nedan visar antal bemannade serviceställen och antal bokbusshållplatser, liksom i tidslinjerna ovan, men här visas utvecklingen i procent och inkluderar även lokalkostnader i fasta priser i procentuell utveckling. Genom att illustrera dessa tre variabler i en indexserie blir det uppenbart att biblioteken har fått ökande kostnader för färre bemannade lokaler.

Indexserier 2014-2024

För lokalkostnader används fasta priser (år 2024)

Graf 8. Grafen bygger på officiell statistik från KB. Lokalkostnaderna är justerade för inflation.

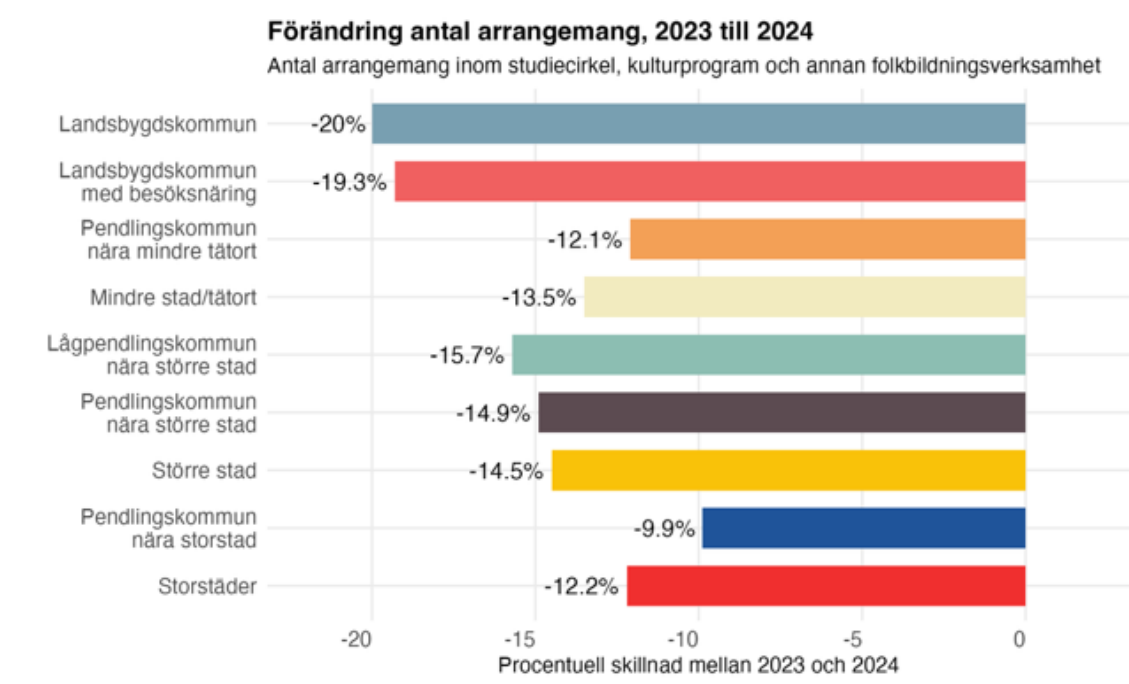
Både antal bemannade serviceställen och antal bokbuss-hållplatser har minskat med nästan nio procent mellan 2014 och 2024. Det innebär att nästan var tionde fasta plats för folkbiblioteken har försvunnit. Eftersom lokalkostnaderna ökat samtidigt som bemannade serviceställen minskat får vi anta att befintliga lokaler får högre hyra eller blir dyrare att underhålla.

Sammantaget tyder utvecklingen för platserna att bibliotekens fysiska infrastruktur har försvagats, vilket innebär längre avstånd för invånare för att få tillgång till bibliotekstjänster.

Studieförbundens lokaler och verksamhetsplatser

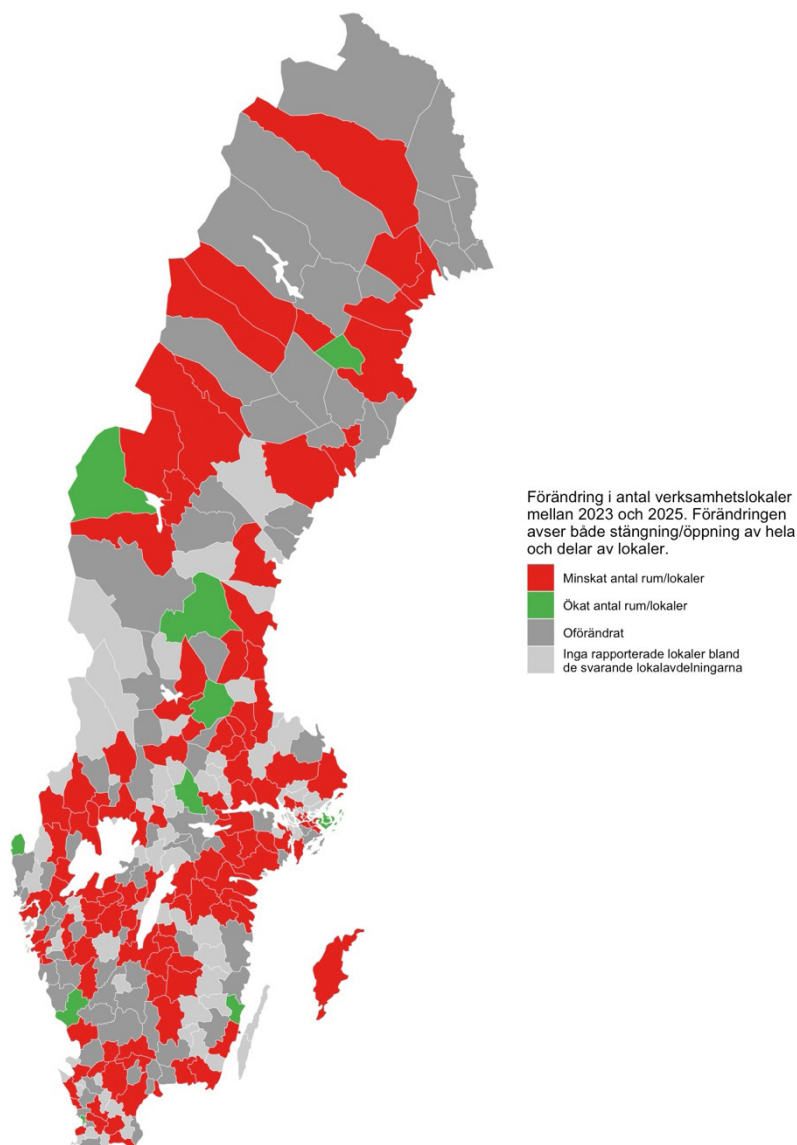
Nedskärningen av statsbidraget till studieförbunden har redan under det första året slagit hårt mot platserna där studieförbunden bedriver folkbildning. Under 2024 minskade antalet studiecirkel och andra arrangemang med 14 procent jämfört med 2023. Verksamheten minskade i 244 kommuner. Dessutom lämnade flera studieförbund kommuner där de inte längre har möjligheter att finnas kvar. I så mycket som var fjärde kommun har minst ett av de åtta studieförbunden lagt ner all sin verksamhet.

Alla kommuner drabbas inte lika hårt. Antalet arrangemang har minskat med 20 procent i landsbygdskommuner, och med 12 respektive 10 procent i storstadskommuner och deras pendlingskommuner (Studieförbunden, 2025b). **Landsbygderna drabbas dubbelt så hårt som storstäderna, när studieförbunden tvingas till nedskärningar.**

Graf 9. Grafen bygger på data från Statiska centralbyråns statistikdatabas.

Vad gäller studieförbundens lokaler, har det stängts ned hela eller delar av lokaler i var tredje kommun. Kartan visar vilka kommuner som förlorar studieförbundslokaler under 2024 eller 2025.

Karta 1. Kartan baseras på enkätsvar från studieförbundens avdelningar. Totalt har 57 av 111 befintliga studieförbundsavdelningar (51,4 procent) svarat på enkäten. De två studieförbund som inte längre har verksamhet 2025 har inte svarat på enkäten. Den verkliga mängden nedlagda lokaler är troligtvis högre än vad som redovisas här.

I kommuner markerade i rött har studieförbund stängt hela eller delar av sina lokaler. Det kan alltså både avse hela fastigheter som stängts ned, eller enskilda rum som avvecklats när lokalerna blivit mindre. **I fyra av tio kommuner har någon lokal stängt helt eller delvis. Totalt har mer än var femte (21,5 procent) av alla hela lokaler som fanns 2023 stängt under 2024 eller 2025. Dessutom har en mängd lokaler stängt ned delvis, genom att en del avvecklas medan någon del finns kvar på samma adress. Totalt har 29,2 procent av lokalerna stängt helt eller delvis.**

Tabellen nedan visar andelen enskilda rum som stängt, per rumstyp och per kommutyp. Den lokaltyp som minskat mest är allmänna studielokaler, följt av kontor och replokaler. Till skillnad från mängden verksamhet, som minskat mer i landsbygd, har antalet lokaler i stället minskat mest i kommuner som människor pendlar från, och mindre i kommuner som människor pendlar till. Det skulle kunna indikera att verksamheten koncentreras till centralorterna.

Lokalenkät

Förändring i antal rum per användningsområde 2023 till 2025 (per kommutyp samt totalt)

KOMMUNTYP	FÖRÄNDRING STUDIELOKAL (%)	FÖRÄNDRING HANTVERK (%)	FÖRÄNDRING KONTOR (%)	FÖRÄNDRING RELOKAL (%)	FÖRÄNDRING MUSIKSTUDIO (%)	FÖRÄNDRING ANNAT (%)	FÖRÄNDRING SANTLIGA RUM 2023 TILL 2025 (%)
Landsbygdskommun	-26.1	9.1	-21.4	-8.3	0.0	-11.8	-20.7
Landsbygdskommun med besöksnäring	-26.5	NaN	-17.6	-50.0	0.0	50.0	-21.4
Lågpendlingskommun nära större stad	-35.5	-14.3	-13.0	-38.6	25.0	-33.3	-27.8
Mindre stad/tätort	-15.1	-2.4	-6.2	-7.7	-4.3	-8.3	-9.5
Pendlingskommun nära mindre tätort	-33.0	-22.2	-32.7	-19.4	0.0	-75.0	-31.3
Pendlingskommun nära storstad	-25.9	-8.0	-26.9	-30.5	-44.4	-33.3	-26.5
Pendlingskommun nära större stad	-26.7	-26.7	-23.4	-40.6	-33.3	-6.2	-28.4
Storstäder	-14.2	9.9	-19.6	-7.8	0.0	11.9	-9.9
Större stad	-15.7	-18.6	-19.4	-14.3	-5.4	-7.6	-15.3
Totalt	-19.1	-9.6	-18.4	-14.7	-6.4	-8.4	-16.1

Tabell 1. Tabellen baseras på enkätsvar från studieförbundens avdelningar. Totalt har 57 av 111 befintliga studieförbundsavdelningar (51,4 procent) svarat på enkäten. De två studieförbund som inte längre har verksamhet 2025 har inte svarat på enkäten. Det betyder att den verkliga mängden nedlagda lokaler troligtvis är högre än vad som redovisas här.

The image features a solid blue background with several white, concentric, curved lines that resemble stylized rainbows or abstract patterns. These lines are arranged in a way that they appear to be part of a larger, interconnected design, with some lines overlapping and others forming distinct shapes. The word "Personer" is written in a clean, white, sans-serif font, centered horizontally in the upper-middle portion of the image.

Personer

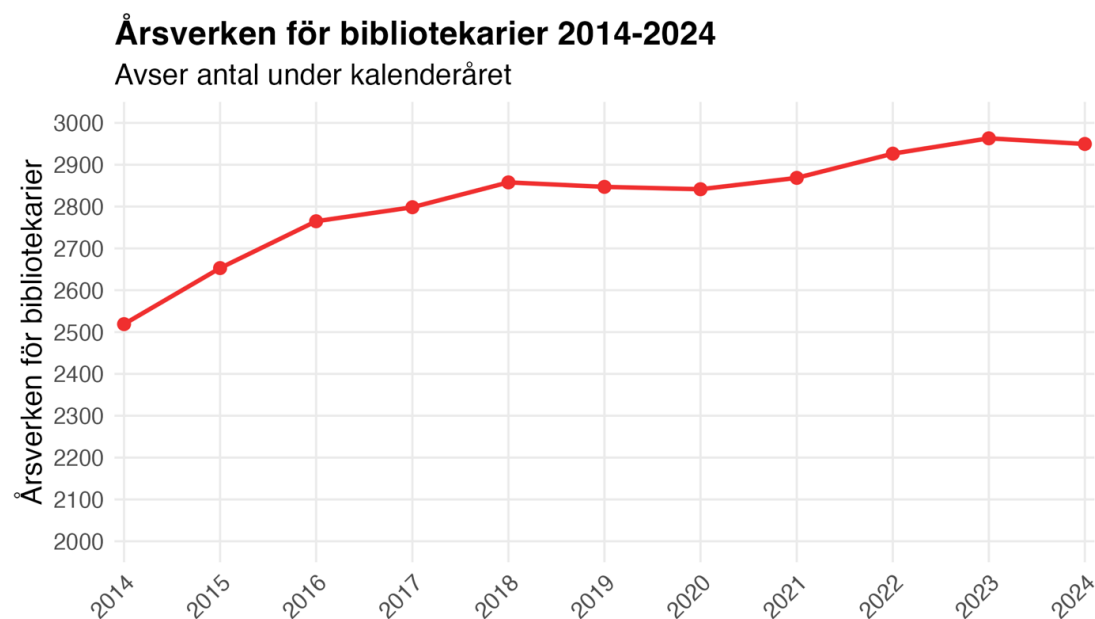
Kapitel 4: Personer

Lika viktigt som pengar och platser är för en fungerande och rikstäckande infrastruktur, är det att det finns *personer* som gör verksamhet möjlig. I det här kapitlet riktas därför fokus mot de personer som behövs för att det ska bli någon verksamhet i folkbiblioteken och studieförbunden: de anställda och de ideellt arbetande.

Folkbibliotekens anställda

En viktig förutsättning för att biblioteken ska kunna uppfylla sitt lagstadgade uppdrag, är att det finns anställd personal på plats. Även de folkbibliotek som har så kallat meröppet - där besökare har tillgång till lokalerna även när det inte finns personal på plats, kräver att anställda är på plats regelbundet för att till exempel hantera medier. Aggregerat för riket ser vi här en positiv utveckling, med ett större antal årsverken avsatta för biblioteksverksamhet 2024, än 2014.

Denna utveckling är särskilt märkbar när det kommer till årsverken för anställda bibliotekarier som vi kan se i tidslinjen nedan.

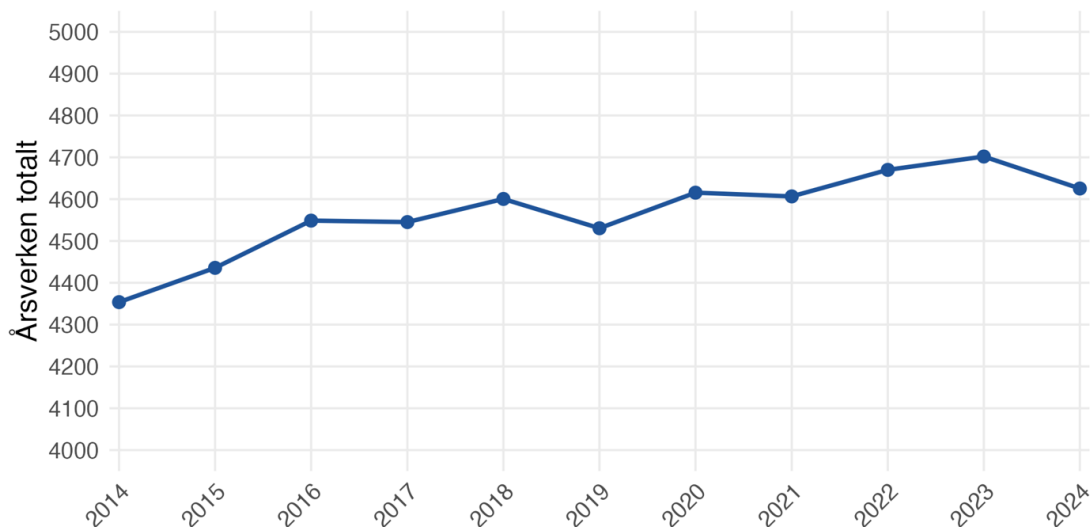
Graf 10. Grafen bygger på officiell statistik från KB.

Antalet årsverken för bibliotekarier har gått från nästan 2 519 till 2 949,5 under perioden. Det handlar om en ökning på 17 procent. Att årsverken för bibliotekarier ökar kan delvis förklaras utifrån den kompetensväxling som skett inom bibliotekssektorn där kommunerna i allt högre utsträckning väljer att bemanna biblioteksverksamheten med utbildade bibliotekarier, eller väljer titeln bibliotekarie för fler typer av tjänster på folkbiblioteken.

Även om vi ser till det totala antalet årsverken för biblioteksverksamheten, det vill säga även biblioteksassistenter, administrativ- och annan personal, sker en ökning mellan 2014 och 2024. I tidslinjen nedan ser vi att det handlar om en marginell ökning, där det totala antalet går från 4 354 till 4 625,5, alltså en ökning på 6 procent.

Årsverken 2014-2024

Avser årsverken avsatta för biblioteksverksamheten under kalenderåret

Graf 11. Grafen bygger på officiell statistik från KB.

Således går det att tolka som att den utveckling som är synlig i tidslinjerna ovan främst handlar om att biblioteksverksamheten i högre grad utförs av bibliotekarier, medan andra yrkeskategorier anställs i mindre utsträckning.

Något annat som går att notera i de båda tidslinjerna är att antalet årsverken för bibliotekarier och totalt för biblioteksverksamheten minskar mellan 2023 och 2024, vilket återigen tycks överensstämma med borttagandet av statsbidraget *Stärkta bibliotek* (2018–2023), som enligt redovisningen i stor utsträckning använts till att täcka personalkostnader (Kulturrådet, 2024).

Uppgången i antalet bibliotekarier kan kopplas till färre lokaler och fasta busshållplatser. När ekonomin kräver prioriteringar, väljer folkbiblioteken att behålla personer framför platser. Anställda är rörliga och kan arbeta såväl på en fast plats som med uppsökande verksamhet. Lokaler är statiska och har dessutom ofta lång uppsägningstid vid ekonomiska problem. Att välja personer framför platser ger mer flexibilitet i organisationen.

Studieförbundens anställda och ideellt arbetande

Redan under det första nedskärningsåret tvingades studieförbunden säga upp ett stort antal anställda, och när den här rapporten släpps har 940 årsarbetstider försvunnit. Det motsvarar 23 procent av de som var anställda före nedskärningen. Knappt 100 av de uppsagda tjänsterna fanns på de två studieförbund som inte längre har någon verksamhet 2025.

Med en kraftigt minskad arbetsstyrka skapar studieförbunden också en kraftigt minskad verksamhet. Medan merparten av studieförbundens kostnader utgörs av lokaler och personal, alltså av infrastrukturen, så är själva folkbildningsverksamheten oftast skapad med ideella krafter. Man skulle kunna tänka sig att avlönat arbete kan ersättas av ideellt arbete när pengarna minskar, men statistiken visar det motsatta.

Det ideella arbetet minskar med det avlönade

Studieförbunden har anställda, arvoderade, och ideella cirkelledare, men det är vanligast att cirkelledarna arbetar ideellt. Cirkelledarna ansvarar för att leda studiecirkeln under och mellan träffarna, och att hålla kontakt med och rapportera de genomförda studierna till studieförbundet.

Under 2024 genomförde cirkelledarna drygt 3 miljoner (3 728 176) studietimmar utan lön eller arvode. År 2023 arbetade cirkelledarna ideellt i drygt 4 miljoner (4 461 094) studietimmar. Under 2024 minskade det ideella arbetet i studieförbundens studiecirkel alltså med mer än 730 000 timmar, eller 16 procent. Det finns en föreställning om att ideellt arbete kan ersätta avlönat arbete, men studieförbundens verksamhetsstatistik visar på motsatsen: när det avlönade arbetet minskar, minskar också den verksamhet som skapas, och då minskar också tillfällena att få göra en ideell insats. Samtliga variabler minskar, men i olika utsträckning.

Det går inte att bevisa att de olika variablerna samvarierar enligt den här beskrivningen, men det faktum att pengarna minskat, och att pengarna används till att bekosta anställda i mycket större utsträckning än till att bekosta själva folkbildningen (arrangemangen), indikerar ändå att det är just minskningen i antalet anställda som orsakat minskningen i mängden verksamhet och därmed minskningen i det ideella arbetet.

Värdet av det ideella arbetet går att räkna om till ett ekonomiskt värde med hjälp av en metod som heter *the replacement cost* (Myndigheten för kulturanalys, 2023). Metoden går ut på att man räknar ut vad det hade kostat om samma arbete utförts med lön. Genom att göra detta går det att få fram värdet också av det ideella arbete som gått förlorat.

Det ekonomiska värdet av cirkelledares ideella arbete 2024 var enligt denna beräkning 1,34 miljarder kronor.² Det gör det ideella arbetet till den näst största finansieringen av studieförbundens folkbildning, efter statsbidraget. När samma uträkning görs för 2023 års ideella arbete ger det ett ekonomiskt värde om 1,6 miljarder kronor, i 2024 års priser och lönenivå. Det betyder att studieförbunden under 2024 har förlorat ideellt arbete värt 260 miljoner kronor, utöver sänkningen i själva statsbidraget (Studieförbunden, 2025a).

2 Antalet ideella timmar har hämtats ur studieförbundens gemensamma verksamhetsrapporterings-system Gustav. En del av cirkelledarens arbete utförs utanför själva studietimmen. För avlönade cirkelledare finns ett kollektivavtal som fastslår att en studietimme då "omvandlas [...] till 90 minuter" (Fremia, 2024). För att få med allt ideellt arbete som cirkelledarna utför har vi i den här beräkningen använt samma schablon som i kollektivavtalet, och räknat med att varje studietimme motsvarar 1,5 klocktimmar ideellt arbete.

Uträkningen görs enligt formeln $V = N * L$, där:

V = Det ekonomiska värdet av ideellt arbete

N = Antal timmar som cirkelledare arbetat ideellt = 5 592 264 (Antal ideella studietimmar = 3 728 176, arbetstimme per studietimme = 1,5)

L = Genomsnittlig lön per timme = 239 (Genomsnittlig månadslön 2024 = 39 900 (SCB, 2024b). Timmar per arbetsmånad = 167. Genomsnittlig timlön = $239 (39\,900 / 167)$)

Det ekonomiska värdet av ideellt arbete 2024 = $239 * 3\,728\,176 * 1,5 = 1\,336\,115\,770$ kr.

Det ekonomiska värdet av ideellt arbete 2023 = $239 * 4\,461\,094 * 1,5 = 1\,598\,781\,293$ kr.

The background is a solid blue color. Overlaid on this are several white, stylized, curved lines that resemble a series of concentric arcs or a stylized 'S' shape. These lines are arranged in a way that they appear to be part of a larger, continuous pattern, with some segments overlapping and others appearing as separate pieces. The overall effect is a modern, geometric, and abstract design.

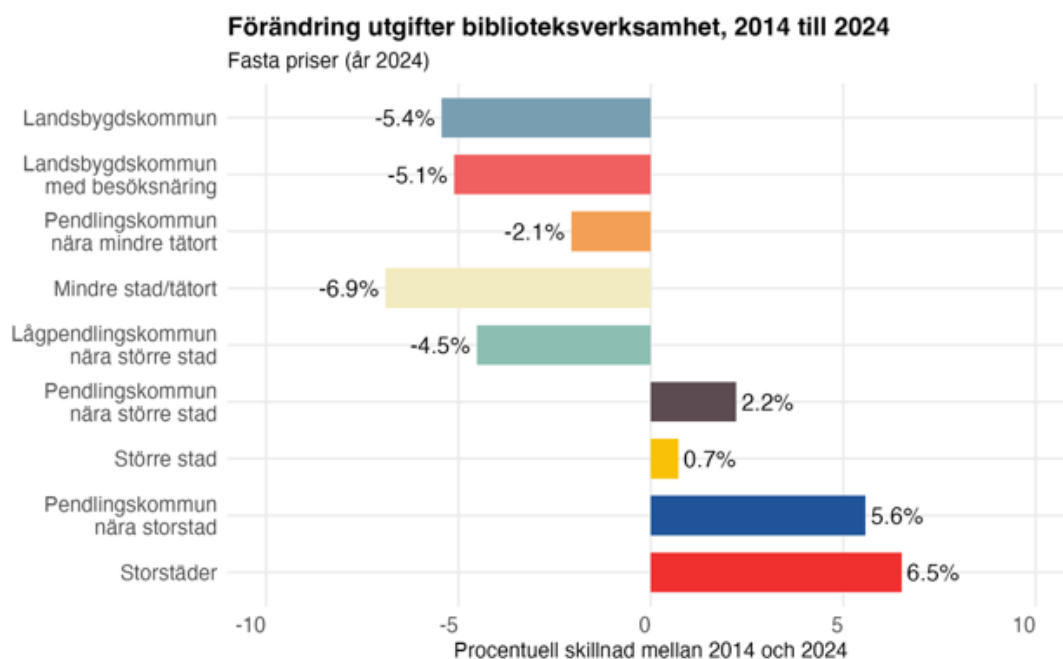
En
jämförande
analys

Kapitel 5: En jämförande analys

Pengar: Landsbygdskommunerna skär ned mest

Det första stapeldiagrammet visar den procentuella förändringen i kommunernas utgifter för biblioteksverksamhet per kommungrupp, det andra samma fördelat per invånare. Det tredje stapeldiagrammet visar den procentuella förändringen i kommunala bidrag till studieförbunden, per kommungrupp.

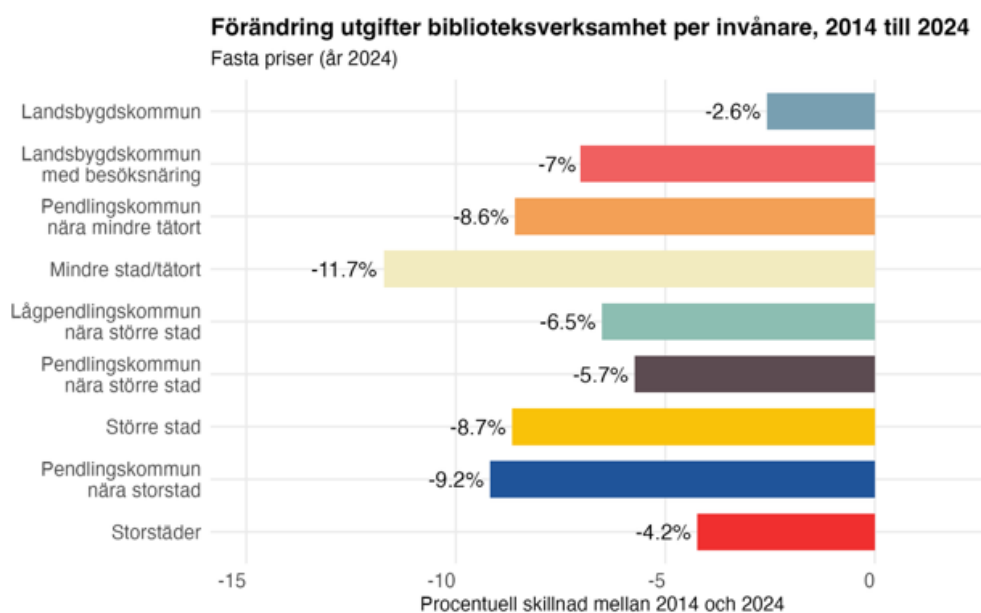
Alla diagram visar utvecklingen över en tioårsperiod, eftersom ett längre tidsperspektiv bäst fångar den successiva nedskärningen i bibliotekens och studieförbundens verksamheter som pågått under lång tid

Graf 11. Grafen bygger på offentlig statistik från Kungliga biblioteket. Utgifterna är justerade för inflation.

Det är uppenbart att förutsättningarna för biblioteksverksamhet ser olika ut över landet. När de kommunala utgifterna för biblioteksverksamhet delas upp per kommuntyp syns ett tydligt mönster under tioårsperioden, där kommuner långt ifrån de större städerna dragit ned på utgifterna, medan större städer och dess närliggande kommuner i stället ökat sina utgifter i motsvarande mån. Storstadsregionerna sticker ut, där storstäderna och dess pendlingskommuner ökat utgifterna med mer än fem procent.

Förutsättningarna för biblioteksverksamhet ser olika ut över landet. Uppdelat på kommuntyper är det tydligt att neddragningar för biblioteksverksamheten i sin helhet sker utanför städerna, i landsbygdskommuner som har demografiska utmaningar, med utflyttning och en åldrande befolkning.

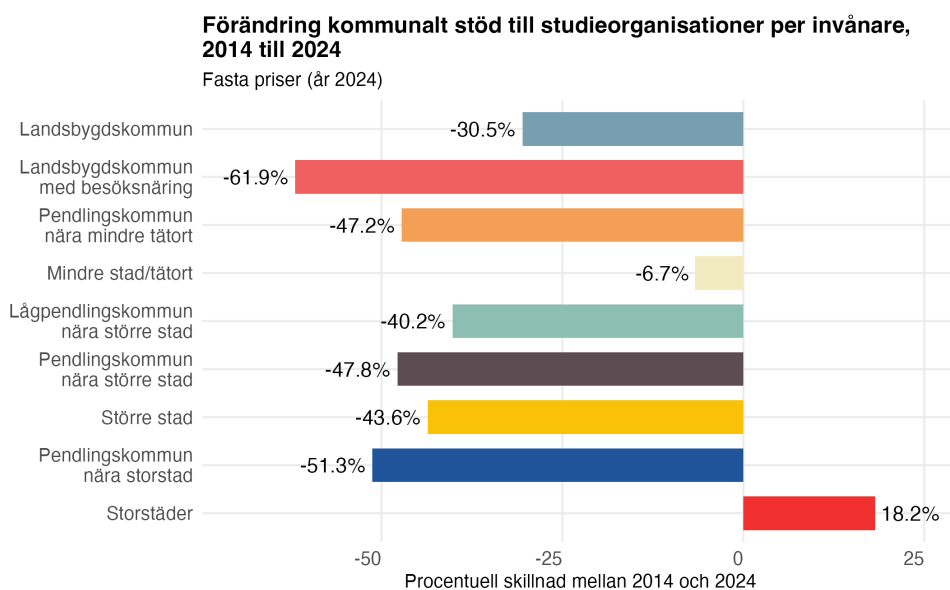

Graf 13. Grafen bygger på officiell statistik från Kungliga biblioteket. Utgifterna är justerade för inflation.

En annan bild träder fram om vi tittar på utgifter per invånare. Då har utgifterna minskat för samtliga kommuntyper. För storstadsregionerna beror minskningen på att inflyttningen ökat i högre utsträckning än utgifterna. Samtidigt har större städer generellt möjligheter till stordriftsfördelar som mindre kommuner saknar, då de har mer personal och ofta kortare avstånd till användarna. Därför kan neddragningar i mindre kommuner bli långt mer kännbara för invånarna än neddragningar i de större städerna. I storstadsområden och större städer finns även ett annat kulturutbud, vilket även det gör neddragningar i biblioteksverksamheter mindre kännbara.

Mindre kommuner lägger ofta mer pengar per invånare på sin biblioteksverksamhet än större städer. Det beror på att vissa grundkostnader, som lokaler, medier och personal, är fasta och därmed svåra att anpassa till befolkningens mängd. En kommun med några tusen invånare behöver fortfarande en bibliotekslokal, gärna minst två anställda och ett mediebestånd som motsvarar kommuninvånarnas behov. En biblioteksfilial i en större stad kan ha en målgrupp på fler människor än ett huvudbibliotek i en landsbygdskommun, vilket gör att resurserna räcker längre i relation till antal invånare.

Även de kommunala bidragen till studieförbunden har minskat kraftigt. En jämförelse mellan kommuntyperna visas i diagrammet som följer. Skillnaden mellan kommuntyperna är större när det gäller bidrag till bibliotek, men i båda fallen blir det tydligt att storstäderna inte alls drabbas på samma sätt som andra kommuntyper.

Graf 14. Diagrammet baseras på data från SCB:s statistikdatabas. Eftersom utgiftsraden "stöd till studieorganisationer" kan innehålla stöd till andra organisationer än de statsbidragsberättigade studieförbunden redovisas här inga exakta nivåer, i stället redovisas förändringar per kommungrupp.

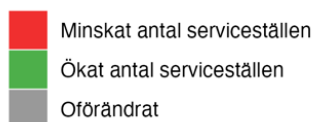
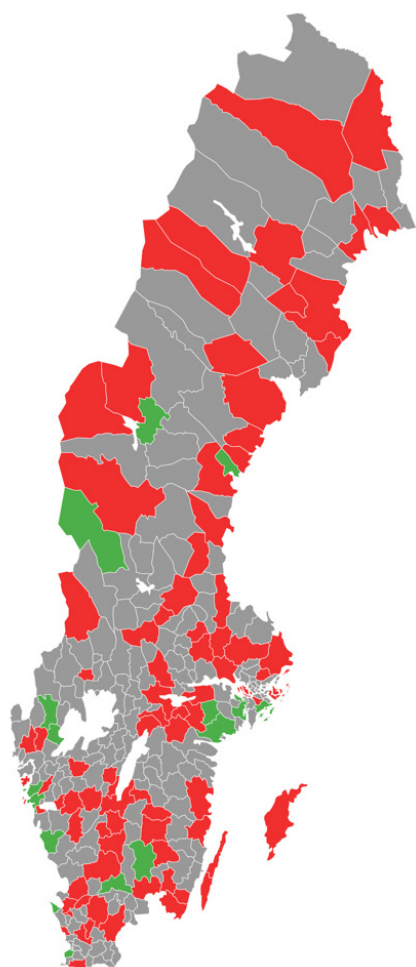
Den samlande bilden av den kommunala finansieringen av kulturens och folkbildningens infrastruktur blir att landet dras isär mellan glesare och tätare kommuner, men att skillnaden framför allt finns mellan storstadsregioner och övriga kommuner.

Platser: Kommuner över hela landet drabbas

Vad gäller förändringen i bibliotekens bemannade serviceställen och bokbusshållplatser, samt studieförbundens lokaler, är underlaget för litet för att det ska gå att göra en analys per kommungruppstyp. Förändringarna går dock att visa på kartor. Det framgår då att endast ett fåtal kommuner har en ökning av bemannade serviceställen eller studieförbundslokaler. Det är något vanligare att antalet bokbusshållplatser ökat. Det beror sannolikt på att bemannade serviceställen ersatts med bokbussar. Kartorna visar i grönt de kommuner som ökat, i rött de som minskat, och i grått de som är oförändrade eller, i studieförbundens fall, som det saknas information om.

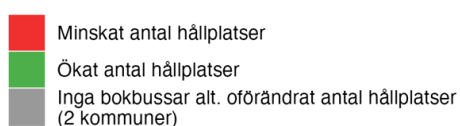
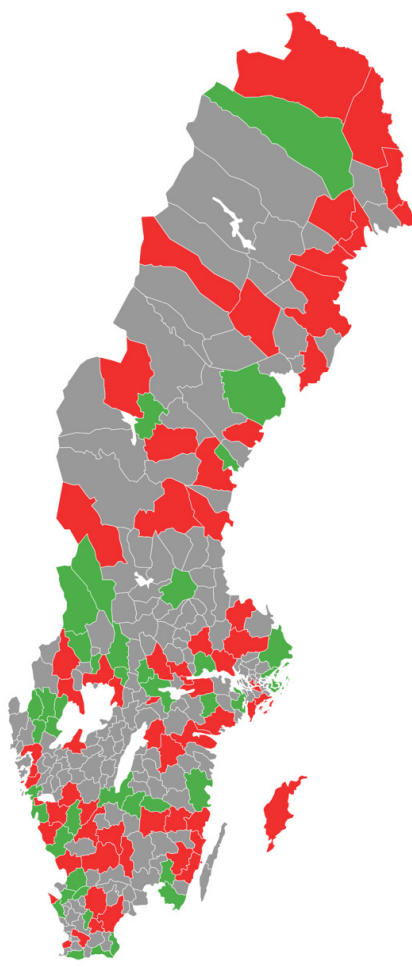
Förändring i antal bemannade serviceställen mellan 2014 och 2024

Självständigt bibliotek, filialbibliotek eller bibliotek som utgör en del av en större administrativ enhet.

Karta 2

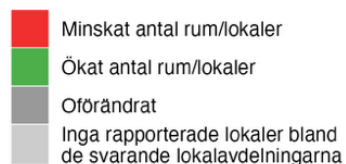
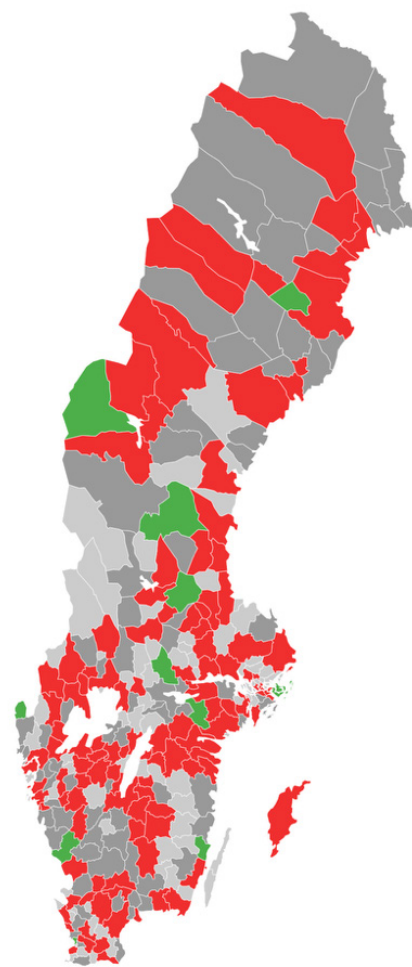
Förändring i antal bokbussshållplatser mellan 2014 och 2024

Karta 3

Förändring i studieförbundens verksamhetslokaler mellan 2023 och 2025

Förändringen avser både stängning och öppning av hela och delar av lokaler.

Karta 4

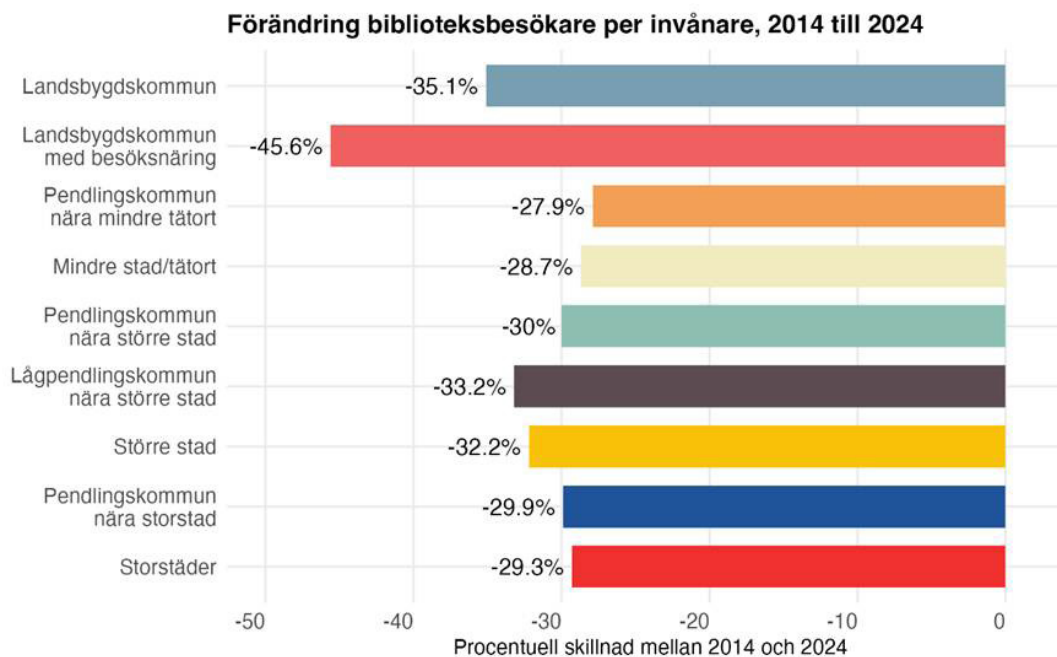
Personer: Landsbygdsbor drabbas hårdare

Folkbildningens pedagogik bygger på att människor bildar sig utifrån egna drivkrafter och själva söker kunskap tillsammans med andra. Deltagarna är centrala för att folkbildningen ska finnas till. Genom att titta på minskningen i antal biblioteksbesökare och studieförbundsdeltagare per kommuntyp, får vi se hur olika delar av landet påverkas av nedskärningarna i kulturens och folkbildningens infrastruktur.

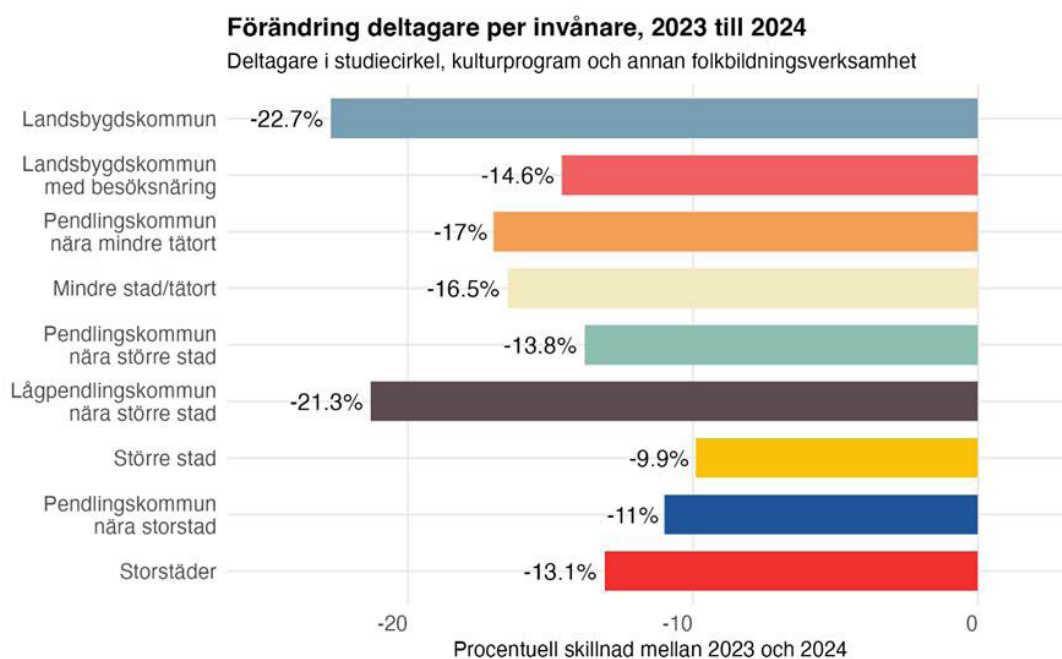
Det första stapeldiagrammet visar den procentuella förändringen i biblioteksbesökare per kommuntyp under de senaste tio åren. En besökare är inte en unik person, utan samma person kan ha gjort flera besök och räknas då varje gång.

Det andra stapeldiagrammet visar den procentuella minskningen i antal deltagare i studieförbundens arrangemang per kommuntyp. En deltagare är inte heller här en unik person, utan ett deltagande i ett arrangemang. Samma person kan ha deltagit flera gånger.

I diagrammet över folkbibliotekens besökare visas utvecklingen över en tioårsperiod, eftersom ett längre tidsperspektiv bäst fångar den successiva nedskärningen i bibliotekens verksamhet som pågått under lång tid. Diagrammet över studieförbundens deltagare visar i stället en jämförelse mellan 2023 och 2024, eftersom den stora förändringen för studieförbunden kommer i samband med nedskärningen i statsbidraget 2024.

Graf 15. Bygger på officiell statistik från Kungliga biblioteket.

Graf 16. Diagrammet baseras på statistik från SCB:s statistikdatabas.

När diagrammen läggs bredvid varandra framträder både likheter och olikheter. **Det finns en liknande trend i båda verksamheterna: de minskar i alla kommuntyper men mest på landsbygderna.** För studieförbunden framträder en tydlig snedfördelning där det sker en större minskning i glesare kommuner än i storstadsregionerna. För biblioteken syns en liknande trend, om än inte lika tydlig. Även där minskar antalet deltagare mer i landsbygdskommuner, men också i lågpendlingskommuner. Det minskar ungefär lika mycket i mindre och större tätorter som i storstad.

Båda diagrammen visar antal besök respektive deltagare i relation till invånarantal. Minskningen i antal besök eller deltagare kan alltså inte sägas bero på ett minskat invånarantal i någon av kommuntyperna, utan det beror på andra faktorer.

The background is a solid teal color. It features several abstract white graphic elements consisting of multiple concentric, curved lines that resemble stylized rainbows or wave patterns. These elements are positioned in the top-left, middle-left, middle-right, and bottom-left areas of the page. The text is centered in the upper half of the page.

Lokala
förutsättningar
i fyra
kommuner

Kapitel 6: Lokala förutsättningar i fyra kommuner

Med en urholkad finansiering av infrastrukturen för folkbildning och kultur riskerar invånare i olika delar av landet att få en kraftigt försämrad tillgång till folkbildning och kultur – eller helt bli utan. I det här kapitlet tittar vi närmare på hur fyra olika kommuner påverkas när bibliotek och studieförbund försvagas. Kapitlet bygger på intervjuer med anställda på studieförbund, bibliotekschefer, lokala kulturpolitiker och tjänstepersoner. Intervjuerna visar att konsekvenserna tar sig olika uttryck i olika kommuner beroende på lokala förutsättningar, men det finns också gemensamma utmaningar: Nedskärningar leder till mindre verksamhet, mindre utrymme för uppsökande arbete och sämre möjligheter till likvärdig tillgång till kultur över hela landet – något som särskilt drabbar landsbygdsområden med stora avstånd.

Åsele – dit vägarna bär

“Bibliotek och studieförbund har ju alltid varit en stark kraft i hela länet. Jag tänker särskilt på de glesare kommunerna i inlandet. Många gånger är biblioteken och studieförbunden de enda kulturutövarna och kulturaktörerna som finns i hela kommunen.”

Åsele är en av Sveriges minsta kommuner sett till befolkningsmängd med sina 2 694 invånare. Kommunen ligger i Västerbottens inland och är stor till ytan, 4 544 km², vilket kan jämföras med till exempel Stockholms kommun som är 207 km² (SCB, 2025c). Detta innebär att det är stora avstånd inom kommunen. En majoritet av invånarna är bosatta i centralorten Åsele, följt av kommunens andra ort, Fredrika, som sedan 2015 inte längre klassas som en tätort. Mellan de två orterna är det sex mil och tar 45 minuter att ta sig med den lokala busslinjen.

Eftersom Åsele är en liten kommun sett till antalet invånare, utgör biblioteket och studieförbunden en viktig del i den lokala kulturella infrastrukturen. Förutom bibliotek och studieförbund, finns ett kulturhus som drivs av kommunen; där finns en biograf med scen, en fritidsgård, samt konferens- och festlokaler. Även i Fredrika finns ett kulturhus men det drivs ideellt av föreningen Fredrikas framtid. Båda orter har hembygdsområden med bevarade miljöer som anses viktiga för det lokala kulturlivet. När intervjupersonerna får beskriva det lokala kulturlivet betonar de att Åsele är en föreningstät kommun och att det till exempel finns en musik- och riksteaterförening som sätter upp konserter och föreställningar för lokala ortsbor. Det finns dessutom ett väletablerat regionalt samarbete, där en del av kulturbudgeten går till att betala en avgift för att ingå i dessa samarbeten, som till exempel att Norrlandsoperan sätter upp sina föreställningar i kommunen. Intervjupersonerna lyfter också att det finns en regional infrastruktur för både bibliotek och studieförbund. För bibliotek handlar det om V8-samarbetet, bibliotekssamverkan mellan folkbiblioteken i åtta kommuner i Västerbottens inland, samt regionbiblioteket som bland annat driver tre sjukhusbibliotek. Studieförbunden samverkar inom länsbildningsförbundet Folkbildning Västerbotten tillsammans med länets folkhögskolor, och där skapas möjligheter till kompetensutbyte och ökad tillgänglighet, även när de lokala resurserna är begränsade.

Bibliotekens infrastruktur

I Åsele har det under perioden 2014–2023 funnits två bibliotek men i början av 2024 lades filialen i Fredrika ner (KB, 2025b). Nedläggningen motiverades av besparingskäl, där kommunen genom beslutet kunde reducera kostnader för lokaler och personal samt utgifter för dubbla licenser och bokinköp. Före nedstängningen bemannades filialen i Fredrika av en anställd vid biblioteket i Åsele, och hölls öppen en dag i veckan. Utöver detta hade filialen meröppet, vilket gav invånarna möjlighet att komma in i lokalen och ta del av bibliotekets tjänster även utanför bemannade öppettider. Nedstängningen av filialen möttes av starkt motstånd från invånarna i Fredrika, som protesterade till kommunstyrelsen. Missnöjet förstärktes av att beslutet sammanföll med nedläggningen av det lokala äldreboendet. När stängningen väl var genomförd tog invånarna initiativ till att skapa ett medborgardrivet bibliotek. Detta byggdes upp med böcker som skänkts av det kommunala biblioteket och av författare och har placerats i Fredrikas medborgardrivna kulturhus lokaler, där det i skrivande stund är i drift.

Det folkbibliotek som finns kvar i Åsele är ett integrerat folk- och skolbibliotek. Biblioteket har meröppet, för att på så vis utöka öppettiderna. Det finns mobil biblioteksverksamhet med en bokbuss, bokcykel och boklådor som finns på olika platser i kommunen. Kommunen är sedan 2018 en samisk förvaltningskommun, vilket innebär ett förstärkt skydd i språkavseende enligt lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. För biblioteket betyder det bland annat att det erbjuder litteratur och aktiviteter på samiska, samt att man ingår i bibliotekssamarbetet kring en samisk biblioteksbus, Julla Májja. Av den programverksamhet som nämns lyfts det särskilt att biblioteket satsat mycket på verksamhet för unga genom att anordna barnföreläsningar. Andra exempel som nämns är berättarkaféer, konstutställningar och en digital coach.

Biblioteket har i nuläget två och en halv heltidstjänster. 2014 fanns det tre tjänster, vilket kunde upprätthållas fram till 2020. Som mest har det funnits 3,5 tjänster 2021 (KB, 2025b). Trots att biblioteket i dagsläget har en mindre bemanning finns en oro för att bemanningen inte kommer kunna bibehållas eftersom intervjuerna tolkat kommunstyrelsen som att biblioteket kommer behöva göra ytterligare besparingar. Personalkostnader har under de senaste åren täckts upp av statsbidraget *Stärkta bibliotek*, av vilket en del medel fortfarande återstod under 2024. Över huvud taget har *Stärkta bibliotek* främst gått till att täcka upp personalkostnader och renovera lokalerna som varit mycket eftersatta.

“Det allra mesta i Västerbotten av Stärkta bibliotek, det gick ändå till att bibliotek köpte in bokhyllor och ny belysning. Alltså det är så eftersatt och mycket gick till lokalerna. Eller att man anställde någon ytterligare person under en period. Och det har man inte alltid kunnat behålla naturligtvis. När det har varit personalresurser då tog ju pengarna slut. Men så har det varit och många förstod det. Att nu har vi fått pengar, vi kommer aldrig mer att få dem. Vi måste investera i sådant som stannar kvar. Så att så var det.”

Detta perspektiv framhävs även i Kulturrådets redovisning av *Stärkta bibliotek* (2023), där det framkommer att bidraget i många kommuner använts till insatser i bibliotekslokaler – som upprustning av lokaler, inventarier och teknikbehov (2023, s. 24). Något som lyfts fram i sammanhanget är att kommunen fattar beslut om besparingar utifrån den statistik som finns i KB:s biblioteksstatistik och Kolada, men att statistiken i många fall kan vara missvisande. Till exempel görs det ingen skillnad på fasta anställningar och tim- eller projektanställningar; utan statistiken redovisar det totala antalet anställda under

ett år. På så vis kan det se ut som att biblioteket har högre bemanning än vad de har i praktiken. Följden blir att befintlig personal tvingas lägga tid på att boka möten med kommunens ekonomer för att förklara och "bevisa" den faktiska ekonomiska situationen, vilket ytterligare tar resurser från bibliotekets grunduppdrag och kärnverksamhet. Detta är något som också betonats i tidigare studier (SKR, 2018a); att den nationella biblioteksstatistiken ibland kan ge en missvisande bild på grund av information som matas in felaktigt eller inte ger en fullständig bild av en förändring som ägt rum.

Studieförbundens infrastruktur

Trots kommunens begränsade storlek bedrev sju studieförbund verksamhet i Åsele under 2024. Under den tidsperiod som undersöks i den här rapporten har flera studieförbund fått säga upp sina lokaler i Åsele för att spara in pengar. De två största studieförbunden, ABF och SV, har kvar lokalkontor medan övriga hyr in sig i lokaler vid de tillfällen då de bedriver verksamhet på plats. Åsele kommun utmärker sig genom att ha bland det högsta studieförbundsdeltagandet i hela landet. Det innebär att invånarna i högre utsträckning deltar i exempelvis studiecirkel i måleri och språk eller programverksamhet som föreläsningar och kulturuppvisningar. Under 2024 deltog den genomsnittliga invånaren hela nio gånger i någon av studieförbundens verksamheter (Demokratikartan, 2025). Deltagarsiffrorna förklaras på följande sätt av en intervjuperson:

"Kommunala företrädare, de har ju sett hela folkbildningen som en väldigt viktig kraft. Både i den traditionella folkbildningen, men folkbildningen har ju varit delaktig i väldigt många arbetsmarknadsprojekt och integrationsprojekt under åren i kommunen också. Man har varit en viktig samhällsfaktor, en spelare helt enkelt. Och just det här att många kommuner [som Åsele] saknar kulturföreningar, men studieförbunden har sin verksamhet med lokaler och personal och kan fånga upp de här intressena och nyttja de medel man har för att skapa arenor för nyttjande av det här."

De fortsatt höga deltagarsiffrorna till trots har deltagandet gått ner under de senaste tio åren. Den totala verksamheten inom studieförbunden minskade i Åsele med 38 procent mellan 2023 och 2024. Nedgången var särskilt tydlig inom kulturprogrammen, som minskade med 51 procent, men även studiecirkelarna minskade med 11 procent och annan folkbildningsverksamhet med 26 procent. Den främsta förklaringen som ges är det reducerade statsbidraget, vilket har lett till uppsagda lokaler och personalneddragningar. Eftersom den administrativa verksamheten måste upprätthållas har en större andel av de kvarvarande resurserna bundits där, vilket minskat utrymmet för faktisk verksamhet och det finns exempel där fullt fungerande och betydelsefulla verksamheter har fått läggas ner. Intervjupersonerna betonar att det bland annat innebär att det är svårt att få resurserna att räcka till uppsökande verksamhet, samt att det över huvud taget är svårt att utveckla ny verksamhet för nya målgrupper.

Slutsatser: högt deltagande trots ekonomiska nedskärningar och en utarmad fysisk infrastruktur

Sammantaget spelar bibliotek och studieförbund en central roll i små landsbygds-kommuner som Åsele, där antalet övriga kulturaktörer är begränsat. Nedskärningar och besparingar har bidragit till en utarmning av den fysiska infrastrukturen, med färre

lokaler och minskad personalstyrka inom både bibliotek och studieförbund. Denna förändring har skett samtidigt som upplevelsen är att även annan samhällsservice drar sig tillbaka. Att biblioteken och studieförbunden tilldelas mindre kommunala medel verkar inte vara ett uttryck för politisk ovilja eller missnöje med verksamheten, utan förklaras av den ekonomiska situation som gör besparingar oundvikliga. En representant för kommunförvaltningen säger:

”Det känns lite grann som att kommunerna och regionerna får klara sig själva mer eller mindre.”

Samtidigt uttrycker de som är verksamma inom biblioteken och studieförbunden i Åsele en förståelse för de svåra prioriteringar som kommunen tvingas göra. De betonar dock att verksamheterna, trots knappa resurser, fortfarande är en bärande del av den lokala infrastrukturen för kultur och folkbildning och att det utan dem blir svårt att erbjuda invånarna något kultur- och bildningsutbud över huvud taget. Det blir således tydligt att det i landsbygdskommuner är svårt att upprätthålla en likvärdig tillgång till kultur – inte minst eftersom den ekonomiska bördan blir större för kommunerna, när det statliga stödet minskar.

Borlänge – trevligt folk

”Jag skulle vilja säga till politiker, ja men vilket samhälle vill ni ha? Jag menar, ett samhälle där vi vill lyssna på varandra, ett öppet samhälle? Ja men då måste man ju ge medel till sådana institutioner som jobbar med de frågorna, både skola, bibliotek och folkbildning, det hänger ju ihop. Och det handlar inte bara om pengar. Pengar är ju helt avgörande. Men också hur man pratar om de här frågorna. Och jag känner inte att jag hör ett gott samtal från de nationella politikerna. Det känns som en icke-fråga. Jag skulle vilja att de pratade om att de här sakerna är viktiga.”

Borlänge är beläget i sydöstra Dalarna och omfattar både tätbebyggda områden och landsbygd. Kommunen har 51 425 invånare och innehar länets största tätort (587 km²), medan Falun är den största kommunen sett till befolkningens mängd (SCB, 2025c).

Borlänge har ett rikt och mångfacetterat kulturliv och är särskilt känt för sin musikscen. Kommunen har bland annat arrangerat festivalen *Peace & Love*, som under flera år var Sveriges största musikfestival och flera välkända band och artister har sitt ursprung i Borlänge. Den kommunala musikskolan är bland de största i hela landet och det finns musikutbildningar för gymnasieelever och vuxenstuderande. För den kulturintresserade finns teatrar, biografier, museer, gallerier, en livearena för ”Cosplay”, kulturhus och kulturcentrum, samt ett brett föreningsutbud. Borlängeborna sticker inte ut i vare sig biblioteks-, eller studieförbundsstatistiken. Den genomsnittliga invånaren besökte biblioteket tre och en halv gång och någon av studieförbundens verksamheter en gång under 2024 (Demokratikartan, 2025). Om något är deltagandet lågt i jämförelse med andra kommuner i länet och landet. Borlänge beskrivs dock av intervjupersonerna som

den föreningstätaste kommunen i Dalarna, med väl etablerade strukturer inom det lokala förenings- och civilsamhället och där bibliotek och studieförbund utgör centrala aktörer. Intervjupersonerna uppmärksammar också att biblioteken och studieförbunden har ett välfungerande samarbete, både i kommunen och i länet i stort. Detta innebär att man till exempel samarrangerar aktiviteter och evenemang, samt samarbetar kring lokalanvändning. För biblioteken är det regionala samarbetet inom Dalabiblioteken av stor betydelse, medan studieförbunden samverkar genom Dalarnas bildningsförbund tillsammans med länets folkhögskolor.

Bibliotekens infrastruktur

I Borlänge finns i dag tre biblioteksfilialer, jämfört med fem år 2014 (KB 2025b). Minskningen innebär längre avstånd till närmaste bibliotek för vissa invånare. Kommunen har för närvarande ingen mobil biblioteksverksamhet, men har fattat beslut om att köpa in en biblioteksbus. Huvudbiblioteket har lättöppet, det vill säga, förutom ordinarie öppettider även öppet mellan 08.00 och 10.00 på vardagar för att tillgängliggöra bibliotekets tjänster för invånare under en större del av dagen. Biblioteksfilialerna har öppet en eller två dagar i veckan under tre till fyra timmar. Antalet årsverken har minskat från 23 stycken år 2014 till 19 stycken år 2024, med en topp på 27 anställda 2019–2020 under de år kommunen mottog *Stärkta bibliotek* (KB, 2025b). Samtidigt har antalet bibliotekarier ökat från 9 till 13 mellan 2014 och 2024, vilket följer en nationell utveckling där bibliotekarier i högre grad anställs i stället för biblioteksassistenter.

Biblioteket har under de senaste åren satsat på programverksamhet, särskilt riktad till barn, unga och barnfamiljer, med fokus på att nå nya målgrupper, särskilt i vissa områden. Borlänge har tre områden som räknas som särskilt utsatta av polisen (Arbetsmarknadsdepartementet, 2024). Kommunen har tidigare identifierat att unga invånare, särskilt i dessa områden, besökte biblioteken i betydligt lägre utsträckning än övriga invånare och att kunskapen om bibliotekets verksamhet var begränsad.

”Ja, det är oerhört svårt att få människor att besöka biblioteket. Det måste vi ju självklart fortsätta försöka att få till men vi behöver också jobba mer uppsökande i vissa områden.”

Genom aktiviteter anpassade för målgruppen, och genom att skapa tidiga relationer med barnfamiljer, har biblioteket velat vända utvecklingen med låga besöksiffror. Som exempel nämns ”populistiska inslag” som Harry Potter och författarbesök, där syftet varit att locka ungdomar till läs- och litteraturfrämjande aktiviteter, för att sedan hoppas att de kommer tillbaka till biblioteket. I sammanhanget påtalas att det är svårt att få resurserna att räckta till uppsökande verksamhet och att det som görs, ofta sker i samarbete med skolor. Kultur- och fritidsförvaltningen har tagit fram en åtgärdsplan med 14 punkter för att komma till bukt med de utmaningar som identifierats, där fokus bland annat läggs på att öka besöksantalet och utveckla samarbetet med lokala föreningar som använder bibliotekets lokaler.

Studieförbundens infrastruktur

I Borlänge har alla studieförbund verksamhet och fem av dem har lokalkontor på orten. Precis som i den nationella utvecklingen har deltagandet minskat mellan 2014 och 2024, där faktorer som pandemin, minskad finansiering och förändrade administrativa krav

bland annat nämns. Mellan 2023 och 2024 minskade den totala verksamheten med 3 procent i kommunen, vilket är förhållandevis lågt jämfört med riket, där genomsnittet är en minskning på 14 procent. Den relativt blygsamma nedgången beror framför allt på en ökning inom annan folkbildningsverksamhet. En bidragande orsak till studieförbundens stabilitet är att kommunen fortfarande ger ett förhållandevis högt kommunbidrag. Det ger studieförbunden bättre förutsättningar att satsa lokalt jämfört med kommuner med lägre bidrag. Som kontrast kan närliggande Hedemora och Leksand nämnas, där låg verksamhetsnivå förklaras av ett lågt kommunbidrag. Detta belyser ett strukturellt problem: Behovet av folkbildningsinsatser kan vara stora där resurserna är små, men detta gör att studieförbunden har svårt att starta upp ny verksamhet. En annan anledning till deltagarsiffrorna i Borlänge förklaras av omfattande musikverksamhet, som genererar många deltagartimmar, vilket speglar musikens betydelse inom kulturområdet i kommunen. Dessutom framhävs att studieförbunden har haft långvariga och strukturerade samarbeten med kommunen inom integrationsområdet, vilket också skulle kunna vara något som genererar många deltagartimmar.

Även studieförbunden i Borlänge och övriga länet påverkas av ekonomiska nedskärningar, särskilt till följd av minskade statsbidrag. Detta har lett till att man sett över lokaler, sagt upp hyresavtal och i vissa fall friställt personal. För att minska kostnader har studieförbund börjat samarbeta och dela lokaler för att hålla nere lokalkostnader.

“Vi kommer att flytta ihop med ett annat studieförbund, vilket gör att vi båda kan vara kvar. Så man kommer att se sådana samarbeten mellan studieförbund som kommer dela lokal, för man har ju samma typ av verksamhet och samma behov. Vi minskar ju våra lokalkostnader där med en tredjedel, två tredjedelar. Det är mycket sådana lösningar.”

En konsekvens är att det blivit svårare att upprätthålla de lokala relationer som tidigare funnits, exempelvis i Borlänge. Verksamhetsutvecklare arbetar numera ofta i flera kommuner i stället för att vara stationerade på en plats. Detta påverkar den uppsökande verksamheten negativt, särskilt arbetet med att nå specifika målgrupper med större eller särskilda behov. Bristen på resurser gör att detta arbete inte kan bedrivas i samma omfattning som tidigare.

Slutsatser: Kommunen kan delvis kompensera för statliga nedskärningar

Biblioteken och studieförbunden är centrala delar av Borlänges kulturella infrastruktur och lyfts särskilt fram som demokratiska arenor, där invånare med olika bakgrunder och förutsättningar kan delta i bildningsprocesser och kulturaktiviteter. Således betonar intervjupersonerna att dessa arenor är oumbärliga för arbetet med att motverka segregation och att skapa social sammanhållning. Nedskärningar och besparingskrav inom båda verksamheterna har lett till färre fysiska mötesplatser och minskad bemanning, där en av de största utmaningarna som lyfts fram handlar om att avsätta tid och resurser för uppsökande arbete. Trots besparingar inom kulturområdet finns en tydlig vilja att satsa på bibliotek och studieförbund och det finns etablerade strukturer för samarbete. En avgörande faktor för studieförbundens förutsättningar, vilket blir tydligt vid en jämförelse inom länet, är storleken på kommunbidraget. Där bidraget är högt finns större möjligheter att bedriva omfattande verksamhet, medan brist på medel gör det svårt att bygga upp en hållbar infrastruktur.

Upplev Norrköping!

“Man kan inte bara stänga ner något så där abrupt. För det tar tid att bygga upp och det tar tid att bygga relationer, nätverk och verksamhet. Så det är ju det som känns oroligt att om man bara stänger ner, då bygger man inte upp det snabbt sen igen. Infrastrukturen kan snabbt bara försvinna.”

Norrköping är Sveriges tionde största kommun med 144 980 invånare (SCB, 2025c). Kommunen har en yta på 1 501 km² och ligger i Östergötland, i närheten av flera av de största städerna i landet. Norrköping räknas som en tät blandad kommun och innehåller även landsbygdsområden.

Norrköping är allmänt erkänd som en kulturstad med ett rikt och varierat kulturliv. Sedan 2023 har kommunen dock återkommande uppmärksammats i riksmidia på grund av besparingar inom kulturområdet. Det har bland annat skrivits om planerna på att sälja stadens konserthus och om hyreshöjningen för symfoniorkestern. Dessutom har det förts debatt om den omstrukturering där Kultur- och fritidsförvaltningen avskaffades och i stället införlivades i Tillväxt- och utvecklingskontoret. I den nuvarande organisationen finns ingen bibliotekschef, som i de flesta andra kommuner, utan en bildnings- och kulturchef som ansvarar för såväl biblioteken som kulturskolan och fritidsgårdarna.

På grund av stadens storlek kan det vara svårt att ge en rättvis bild över hela den kulturella infrastrukturen i Norrköping. Det kan dock sägas att det finns det mesta som brukar finnas i en större stad. Det finns museer, gallerier, biografier, teatrar och konserthus. Den kulturella infrastrukturen är således bred och rör sig på flera nivåer, där det finns många kontaktytor och nätverk som samarbetar inom kulturområdet i kommunen och länet i stort. Biblioteken och studieförbunden är en aktiv del i denna infrastruktur, där intervjupersonerna särskilt lyfter fram att man spelar en viktig roll inom civilsamhället och samarbetar med föreningar och andra civilsamhällesorganisationer. Därtill framhävs att biblioteken och studieförbunden i kommunen ofta är en infrastruktur för att sprida kunskap och information, där exempel som författarsamtal, evenemang som Kulturnatten och Förintelsens minnesdag nämns. Likt andra kommuner finns en stor nytta i regionala samarbeten. Biblioteken samarbetar på regional nivå i Götabiblioteken, tillsammans med alla kommuner i Östergötland samt Tranås kommun. I Östergötland har bildningsförbundet en aktiv roll i länet och har en person som är avlönad att driva verksamheten. Bildningsförbundet fördelar också regionala medel till studieförbunden.

Bibliotekens infrastruktur

Biblioteksverksamheten består av ett stadsbibliotek och sju filialer. Ingen biblioteksfilial har lagts ner mellan 2014 och 2024 (KB, 2025b). Stadsbiblioteket fungerar som en typ av nod för folkbiblioteken i kommunen och har flest anställda. Därefter kommer filialen i Hageby som ligger i ett av de fem områden i kommunen som klassas som ett särskilt utsatt område av polisen (Arbetsmarknadsdepartementet, 2024). Denna filial ligger i en galleria, vilket påverkar öppettiderna och gör att det inte går att ha meröppet som på de övriga biblioteken i kommunen. Det finns också mobil biblioteksverksamhet. En ny biblioteksbus ska snart invigas, vilken beskrivs som ett rullande konstverk som ska erbjuda böcker och andra medier, men även genomföra *pop up-verksamhet* på olika platser. När det kommer till bemanning har ingen större förändring skett bland

det totala antalet anställda, som låg på 67,6 tjänster 2014 och ligger på 66,7 tjänster 2024 (KB, 2025b). Om man däremot tittar närmare på yrkeskategorier har antalet årsverken för bibliotekarier minskat från 38,3 2014 till 27,5 2024 (KB, 2025b). Antalet biblioteksassistenter har knappt förändrats och låg i början av tidsperioden på 20,8 och 19,3 2024 (KB, 2025). Däremot har de andra yrkeskategorierna ökat, i KB:s statistik kategoriseras de som "övrig personal: vaktmästare, chaufförer, administratörer, inklusive kvällspersonal och studentvakter men inte städpersonal". Denna kategori har gått från 9,9 tjänster 2014 till 18,4 år 2024. En delförklaring till denna utveckling skulle kunna vara att man anställt vakter till de bibliotek som har meröppet. Även stadsbiblioteket har anställda vakter, trots att biblioteket inte har meröppet, utan lättöppet, alltså öppet utöver ordinarie öppettider på vardagar mellan 08.00-10.00.

Alla bibliotek i kommunen erbjuder aktiviteter för invånare, vilket resulterar i en varierad programverksamhet. Liknande de andra kommunerna som undersöks i den här studien, framhävs särskilt aktiviteter för barn och unga, vilket intervjupersonerna upplever ha ökat under de senaste åren. Den uppsökande verksamheten sker ofta i samarbete med skolor och fritidsgårdar för att på så vis nå ungdomar.

För närvarande har biblioteket inga besparingskrav, vilket de tidigare haft, men det framhålls att det inte heller finns täckning för kostnadsökningar. Diskussioner förs kring antalet filialer, eftersom lokalkostnaderna har ökat markant. I detta sammanhang diskuteras om filialerna ligger på de mest lämpliga platserna, eller om det finns områden i kommunen där behoven är större. Samtidigt påpekas att många kommunala fastigheter är eftersatta och i behov av renovering. Som exempel nämns stadsbiblioteket, där betongen vittrar och det läcker från taket. När byggnaden uppfördes satsades mycket pengar på material och konstruktion, vilket gör att eventuella renoveringar i dag blir kostsamma och kräver omsorgsfulla materialval.

"Det är ju ett rum, det är ju kommunens vardagsrum som slits ganska hårt också. Så det behöver ju vara material som tål och håller och då kostar det."

Kostnadsökningarna för lokaler har således en stor påverkan på ekonomin, då resurserna i allt högre grad måste användas för att upprätthålla en lägsta nivå - resurser som hade kunnat riktas till verksamheten.

Studieförbundens infrastruktur

Alla studieförbund genomförde verksamhet i Norrköping under 2024. Deltagandet har generellt gått ner under tidsperioden 2014-2024, vilket bland annat förklaras av en allmän utveckling där människor inte längre deltar i gemensamma sammankomster på samma sätt som tidigare, nya vanor efter pandemin och förändrade krav på verksamheten - men framför allt av den minskade finansieringen. Det totala deltagandet i alla studieförbundens verksamheter har minskat med 15 procent i kommunen mellan 2023 och 2024, där det framför allt är kulturprogrammen som driver utvecklingen med en minskning på 23 procent, men även studiecirkel har minskat med 14 procent och annan folkbildningsverksamhet med 10 procent. Att just kulturprogrammen minskar så kraftigt förklarar en intervjuperson med den nya statsbidragsfördelningsmodellen för studieförbund som infördes 2024. Intervjupersonen menar att den nya modellen inte på samma sätt premierar återkommande kulturprogram. Även förändringar i

hur verksamhet rapporteras påverkar statistiken, enligt intervjupersonen, eftersom arrangemang som tidigare rapporterades flera gånger nu registreras som ett enda tillfälle.

Alla studieförbund har lokaler i Norrköping, men även här diskuteras lokalfrågan utifrån hur man kan effektivisera lokalanvändning. Studieförbunden har sagt upp lokaler och en intervjuperson menar att dennes studieförbund sagt upp cirka 30 procent av sina lokaler i länet under de senaste två åren. Flera studieförbund har behövt varsla personal, men det lyfts också exempel där man efter pensionsavgångar inte har möjlighet att anställa någon ny.

“Men en konsekvens är väl också att när man blir färre medarbetare så blir det svårare att nå ut. Våra verksamhetsutvecklare har ju till uppgift att stimulera, möjliggöra, planera, samverka med våra medlemsorganisationer, föreningar, ta fram kurser av olika slag. Det är massor med olika delar där färre personer ska göra ungefär lika mycket som tidigare. [...] Och det ställer högre krav på effektivitet och samverkan och hur man organiserar. Vi pratar en hel del om prioriteringar, där det förut kanske fanns mera tid för sånt här.”

Att behöva göra skarpa prioriteringar påverkar framför allt de verksamheter som är kostsamma, där särskilda målgrupper som till exempel personer med funktionsnedsättningar nämns. Det är även svårt att hitta resurser till uppsökande verksamhet. Dock nämns att det redan finns utarbetade strukturer för den uppsökande verksamheten, till exempel i samverkan med lokala civilsamhällesgrupper i bostadsområden och liknande.

Slutsatser: en utmaning att upprätthålla verksamhet under minskade resurser

Bibliotek och studieförbund är en del i en mångfacetterad kulturell infrastruktur i Norrköpings kommun. Det finns ett rikt kulturutbud med både kommersiella, ideella och offentliga aktörer och biblioteken och studieförbunden beskrivs i intervjuerna som centrala aktörer i det lokala civilsamhället. Rollerna skiljer sig delvis åt där biblioteket som en del av den kommunala verksamheten förstås som en viktig offentlig arena för bildning, medan studieförbunden beskrivs som snabbfotade och flexibla, med en förmåga att snabbt fånga upp behov i civilsamhället. Både bibliotek och studieförbund framhävs dock som viktiga institutioner som bidrar till att lösa samhällsutmaningar. Liksom övriga kommuner som vi har fördjupat oss i handlar den största utmaningen om ekonomiska resurser och att kommunerna generellt har haft några tuffa år bakom sig där alla kostnader ökat. För biblioteken framhävs särskilt lokalkostnader och underhåll av lokaler som är eftersatta. Studieförbunden har fått minskade resurser och har behövt säga upp lokaler och personal. Dessutom påverkar andra faktorer studieförbundens handlingsutrymme, där till exempel förändrade villkor för statsbidrag och kvalitetsarbete lyfts fram. Detta gör sammantaget att det är svårt att upprätthålla samma deltagarsiffror, även om det också betonas att antalet unika deltagare är relativt stabilt över tid. Intervjupersonerna framhåller samtidigt att det finns en infrastruktur som på många sätt är välfungerande och väletablerad. Både biblioteket och studieförbunden har lyckats upprätthålla viktig verksamhet trots minskade resurser, men de ser även ett tydligt behov av att utveckla den uppsökande verksamheten.

Arjeplog – en väg många möjligheter

“Vi måste säkra den långsiktiga finansieringen. Jag tänker att vi är ju som demokratins grundbult och vi behöver resurser för att vi ska kunna nå ut och vi måste vara rädda om vår demokrati. Alltså vi kan ju göra jobbet. Men vi behöver pengar så vi kan göra vårt jobb.”

Arjeplog är en landsbygdskommun med besöksnäring belägen i Norrbottens inland. Kommunen har en liten befolkning på 2 599 invånare men är till ytan Sveriges fjärde största, med 12 635 km² (SCB, 2025c). Detta gör Arjeplog till landets mest glesbefolkade kommun, med i genomsnitt endast 0,2 invånare per kvadratkilometer (SCB, 2025c). Samtidigt bor en majoritet av invånarna (62 procent) i kommunens enda tätort. Den låga befolkningstätheten förklaras främst av stora ytor av obebodda områden samt det stora antalet sjöar inom kommunens gränser.

Kommunens begränsade befolkningsstorlek innebär att kulturutbudet är relativt litet. I intervjuerna framhålls främst biblioteket och Silvermuseet som centrala aktörer inom den lokala infrastrukturen för kultur och folkbildning. Folkbiblioteket fungerar som ett integrerat folk- och skolbibliotek och är placerat i Medborgarhuset, som drivs av kommunen. Silvermuseet är inriktat på ortens historia och människans nyttjande av landskapet i nordliga miljöer. Museet har en viktig funktion som mötesplats för kommunens förenings- och kulturliv, inte minst tack vare sina rymliga lokaler som kan användas för olika evenemang. Biblioteket samarbetar regelbundet med museet vid större arrangemang, just med hänvisning till lokalernas kapacitet. Även studieförbund som saknar egna lokaler i kommunen kan hyra in sig i museets lokaler. Utöver dessa aktörer nämns en konstförening som arrangerar utställningar och konstnärsresor, samt en lokal teaterförening. Svenska kyrkan bidrar också till det lokala kulturlivet, bland annat genom att konserter kan anordnas i kyrkans lokaler. I relation till lokal samverkan framkommer att hur nätverk och samarbeten fungerar i hög grad är personberoende och påverkas av hur aktiva och drivande de enskilda aktörerna är.

Intervjupersonerna betonar att det regionala samarbetet har stor betydelse för en liten kommun som Arjeplog. Genom regionala samarbeten får invånarna tillgång till kulturaktiviteter som annars inte hade varit möjliga, exempelvis musik- och scenkonstprojekt som turnerar mellan kommunerna i Norrbotten. Bland de nämnda exemplen återfinns Norrbottenmusiken, Dans i Nord samt olika skolföreställningar. Biblioteket deltar i ett regionalt samarbete tillsammans med övriga kommuner i länet, medan studieförbunden samverkar genom Bildningsförbundet, där även folkhögskolorna i Norrbotten ingår. Dessa regionala strukturer framhålls som mycket viktiga, då de både möjliggör ömsesidigt stöd i olika frågor och skapar arenor för gemensamt arbete kring framtids- och utvecklingsfrågor.

Bibliotekens infrastruktur

I Arjeplog finns ett bemannat folk- och skolbibliotek. Biblioteket har i dag två heltidstjänster, vilket är en ökning jämfört med 2014 då bemanningen motsvarade 1,5 heltidstjänster (KB, 2025b). Under perioden 2014–2024 nådde personalstyrkan sin högsta nivå år 2021, då 3,5 heltidstjänster var anställda inom biblioteksverksamheten (KB, 2025b).

Enligt intervjupersonerna förklaras denna tillfälliga ökning med det statliga bidraget *Stärkta bibliotek*, som möjliggjorde rekrytering av personal med särskilt fokus på programverksamhet:

“Då kom man [personal] ju kort och gott in på de här förstärkta biblioteksmedlen som fanns. Då kunde man anställa folk så att man hade folk som kunde jobba med olika aktiviteter.”

För att öka tillgängligheten erbjuder biblioteket i Arjeplog meröppet. Däremot finns ingen mobil biblioteksverksamhet. Det finns dock så kallade bokholkar som placerats ut på olika platser i kommunen, och det finns filialer på äldreboenden där det är möjligt att låna böcker. Bland de återkommande aktiviteter som biblioteket arrangerar lyfts särskilt möjligheten att boka en digital coach, klassbesök för skolor samt olika aktiviteter riktade till barn, unga, hemmavarande föräldrar och äldre.

Under perioden 2014–2024 har inga större försämringar skett vad gäller bibliotekets fysiska infrastruktur och personalstyrkan har åtminstone inte minskat. Samtidigt beskriver en kommunal tjänsteperson situationen så här: “Verksamheten har sakta åderlåtits av kostnadshöjningar och bidragsneddragningar.” Intervjupersonerna framhåller återkommande att ökade kostnader innebär minskade ekonomiska ramar. De betonar också att statsbidraget *Stärkta bibliotek* hade stor betydelse under de år det fanns, och att det inte längre ges är tydligt märkbart. Bidraget möjliggjorde inte enbart utvecklingsinsatser utan användes delvis även för kärnverksamhet, personalkostnader och upprustning av biblioteksrummet. Mot denna bakgrund lyfts i intervjuerna att det är svårt att finna resurser för utvecklingsarbete och uppsökande verksamhet, främst eftersom personalens arbetstid inte räcker till. En intervjuperson uttrycker att det gör att det i vissa fall kan bli svårt att leva upp till den egna biblioteksplanen:

“Här ser vi att vi skulle behöva flera huvuden för att kunna fortsätta hålla den här standarden som vi har i dag. Och jag vet inte om vi kommer att kunna genomföra det som behövs.”

En tjänsteperson på kommunen beskriver situationen på ett liknande sätt:

“Det kanske inte i första hand är ekonomiskt utan kanske snarare att vi inte har, ska vi kalla det ‘organisatorisk kapacitet’. Vi är bara så många och kan bara göra så mycket.”

Alltså framträder en bild av att även om statistiken inte visar några tydliga försämringar i bibliotekets infrastruktur i det längre tidsperspektivet, blir konsekvenserna av ekonomiska begränsningar och minskade resurser ändå tydligt märkbara i den dagliga verksamheten.

Studieförbundens infrastruktur

År 2024 bedrev fyra studieförbund - ABF, SV, Studieförbundet och Bilda - verksamhet i Arjeplog. I intervjuerna framkommer dock att det framför allt är de två största studieförbunden, ABF och SV, som de flesta känner till. Dessa är också de enda studieförbund som har egna lokaler i kommunen.

Under 2024 deltog den genomsnittliga invånaren tre gånger i någon av studieförbundens aktiviteter, vilket är en högre deltagarnivå än riksgenomsnittet (Demokrati-kartan, 2025). Samtidigt har deltagandet minskat sedan pandemin och en tydlig nedgång syns även mellan 2023 och 2024. Totalt minskade deltagandet med 26 procent under denna period, där antalet deltagare i studiecirkel minskade med 21 procent, i annan folkbildningsverksamhet med 26 procent och i kulturprogram med 30 procent. I intervjuerna framkommer också att även de studieförbund som har lokaler i kommunen i hög grad verkar på regional nivå. Verksamhetsutvecklare är stationerade på olika noder i regionen och reser mellan olika kommuner för att stödja och utveckla verksamheten lokalt.

”Och så är det ju, så fort det blir resursneddragningar är det jättesvårt att nå ut i hela länet. Då blir det mer fokus på de större ställena. Och svårt med uppsökande verksamhet. Vi har enorma avstånd här också. Så, det är oroande för att vi ska kunna finnas ute i mindre kommuner. Men än så länge så finns vi där och vi har ju valt att prioritera det. Så att vi har personal som åker ut och jobbar i de mindre kommunerna.”

Det finns således ingen personal som enbart är verksam i Arjeplog. I intervjuerna framkommer att studieförbunden har tvingats säga upp personal, och att frågan om det finns möjlighet att ha kvar lokaler på olika orter ständigt är i fokus.

Kommunen ger sedan några år tillbaka inget kommunbidrag till studieförbunden:

”Det togs bort i en nedskärning, kan det vara, säg sex år sedan kanske. Och sen dess har vi inte haft det. Studieförbunden brukar uppvakta oss ibland om det. Men jag tror att den lokala positionen är nog kanske att det här kan inte vara kommunernas ansvar. Utan här måste staten och regionen hjälpa oss. Ungefär så. Sen har vi ju fortfarande verksamhet. ABF har verksamhet. SV har verksamhet. Som vi naturligtvis är väldigt betjänta av för att de ordnar bra grejer, så det är jättebra att de finns. Det skulle ju kännas väldigt bra i magen att kunna ge dem ett bidrag men det har vi inte [råd med].”

Att kommunbidraget till studieförbunden har försvunnit förklaras i intervjuerna som en följd av nedskärningar och besparingsåtgärder, där resurser behövt prioriteras till andra områden. Utbildningsområdet omfattar flera lagstadgade uppgifter och inom kulturområdet är biblioteket lagstadgat, vilket innebär att dessa verksamheter prioriteras före andra. Avsaknaden av kommunbidrag ska därför inte tolkas som en kritik mot studieförbundens arbete, utan som ett uttryck för kommunens begränsade ekonomiska handlingsutrymme. När ett bidrag väl tagits bort är det dessutom svårt

att återinföra det, särskilt mot bakgrund av den pressade ekonomiska situation som många kommuner befinner sig i.

Slutsatser: Den fysiska infrastrukturen består men ekonomiska nedskärningar begränsar verksamheten

I Arjeplog kommun utgör biblioteket en central del av den kulturella infrastrukturen, då det fungerar som en fysisk mötesplats i tätorten och samarbetar med andra aktörer inom det lokala kulturlivet. Studieförbunden ses också som en del av den lokala infrastrukturen, men ekonomiska nedskärningar, bland annat till följd av indraget kommunalt bidrag, gör det svårt att utveckla verksamhet som inte redan är väl förankrad i kommunen. Kommunförvaltningen ser ett stort värde i bibliotekens och studieförbundens verksamhet och vill aktivt stödja det lokala kulturlivet, men påpekar samtidigt de ekonomiska begränsningarna. Det befintliga kulturlivet anses viktig och likt Åsele, den andra landsbygdskommunen som undersökts i den här rapporten, framhålls det regionala samarbetet som avgörande för att upprätthålla en hållbar infrastruktur för kultur och folkbildning.

The background is a solid teal color. Overlaid on this are several white, stylized, curved lines that resemble thick, rounded 'S' shapes or interlocking paths. These lines are arranged in a way that suggests movement and connectivity, with some lines overlapping others. The overall aesthetic is modern and geometric.

Betydelsen av den lokala infra- strukturen

Kapitel 7: Betydelsen av den lokala infrastrukturen

Att bibliotek och studieförbund finns representerade i samtliga av Sveriges 290 kommuner innebär att de är en bärande del i en nationell infrastruktur för kultur och folkbildning. Efter att fallstudierna i föregående kapitel har visat hur olika kommuner påverkas av nedskärningar på skilda sätt, fördjupas i det följande förståelsen av den infrastruktur som påverkas. Fokus ligger på hur infrastrukturen beskrivs, samt vilken betydelse den kan ha för en plats och de människor som bor där. Även detta kapitel bygger på intervjuer med anställda inom studieförbund, bibliotekschefer, lokala politiker och tjänstepersoner, som med egna ord beskriver vilken roll dessa verksamheter spelar i deras lokalsamhälle.

De många roller och funktioner som bibliotek och studieförbund fyller i sina lokalsamhällen gör att verksamheten ibland kan uppfattas som spretig och svår att tydligt avgränsa. Detta ligger i linje med tidigare forskning, där det framhålls att just bredden och mångfalden av uppgifter försvårar arbetet med att synliggöra och argumentera för verksamhetens värde (Bäckström Olofsson & Berg, 2023; Larsen, Kann-Rasmussen & Rydbeck, 2023; Essen & Svedberg, 2016; Abrahamsson & Nørholm Lundin, 2016). Därtill är flera av de samhällsvärden som genereras – såsom demokratisk förankring, sociala relationer, gemenskap, personlig utveckling och tillgång till kultur – svåra att mäta, följa upp och utvärdera i ekonomiska termer, vilket också diskuterats i tidigare studier (Åberg, Essen, Cras & Nordfeldt, 2024; Svedberg & Essen, 2015; Aabø, 2005).

Det är dock utan tvekan så att intervjupersonerna betonar vilket värde den lokala infrastrukturen för kultur och folkbildning – bestående av både *platser* och *personer* – har för invånarna i ett lokalsamhälle. Samtidigt framhålls hur svårt det är att upprätthålla dessa stödstrukturer utan *pengar*. Att en fungerande infrastruktur bygger på just platser, personer och pengar blir tydligt i de sätt på vilka intervjupersonerna beskriver bibliotekens och studieförbundens betydelse i den egna kommunen. För att fördjupa denna förståelse har intervjusvaren analyserats och kategoriserats utifrån de vanligaste beskrivningarna av vilken roll biblioteken och studieförbunden fyller. Kapitlet är därför indelat i fem delavsnitt som visar hur dessa aktörer fungerar som: *fysiska mötesplatser*, *samhällsservice*, *möjliggörare*, *aktörer för samverkan och samarbete*, samt *nav för kulturarbetare*. Utöver detta diskuteras också vad som riskerar att gå förlorat när biblioteken och studieförbunden inte längre kan upprätthålla dessa roller – något som i vissa fall redan beskrivs som en realitet. Genom att synliggöra vilken betydelse både platserna och personerna faktiskt har, och vad de kan åstadkomma i praktiken, är syftet att fördjupa förståelsen för deras bidrag.

Fysiska mötesplatser

I intervjuerna lyfter alla intervjupersoner att bibliotekens och studieförbundens funktion i ett lokalsamhälle handlar mycket om den fysiska platsen, att vara en mötesplats dit människor kan vända sig för att träffa andra, söka information eller delta i en aktivitet. Flera intervjupersoner inom biblioteksväsendet betonar dessutom att just denna funktion har blivit ännu viktigare under senare år, inte minst i landsbygdsområden där annan samhällsservice dragits tillbaka. När andra offentliga instanser försvinner minskar antalet kostnadsfria platser att vistas på, vilket förstärker bibliotekens och studieförbundens roll som fysisk mötesplats. I kontrast till kaféer eller restauranger, där tillträde förutsätter konsumtion, utgör dessa verksamheter tillgängliga och inkluderande miljöer för alla. Intervjupersonerna menar att närvaron av sådana mötesplatser inte bara

skapar delaktighet i kultur och bildning, utan också bidrar till social sammanhållning och en känsla av gemenskap i lokalsamhället. En intervjuperson uttrycker det på följande vis:

“Biblioteken är ju oerhört centrala, eftersom många bibliotek i särskilt de mindre kommunerna spelar många fler roller än att bara vara bibliotek. Det här är ju också välkänt, att biblioteket blir liksom samhällets vardagsrum. Det ska nyttjas till allt möjligt, på gott och ont. Men det är ju fortfarande också en väldigt tillgänglig och demokratiskt öppen plats. Även om det görs nedskärningar så finns det fortfarande bibliotek. Överallt. Inte på alla orter, långt ifrån, men i alla kommuner ändå.”

Funktionen som mötesplats framstår som särskilt betydelsefull på mindre orter, där antalet platser för invånare att samlas är få. Intervjupersonerna betonar att folkbiblioteket i det sammanhanget blir en resurs som kan användas för “allt möjligt”. Det är just mångsidigheten och öppenheten som lyfts fram - att biblioteket alltid finns där och att medborgarna vet att de kan gå dit. Samtidigt framhålls relationen mellan bibliotekarien och ordsbon som central, där bibliotekarien uppfattas höra ihop med platsen och erbjuda en känsla av trygghet genom att vara en neutral person att vända sig till (Stigendal, 2008; Hansson, 2005). På så sätt erbjuder biblioteket en social infrastruktur som bygger på tillit och kontinuitet.

Denna typ av resonemang förekommer också om studieförbunden:

“Nu kanske det här låter dumt, men bildningen och mötet, vi har många mötesplatser. Det handlar väldigt mycket om att bygga relationer, att vara inkluderande, nå människor ... Eftersom vi finns i områden där människor bor och verkar så blir ju vi, också långvarigt, en del av lokalsamhället.”

Även här framhålls betydelsen av den fysiska mötesplatsen och närheten till människors vardag som en central del av rollen i lokalsamhället. Genom denna närvaro kan man nå grupper i samhället med olika behov, vilket knyter an till folkbildningens kompensatoriska uppdrag - att finnas där för dem som behöver det mest. När verksamheten upplevs som en plats dit alla är välkomna sänks trösklarna för delaktighet och invånare i en kommun ges större möjligheter att ta plats i samhällslivet. På så vis blir den fysiska mötesplatsen en aktiv resurs för inkludering.

I intervjuerna uttrycks en oro för vad som ska hända med de fysiska mötesplatserna om bibliotek stänger ner filialer och studieförbunden stänger lokaler. Som vi sett i tidigare kapitel i den här rapporten finns det betydligt färre platser för kultur och folkbildning i dag än tidigare: nästan var tionde folkbibliotek har försvunnit under de senaste tio åren, och mer än var femte studieförbundslokal har stängt under de senaste två åren. När en fysisk mötesplats försvinner tror intervjupersonerna att det innebär att lokalborna inte tar sig till ett annat bibliotek eller studieförbund.

Citat: "Men det kan räcka med att man bor i ett område, att man då inte åker in till stan fast det bara är några kilometer. Det är egentligen inget fysiskt hinder. Men man håller sig till sitt bostadsområde. Och det är här det behövs verksamhet. Här behöver man göra den verksamhet som de som bor här vill ha. Och jag tror vi har en helt annan fingertoppskänsla i att kunna fånga upp behov både genom individer och yrkespersoner men även organisationer som verkar i olika områden [när man finns på plats]."

I förlängningen riskerar detta leda till en urholkning av den lokala förankringen och att de lokala arenorna för kulturutövning och bildning därmed krymper. Det betyder förstås inte att människor slutar ta del av kultur eller kunskap, utan snarare att de söker information på andra sätt, ofta genom digitala tjänster och medier som erbjuder nya möjligheter till både lärande och kulturkonsumtion. Men som intervjupersonen understryker i citatet ovan handlar det inte enbart om tillgången till kultur i sig, utan om de relationer och möten som uppstår på den fysiska mötesplatsen. När en sådan plats försvinner är det inte säkert att den kan ersättas av andra alternativ och en viktig del av kulturlivet försvinner ur människors vardag.

Samhällsservice

Flera intervjupersoner beskriver den infrastruktur som bibliotek och studieförbund utgör som en samhällsservice för invånare i en kommun. Med samhällsservice menas att man fungerar som en typ av mittpunkt på en lokal plats dit många vänder sig för att få hjälp med olika typer av samhällsfrågor. Det är framför allt förekommande att biblioteken beskrivs på detta sätt. Här lyfts det också fram att i takt med att kommunerna fått sämre ekonomi och att det genomförs nedskärningar i den sociala välfärden finns det få andra platser som känns tillgängliga, liksom de resonemang som fördes gällande att vara en fysisk mötesplats. När till exempel medborgarkontor har stängts ner och det inte heller finns bankkontor eller myndighetskontor, vänder sig lokalinvånare i stället till biblioteket när de vill ha stöd.

"Och då blir det ju så här, och det här har jag också sagt till kommunen och kommunledningen, vi har ett digitalt rum här nere på kulturhuset, som du vet har det här Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten och du vet, det är ett typiskt sådant här servicekontor då. Men alltså de har ju för det första inte annonserat så himla bra. Och så gick det bara ett tag så drog de ner till en dag i veckan, två timmar tror jag. Så att folk missar ju det där att gå dit. Och biblioteket är ju ändå öppet nästan jämt. Och vi finns ju här varenda dag."

Intervjupersonerna och då särskilt bibliotekscheferna vittnar om att det är en förändring som de noterat och som det diskuteras mycket kring i Bibliotekssverige, att många av användarna i biblioteket vänder sig dit för att få hjälp med saker som att betala räkningar, installera bank-id, få hjälp att läsa myndighetsbrev och så vidare. Denna utveckling är väl omskriven i tidigare forskning (se till exempel Kantur, 2024; Rydbeck, 2024; Olsson Dahlqvist, 2019) och har då också beskrivits i termer av medborgarkontor (Alneng, 2021).

Ett exempel på detta är att en av de vanligaste aktiviteterna som bibliotek erbjuder i många kommuner är digitala kurser för äldre. Dessa hålls återkommande, där det ofta är samma personer som kommer igen och igen med samma typ av problem.

“Det är minst 10 år sedan ungefär som vi började med det här med internet för seniorer framför allt, och sedan har vi haft lite sådant, sedan har vi haft smartphonekurser. Vi har haft lite olika, och det behovet, jag menar vi har ju nästan varje vecka folk som kommer in och det är ju mycket äldre som sagt. Och jag vet att ABF hade någon sådan här kurs någon gång, men alltså det här är ju någonting som ständigt behövs, och då vet folk att biblioteket hjälper till med det här.”

Även om det i första hand är biblioteken som beskrivs som en viktig samhällsservice, nämns också att studieförbunden har en liknande roll. Studieförbunden erbjuder kurser som svarar mot olika behov. Särskilt framhålls insatser inom digitalt användande, men även kurser i svenska och samhällskunskap för nyinflyttade i kommunen lyfts fram som viktiga. Även studieförbundens lokaler beskrivs som en typ av öppen plats dit man kan vända sig med frågor. En intervjuperson lyfter att det upplevs som en trygg plats där det kan vara lättare att be om hjälp – jämfört med att till exempel vända sig till kommunen eller en myndighet. Särskilt om en person har deltagit i studieförbundets verksamhet och har byggt en relation med en studiecirkelledare eller en verksamhetsutvecklare så sänks tröskeln att vända sig till den personen i stället för en tjänsteperson.

Något som redan har antytts tidigare i texten är att intervjupersonerna ser att behovet av denna typ av infrastruktur ökar. Framför allt de som är verksamma inom bibliotekssektorn menar att de lägger en allt större del av sin arbetstid på att möta behov som invånare har, som egentligen inte har med bibliotekets grunduppdrag att göra. För att komma till bukt med tiden som läggs på denna typ av service nämner några intervjupersoner att de försöker utforma aktiviteter som samlar personer som söker sådant stöd. Som exempel kan nämnas att många bibliotek har en inplanerad aktivitet för digital hjälp som ges återkommande. Det framkommer också att biblioteksplanerna utformas för att fylla olika lokala behov som finns i kommunen.

På många sätt liknar funktionen som samhällsservice den tidigare kategorin om att utgöra en fysisk mötesplats som är tillgänglig där människor bor och verkar. Men bibliotek och studieförbund får svårare att fylla sådana funktioner när filialer och kontor läggs ner och personal sägs upp. Särskilt i landsbygdsområden betyder det att en viktig samhällsservice läggs ner och att det i många fall kan innebära mycket långa avstånd till närmsta bibliotek eller studieförbundslokal. Intervjupersonerna menar att detta kan innebära att invånare slutar besöka verksamheterna eftersom det kan vara svårt att ta sig till en annan tätort eller stadsdel. Samtidigt uppstår nya förväntningar på personalen på den närmsta filialen, som i ännu högre utsträckning förväntas uppfylla samhällsservicerollen utan att resurserna ökar i motsvarande takt. När en större del av arbetstiden går till att möta invånarens praktiska behov minskar utrymmet för kärnuppdraget, men även utveckling och strategiskt arbete drabbas.

Möjliggörare

Ett annat sätt som intervjupersonerna beskriver bibliotekens och studieförbundens roll i sitt lokalsamhälle är som en möjliggörare. Med det menas att de fungerar som en typ av infrastruktur för det lokala civilsamhället och föreningslivet. Lokala föreningar vet att de kan höra av sig till sitt bibliotek eller till ett studieförbund när de behöver stöd i olika frågor, vill samverka eller behöver tillgång till en lokal. Särskilt studieförbunden framhäver sin roll i det lokala civilsamhället och att deras personal kan fånga upp olika behov som finns bland de föreningsaktiva. Biblioteken fungerar också som en möjliggörare för det lokala föreningslivet och upplåter bland annat sina lokaler och samarrangerar olika aktiviteter med föreningar och organisationer i civilsamhället. I detta sammanhang framhålls också det strukturerade samarbetet mellan folkbibliotek och studieförbund som en särskilt viktig del av infrastrukturen. Samtliga intervjupersoner beskriver att sådana samarbeten är etablerade i deras kommuner, och flera betonar att de bidrar till att stärka både bredden i det lokala utbudet av bildnings- och kulturaktiviteter. Genom samverkan byggs relationer mellan olika nyckelpersoner inom det lokala civilsamhället, vilket i sin tur skapar förutsättningar för aktörer att mötas och utveckla gemensamma initiativ. Den kunskap som bibliotek och studieförbund besitter om lokala föreningar och deras behov gör dem dessutom till attraktiva samarbetspartners.

När folkbibliotek och studieförbund drabbas av nedskärningar, lägger ner lokaler och tvingas säga upp sin personal – som är viktiga aktörer i det lokala civilsamhället – blir det svårt att agera som möjliggörare i samma utsträckning.

“En av de största riskerna med de neddragna medlen är ju att studieförbundens roll i det demokratiska arbetet och i Föreningssverige påverkas. Om man ville ha någonting ordnat, då ringde man till sitt studieförbund och frågade: ‘Hur är det man gör med det? Kan ni ordna det?’ Och då kan jag koppla samman människor. Jag tror att det riskerar att förloras, att vara den där spindeln i nätet som också för samman människor. Och att man kan mötas på en plats – att ordna de här mötesplatserna kring dem.”

Intervjupersonerna vittnar om att det redan nu är så att man inte har samma position i lokalsamhället.

“Motivationen att samarbeta med studieförbunden blir ju mindre. Så det sker ju en massa verksamhet som inte kommer in till studieförbunden. Också det att det krävs mer av studieledarna för att rapportera verksamhet: Det är mycket krångligare nu, vilket känns som: ‘Nej, men det här vill inte jag hålla på med nu.’ Det är inte värt det.”

På grund av de ekonomiska nedskärningarna kan man inte heller bidra ekonomiskt på samma sätt som tidigare. En annan orsak som lyfts i kanske ännu större utsträckning är studieförbundens förändrade förutsättningar på grund av nya riktlinjer för att uppfylla statsbidragsvillkor och de senaste årens fokus på kontroll och uppföljning. De förändrade villkoren har bidragit till att studieförbunden inte kan rapportera samma

verksamhet som tidigare, och vissa föreningar tycker att det är krångligt att uppfylla de nya kraven. Det kan innebära för höga trösklar för deltagare som har svårt för att till exempel signera digitalt.

“Det var ju också då de nya villkoren började komma, med digital signering. Trösklarna har ju höjts väldigt och kraven, kan vi väl säga, på cirkelledarna. Så vi har ju tappat eller vi kan inte motivera vissa grupper och vissa har också lagt ner efter pandemin och i kombination med att den här digitala signeringen kom. Och det kan ju vara, låt oss säga, en liten vävstuga, oftast äldre och oftast kvinnor. Då har man helt enkelt kanske avvecklat eller också bara träffats hemma i köket. För resan att börja föra digital närvaro, och skriva i - man var inte där.”

I citatet framhävs att det kan vara så att vissa föreningar som tidigare genomförde verksamhet inom ramen för ett studieförbund, under de senaste åren har avslutat sin cirkel eller har den i egen regi och i privata sammanhang. Det är möjligt att studieförbundens roll förändras, så att deltagarna tar hjälp av ett studieförbund för att starta och utforma sin verksamhet, men sedan bedriver den på egen hand. Detta skulle kunna vara en potentiell delförklaring till varför deltagarsiffrorna minskat så drastiskt under de senaste åren och varför de inte kommit tillbaka till samma nivåer som före pandemin.

Sammantaget framgår att folkbibliotekens och studieförbundens roll som möjliggörare för civilsamhället bygger på lokal närvaro, etablerade relationer och arbetsätt, fungerande nätverk samt tillgängliga resurser. När dessa förutsättningar förändras påverkas inte bara deras egen verksamhet, utan också det lokala föreningslivet och invånarnas möjlighet att ta del av kultur och bildning.

Samverkan och samarbete

Ytterligare ett sätt att beskriva den infrastruktur som folkbiblioteken och studieförbund utgör är att betona den större strukturen av nätverk och relationer som man är en del av. I detta sammanhang lyfts särskilt de regionala samarbeten som finns mellan studieförbund och bibliotek och som ger mycket mervärde för kommuner och specifika tätorter. Biblioteken samverkar i stor utsträckning regionalt med övriga kommuner i regionen, samt med den regionala biblioteksverksamheten. I nuläget är de flesta studieförbund organiserade i större geografiska avdelningar som sedan har lokalavdelningar och lokalkontor i kommuner och tätorter. Studieförbunden är också organiserade i länsbildningsförbund som är regionala samarbetsorgan för folkbildningen, där representanter för studieförbund och folkhögskolor finns representerade. Mycket av det långsiktiga strategiska arbetet sker på den regionala nivån, där de folkbibliotek och studieförbund som finns lokalt i olika kommuner alltså samarbetar för att utveckla biblioteks- och studieförbundsverksamhet.

En intervjuperson ger ett exempel på vilket sätt den regionala biblioteksverksamheten bidrar:

“Men jag tror också att det har att göra med hur vi som regional biblioteksverksamhet jobbar med kommunerna och vad vi lyfter fram som viktigt. Vilka projekt vi har, hur vi stöttar upp, till exempel... Vad ska vi ta för något exempel? Medie- och informationskunnighet till exempel, insatser inom det. Att jobba med till exempel AI på bibliotek. Vad betyder AI för mig som medborgare? Hur kan jag nyttja det? Vad ska jag vara rädd för? Vad ska jag tycka är spännande? Vi har workshoppar. Det finns så otroligt många faktorer och det går inte att peka på en, utan det är det här ihärdiga, breda arbetet som är en del av infrastrukturen, de här samarbetena, biblioteken emellan.”

En viktig aspekt av den regionala samverkan är att den bidrar till att utjämna skillnader mellan olika kommuner. Särskilt framhäver intervjupersonerna verksamma inom biblioteksverksamhet att det kan spela stor roll för landsbygdskommuner och mindre kommuner som genom det regionala samarbetet får tillgång till ett större utbud, eller tjänster, som det egna biblioteket inte haft råd att köpa in på egen hand. Ett tydligt exempel är att samverkan kan innebära att inte alla bibliotek i en region behöver köpa samma böcker, utan i stället kan skicka böckerna emellan varandra.

“Nej, men just det här att flera av de små kommunerna lever ju ganska gott på de större kommunerna [...] Ja, det finns ju väldigt mycket utveckling och kompetensutveckling som det regionala samarbetet erbjuder. Biblioteksvärlden är långt framme när det gäller digitalisering... Långt framme när det gäller demokratisering, höll jag på att säga. Nej, men alltså, det här att tillgängliggöra allting som finns. Och om man bedriver en biblioteksverksamhet på en liten ort så kan det vara svårt att hänga med i utvecklingen om man inte ingår i ett regionalt sammanhang.”

För studieförbunden innebär samverkan i länsbildningsförbunden att man, tillsammans med övriga studieförbund och även folkhögskolor, har återkommande möten, organiserar gemensamma utvecklingsdagar och diskuterar övergripande framtidsfrågor. En intervjuperson betonar att detta inte bara stärker gemensam utveckling utan också bidrar till att underlätta samarbetet mellan studieförbunden, genom att skapa samsyn för att gemensamt kunna möta de utmaningar som folkbildningen står inför.

För samarbetet mellan folkbiblioteken och studieförbunden påtalar vissa intervjupersoner att biblioteken upplever att det finns nya svårigheter. En intervjuperson säger så här:

“Det märks att det är nedskärningar och att det finns begränsningar inom studieförbunden, eftersom de inte hör av sig om samarbeten i samma utsträckning som tidigare, och de kan inte bidra med resurser vid samarrangemang.”

En intervjuperson verksam på folkbibliotek betonar att de gärna hjälper till på de sätt de kan men att det riskerar att skapa en dragkamp om de resurser som finns, vilket ju i längden försvårar samarbete.

Något som lyfts av intervjupersonerna är att minskade resurser innebär att bibliotek och studieförbund får svårare att avlägga resurser och att avsätta tid till utvecklingsarbete och regional samverkan. Det betonas återigen att situationen blir särskilt kännbart för mindre kommuner, som redan har ett begränsat handlingsutrymme när det gäller ekonomiska resurser och personaltid. Intervjupersonerna lyfter risken att det regionala samarbetet kan behöva avslutas, försämrats eller bli konfliktfyllt – om en enskild kommun inte längre har möjlighet att upprätthålla sin del av ett åtagande.

”Så, våra transportkostnader är ju oerhört höga. Även om vi hela tiden upphandlar för det billigaste. Just nu har vi bussgodis och vi skickar ungefär en eller två väskor till alla de här kommunerna som ingår i vårt regionala samarbete. [...] En enda bok kostar ju också 140 kronor. Alltså, och det är ju sådant som vi betalar för. Och vi har sagt till kommunen, det här är ett moment 22. Ju mindre pengar vi får för medierna, desto mer måste vi låna från samverkansgrejen. Och att det blir ett moment 22 hela tiden. Och till slut så kanske inte de andra vi samverkar med vill ha kvar oss, om de känner att vi är en belastning nästan.”

Alltså framhävs att det regionala bibliotekssamarbetet på många sätt underlättar eftersom det till exempel går att låna böcker av andra folkbibliotek. Samtidigt innebär det höga kostnader för enskilda bibliotek. Således lyfter intervjupersonerna att de ser den regionala samverkan som en förutsättning för att skapa mervärde för lokalinvånare men att den regionala infrastrukturen är beroende av en stabil finansiering för att fungera långsiktigt.

Ett nav för kulturarbetare

Intervjupersonerna menar att bibliotek och studieförbund utgör ett lokalt nav för kulturarbetare. Det framhävs att den kulturverksamhet och de lokaler som finns för kulturutövning, till exempel replokaler, konsertlokaler, keramikverkstäder och utställningsrum, utgör en viktig fysisk infrastruktur. Denna infrastruktur är betydelsefull inte enbart för professionella konstnärer utan även för personer som vill ägna sig åt eget skapande snarare än att enbart ta del av kultur som andra erbjuder. Därtill har denna infrastruktur stor betydelse för den lokala platsen. Tidigare studier har visat att en fungerande infrastruktur för kulturutövning har flera positiva effekter på andra områden: den bidrar till ekonomisk och regional utveckling, stärker turism och andra näringar, samt främjar individuell utveckling hos de som deltar och utövar kultur (Rutgersson, 2015; Myndigheten för kulturanalys, 2024a; Folkbildningsrådet, 2025b). Utifrån detta perspektiv är många kulturarbetare och kulturutövare beroende av att dessa sammanhang finns. I intervjuerna framkommer att många kulturarbetare och konstnärer som har svårt att försörja sig på sitt konstnärskap kombinerar sin konstnärliga verksamhet med andra uppdrag. Ett vanligt exempel är deltidsanställningar eller uppdrag inom bibliotek och studieförbund. Biblioteken kan till exempel anställa personer på projekt som arbetar med viss typ av programverksamhet. Inom biblioteksverksamheten lyfts också att det organiseras boksamtal där folkbiblioteken försöker bjuda in lokala författare. Inom studieförbunden är det många studiecirkelledare som samtidigt är

verksamma inom det ämne de är cirkelledare i. En intervjuperson säger att många kulturarbetare arbetar deltid som studiecirkelledare och ibland kan samma person vara studiecirkelledare på flera olika studieförbund för att på så vis komma upp i en heltidstjänst. Ett annat exempel som ges är att konstnärer och kulturarbetare kan anställas inom ramen för ett tidsbegränsat projekt på ett studieförbund:

“En konstnär som vi hade samarbete med, kom till oss för att hon ville driva arbete för kvinnor i bostadsområden och då handlade det om att skapa tillsammans. Sen växte det till studiebesök och en massa andra saker. Men hon sökte medel hos kommunen och alla möjliga för att kunna göra det här arbetet. Och då vet vi att hon var anställd hos oss en period. Sen fick hon medel av kommunen och fortsatte driva på egen hand. Så, jag tror att många liksom vänder sig till utövare så här, vänder sig till studieförbund för att på något sätt komma in i något sammanhang och sedan komma vidare.”

Studieförbunden kan alltså stötta upp lokala kulturarbetare som vill komma i gång med ett projekt. Eftersom studieförbunden också fungerar som en möjliggörare och en arena för samverkan och samarbete, som vi skrivit om tidigare i kapitlet, kan det också ses som en plats för utveckling, där det kan bli möjligt att skapa nya nätverk och hitta nya sätt att söka medel som gynnar enskilda kulturarbetare.

Inom studieförbunden finns exempel på verksamhetsutvecklare som själva är aktiva inom de konst- och kulturämnen de arbetar med.

“En av våra verksamhetsutvecklare är kulturarbetare. Han är musiker på nästan 100 procent, skulle jag säga, men jobbar 80 procent hos oss. Och har ju en otrolig kompetens då och stöttar allt från unga killar, hiphop eller spelmannslag eller dansgrupper. [...] Det kan ju vara svårt över hela landet, men jag tänker; är du konstnär så kanske det är svårt att leva på sin konst där det inte finns så stor målgrupp. Kanske, jag vet inte. Så många ledare hos oss, kanske inom hantverk och konst, har ju en egen firma.”

I citatet understryks att anställda som själva är verksamma inom sitt kulturområde, i det här fallet musik, ger ett stort mervärde eftersom personen har stor kunskap om konstformen och hur det är att verka inom det specifika sammanhanget.

I flera av intervjupersonernas svar påtalas att en lokal infrastruktur för kulturarbetare är viktigare i mindre kommuner och landsbygdskommuner, där det helt enkelt inte finns så många arbetstillfällen för kulturarbetare. När de arbetstillfällen som funnits inom ramen för folkbibliotekens och studieförbundens verksamhet försvinner blir det ännu svårare att leva på sitt konstnärskap. Flera intervjupersoner berättar att bibliotek och studieförbund i nuläget har svårt att fylla funktionen som ett nav för kulturarbetare, eftersom det inte finns resurser för att ta in någon i ett projekt och framför allt inte att anställa ny personal. Denna bild verkar överensstämma med rapporter om sysselsättningen inom kulturbranschen generellt, som drabbades hårt under pandemin och där kulturarbetare därefter haft svårt att återetablera sig på arbetsmarknaden (Myndigheten för kulturanalys, 2024b). Följaktligen framstår denna infrastruktur som

redan påverkad av nedskärningar och riskerar att ytterligare sättas ur balans när resurser minskar och lokaler försvinner. Detta påverkar inte bara de individer som deltar i en studiecirkel eller besöker bibliotek, utan effekterna riskerar också att spilla över till kulturnäringslivet och i förlängningen andra delar av det lokala näringslivet.

Vad händer när den kulturella infrastrukturen inte längre finns kvar?

Mot bakgrund av de viktiga roller som folkbiblioteken och studieförbunden tillskrivs uttrycker samtliga intervjupersoner oro över de senaste årens utveckling. Intervjupersonerna beskriver samtidigt en känsla av att deras verksamhet inte längre värderas på samma sätt som tidigare och att några av de viktigaste bidragen till samhället är "osynliga", "sker i det dolda" eller "tas för givna". Den betydelse de faktiskt har i lokalsamhället tycks inte beaktas när politiska beslut om neddragningar fattas.

Av de försämringar som redan nu är synliga återkommer intervjupersoner från biblioteken till att de i allt större utsträckning tvingas ta sig an uppgifter som ligger utanför det traditionella uppdraget. Detta innebär att tid och resurser tas från kärnverksamheten. De påpekar också att de medel som tilldelas är otillräckliga för att leva upp till lagstadgade uppdrag, vilket i förlängningen riskerar att bibliotekslagen inte efterlevs.

På motsvarande sätt uttrycker studieförbunden att de på grund av nedskärningar och minskad personalstyrka har svårt att finnas till i lokalsamhällen och att utveckla ny verksamhet. En särskilt viktig aspekt är de stora skillnaderna i kommunbidrag, även inom samma region. I praktiken leder detta till att verksamhet koncentreras till kommuner med högre bidrag, medan kommuner med svagare ekonomiska förutsättningar riskerar att stå utan. Detta skapar en ojämlik tillgång till folkbildning i landet.

En återkommande utmaning för både folkbiblioteken och studieförbunden är att deras uppsökande verksamhet begränsas av de ekonomiska nedskärningarna, vilket gör att de grupper som är i störst behov av stöd, drabbas:

"Det är liksom alltid samma grupper. De som har det sämre ekonomiskt och de som lever med någon form av funktionsnedsättning eller socialt, språkligt, ekonomiskt utanförskap. Det finns ju i dag uppsökande verksamheter, men de blir också alltid svårare att upprätthålla när det blir sämre med pengar, så är det ju. Så man kan väl säga att det alltid är... Ju mer det dras in och centraliseras, desto mer blir det till de som redan har och som är vana - den samhällsklass som är vana att ta del av kultur."

Intervjupersonerna betonar att det är grupper som är i störst behov av stöd som också kräver mest resurser, samtidigt som just den uppsökande verksamheten är bland det första som prioriteras bort vid nedskärningar, eftersom den ofta är kostsam. Flera intervjupersoner uttrycker att de upplever att äldre, som tidigare varit aktiva deltagare, inte har kommit tillbaka efter pandemin, att personer med funktionsnedsättning inte längre deltar i samma utsträckning och att det saknas möjligheter att starta ny verksamhet som vänder sig till sådana målgrupper. I sammanhanget lyfts även att de biblioteksanställda tror sig behöva arbeta mer uppsökande för att nå grupper som söker material på minoritetsspråk, andra språk och lättläst svenska. Som tidigare beskrivits i den här rapporten åligger det både bibliotek och studieförbund att söka upp sina

deltagare och inte enbart finnas till för dem som själva hittar till deras verksamheter. Det finns i många fall etablerade strukturer för uppsökande arbete - inom biblioteken genom samarbete med skolor, fritidsgårdar, vårdinrättningar och mobil verksamhet, och inom studieförbunden genom samverkan med lokala föreningar. Intervjupersonerna framhåller dock att just den uppsökande verksamheten drabbas särskilt hårt vid nedskärningar, samtidigt som den lyfts fram som ett område de gärna skulle utveckla om de fick mer resurser.

Den försämrade fysiska infrastrukturen påverkar folkbibliotekens och studieförbundens möjlighet att nå ut i sitt lokalsamhälle. När folkbibliotek och studieförbund stänger ner sina lokaler, och studieförbunden säger upp personal, utökas verksamhetsområdena geografiskt, vilket försvårar närvaro i det lokala sammanhanget. En intervjuperson verksam inom studieförbunden beskriver till exempel hur verksamhetsutvecklare nu ofta arbetar över flera kommuner.

“Förr kanske man kunde ha en kommun som man är ansvarig för; här verkar jag och man har ett nära samarbete. Nu har man fem kommuner man är ansvarig för. Det gör ju att den närheten med en verksamhetsutvecklare finns ju inte riktigt på samma sätt. Även om man försöker så kommer det inte vara samma närhet, det kommer inte vara möjligt.”

För biblioteken innebär nedstängda filialer i många fall att det blir väldigt långt till närmsta bibliotek, vilket alltså gör det svårt för invånare att över huvud taget nyttja bibliotekets tjänster. Detta blir särskilt relevant i landsbygdskommuner, framför allt i norra Sverige, där en nedlagd filial kan innebära att man behöver transportera sig många mil, vilket vi visat exempel på i föregående kapitel. Att denna klyfta mellan stad och land breder ut sig, återkommer ofta i intervjuerna och är också något som är synligt i statistiken. Just landsbygdskommuner som redan har få tillgängliga platser för kultur och där bibliotek och studieförbund spelar en än mer central roll för det lokala kulturlivet drabbas således ännu hårdare när bibliotek och studieförbund utarmas eller till och med läggs ner. En intervjuperson uttrycker det så här:

“Nu pratar jag om de mindre orterna. Jag pratar överhuvudtaget inte om de större orterna. Där går allt som tåget. De kan göra nästan vad de vill. Det finns liksom resurser, förståelse och uppbackning politiskt. Det går inte att jämföra. Jag pratar nästan bara om inlandet nu. För det är där problemen finns. Och det är där det behövs som mest. [...] Ja, det är väldigt olika förutsättningar i det här länet, att jobba med bibliotek. Men så ser det ut på många håll. Absolut inte bara i de norra länen, utan så ser det nog ut nästan överallt. Det är lite så; stad och land.”

Utöver skillnaderna mellan städer och mindre kommuner framhålls att variationer i ekonomiska resurser bidrar till ojämlika möjligheter att ta del av kultur i olika delar av landet. Detta beror delvis på kommunernas ekonomiska förutsättningar, vilka kan påverkas av flera faktorer, men där större kommuner av självklara skäl har större ekonomiska ramar. Flera intervjupersoner understryker dock att skillnaderna även handlar om hur kommunerna väljer att prioritera kulturfrågor. De menar att

kommunpolitiker ibland inte är tillräckligt insatta i och har förståelse för folkbibliotekens och studieförbundens verksamhet. De lyfter exempel som att nytillträdde politiker inte kommer på inbokade besök, att de inte längre har en resursperson på kommunförvaltningen, att chefer är ointresserade och inte för deras talan på politiska möten, samt att ansvar läggs på folkbibliotek och studieförbund som egentligen bör ligga någon annanstans. De kommunpolitiker som intervjuats inom ramen för denna studie framhåller att den ansträngda ekonomiska situationen i landet, präglad av stigande inflation, ökade energikostnader samt höjda lokal- och personalkostnader, är det som tvingat kommuner till nedskärningar inom kulturområdet, samt en rad andra områden. Det framkommer av deras svar att de känner sig svikna av den nationella kulturpolitiken och att de eftersöker ett större nationellt ansvar för att upprätthålla en rikstäckande infrastruktur för kultur och folkbildning. Intervjupersoner verksamma inom bibliotek och studieförbund uttrycker förståelse för att kommunerna har begränsade ekonomiska resurser, men betonar samtidigt att för att sätta frågan på agendan, krävs det att kommunpolitikerna prioriterar folkbiblioteken och studieförbunden och erkänner värdet av den verksamhet som bedrivs.

Således bekräftar intervjusvaren många gånger det som blir synligt i statistiken och hjälper till att måla en bild av vad detta innebär i praktiken. Förutom att det redan nu går att se effekter av de senaste årens nedskärningar uttrycks även farhågor för vad som kommer att hända vid fortsatta neddragningar. Det lyfts fram att den infrastruktur som folkbibliotek och studieförbund utgör och bidrar till har tagit lång tid att bygga upp och att detta inte bara är något som kan byggas upp igen över en natt om den skulle försvinna.

Avslutning

Kapitel 8: Avslutning

Syftet med den här rapporten har varit att kartlägga hur nedskärningar och besparingar påverkar folkbibliotekens och studieförbundens möjligheter att fungera som infrastrukturer för kultur och folkbildning, samt vilken betydelse denna typ av infrastruktur har i lokalsamhället. Folkbibliotek och studieförbund är några av få, ibland de enda, kulturaktörerna som finns i många av landets kommuner, vilket gör att de i praktiken utgör en förutsättning för att det ska finnas ett levande kulturliv i alla Sveriges kommuner. En utgångspunkt för den här studien har varit att de ekonomiska resurserna – den kanske mest avgörande förutsättningen för infrastrukturen – har minskat kraftigt över tid. I den här rapporten synliggörs detta tydligt. För perioden 2014-2024, som är rapportens huvudsakliga fokus, framträder en utpräglad urholkning av resurserna: folkbibliotekens budgetar har knappt ökat alls under de senaste tio åren, samtidigt som befolkningen ökat med 840 000 personer. Studieförbundens kommunala och regionala bidrag har minskat med två tredjedelar sedan 1992. Vi ser också att denna utveckling har intensifierats under de senaste åren. För studieförbunden handlar det framför allt om att statsbidraget sänktes från och med 2024, och när hela nedskärningen är gjord kommer den totala bidragsnivån vara nere på 57 procent av nivån 1992. Folkbiblioteken påverkas av att statsbidraget *Stärkta bibliotek* avslutades efter 2023 och av kommunernas generellt ansträngda ekonomi. Detta har fått märkbara konsekvenser för infrastrukturen och det finns betydligt färre platser för kultur och folkbildning i dag än tidigare: nästan var tionde folkbibliotek har försvunnit under de senaste tio åren, och mer än var femte studieförbundslokal har stängt under de senaste två åren.

Även de personella resurserna har förändrats, där studieförbunden sedan statsbidraget sänktes förlorat nästan en fjärdedel av sina personella resurser, 940 årsarbetstider. Det har i sin tur medfört att också det ideella arbetet minskat. För biblioteken ligger det totala antalet årsverken stabilt, vilket till viss del kan kompensera för minskat antal bibliotekslokaler.

I fallstudierna ser vi att olika kommuner drabbas på olika sätt och att de, utifrån sina lokala förutsättningar, utvecklar kreativa strategier för att hantera de utmaningar som följer av minskade resurser. De respondenter som intervjuats beskriver ett starkt engagemang och en beredskap att göra vad som krävs. Det framstår som självklart för dem eftersom de är övertygade om verksamhetens betydelse för lokalsamhället. Detta blir särskilt tydligt i det kapitel som behandlar folkbibliotekens och studieförbundens betydelse som lokal infrastruktur. Där beskriver intervjupersoner från både biblioteken, studieförbunden, politiken och kommunförvaltningen vilken roll dessa aktörer spelar i kommunen: som fysisk mötesplats i samhället; som en samhällsservice dit man kan vända sig om man behöver hjälp; som en möjliggörare – en typ av spindel i nätet för det lokala kulturlivet; som aktörer för samverkan och samarbete som breddar det lokala kulturutbudet; och som ett nav för kulturarbetare. Deras sätt att beskriva de funktioner som uppfylls är inte på något sätt nya, utan ligger i linje med tidigare samlad kunskap och forskning. Däremot hjälper de här till att ge en samlad bild av hur infrastrukturen är beskaffad i praktiken och på vilka sätt den förändrats under de senaste elva åren. Intervjupersonerna betonar att deras roll i många fall blir ännu viktigare i samhällen där kulturlivet består av få aktörer, särskilt i landsbygdskommuner, där avstånden till andra orter och till större städer med bredare kulturutbud är långa. Den infrastruktur som folkbiblioteken och studieförbunden utgör är således en nödvändighet för det lokala kulturlivet på dessa platser.

Detta sätter ljuset på en central insikt i rapporten: möjligheten att ta del av och själv vara en del av kulturen varierar kraftigt beroende på var man bor. Ojämligheten i tillgången

till kultur och folkbildning är geografisk, vilket inte minst går att se i graferna på sidorna 24, 36 och 37, där det både för folkbibliotek och studieförbund har skett störst neddragningar i landsbygdskommuner och minst i storstäder. Även inom ramen för en kommun kan det finnas stora skillnader i utbud beroende på var man bor. I relation till detta betonar intervjupersonerna att det är avgörande för det lokala kulturlivet att det finns platser att tillgå, då det genom platsen blir möjligt att nå ut och skapa relationer till de som bor i närområdet.

Det för oss in på en annan insikt: De verksamma inom folkbibliotek och studieförbund uttrycker att de inte förmår nå ut i den utsträckning som deras uppdrag förutsätter. De beskriver att de behöver arbeta uppsökande för att nå de prioriterade målgrupper som inte själva söker sig till kultur och folkbildning, och som kan ha störst behov av verksamheten. Ändå är det ofta detta arbete som går förlorat när resurser saknas. Intervjupersonerna som är verksamma inom studieförbunden upplever till exempel att vissa deltagargrupper inte har återvänt efter pandemin och att det, på grund av knappa resurser och förändrade krav och villkor, är svårt att få dem tillbaka. Även intervjupersoner som är verksamma inom biblioteken uttrycker att det kan vara svårt att hitta tid och resurser till uppsökande verksamhet, vilket i deras fall riskerar att medföra att de inte kan uppfylla bibliotekslagen.

När resurserna minskar blir tillgången till kultur och folkbildning inte bara ojämnt fördelad mellan olika platser i landet, utan också mellan olika delar av befolkningen på en och samma plats.

Den här rapporten har visat hur de ekonomiska förutsättningarna försämrats och hur det i sin tur gjort att infrastrukturen för kultur och folkbildning blivit sämre, men den visar inte hur olika delar av infrastrukturen förhåller sig till varandra. De ekonomiska nedskärningarna har skapat en inbyggd motsättning där verksamheterna tvingas prioritera mellan platser och personer när det inte går att upprätthålla båda. Folkbiblioteken tvingas välja mellan att finnas på många platser och att ha personer som kan nå de prioriterade målgrupperna enligt 4-5§§ bibliotekslagen. Det kostar att ha såväl filialer som uppsökande verksamhet till barn, de nationella minoriteterna, personer som har annat modersmål än svenska och personer med funktionsnedsättning. Viss verksamhet för prioriterade målgrupper kan ske på befintliga platser, annan måste vara mobil och ske hos målgrupperna på exempelvis en förskola, ett LSS- eller äldreboende eller på BVC. Detta arbete syns inte nödvändigtvis i statistiken, annat än genom att till exempel en filial eller fasta hållplatser med bokbussen försvinner. På så sätt kan prioriteringar som vid en första anblick framstår som försämringar, i själva verket göras för att just nå prioriterade målgrupper. Hur dessa prioriteringar mellan platser och personer görs och vilka svåra dilemman som döljer sig i statistiken, behöver utforskas ytterligare.

Inledningsvis ställdes frågan: **Behövs verkligen folkbibliotek och studieförbund för att det ska finnas ett lokalt kulturliv?** Vi visste sedan tidigare att dessa två kulturaktörer utgör den mest heltäckande infrastrukturen för kultur och folkbildning i Sverige - de finns i hela landet, är öppna för alla och kostar oftast inget att ta del av. Därmed sänker de trösklarna för deltagande och gör det möjligt för människor med olika bakgrund och ekonomiska förutsättningar att delta i kultur och folkbildning. Den här rapporten visar svart på vitt hur den lokala infrastrukturen för kultur och folkbildning kraftigt minskat efter många år av ekonomiska nedskärningar, och hur detta i sin tur påverkar invånarens möjlighet att delta i ett lokalt kulturliv. Den har också visat att folkbiblioteken och studieförbundens funktion som ett nav för kulturarbetare riskerar att försvinna från platser där det efter kraftiga nedskärningar inte längre finns några avlönade arbetstillfällen.

Då försvinner kompetens, engagemang och kreativitet från kommuner där kulturarbetare inte längre kan verka.

I samtida kultur- och folkbildningspolitik, exempelvis i betänkanden från Folkbildningsutredningen (SOU 2024: 42) och Kulturkanonutredningen (SOU 2025:92), skrivs det uttryckligen att folkbibliotek och studieförbund ska utgöra en nationel infrastruktur för kultur och folkbildning. Om biblioteken och studieförbunden ska kunna bära detta ansvar krävs finansieringsmodeller som gör det möjligt trots att kommunernas ekonomiska förutsättningar försämras. Utan stabil och långsiktig finansiering av infrastrukturen riskerar platserna och personerna som gör verksamheten möjlig att bli ännu färre. Möjligheten att få in annan finansiering, såsom ideellt arbete, deltagaravgifter och sökta bidrag, försvinner också.

Svaret på den inledande frågan blir därmed tydligt: ja - folkbibliotek och studieförbund är nödvändiga för att ett lokalt kulturliv ska finnas i hela landet. Utan en stabil infrastruktur för kultur och folkbildning som täcker hela landet drabbas särskilt invånare i landsbygdskommuner och de som redan har ett lågt deltagande i kulturen och folkbildningen. En fortsatt nedmontering av denna infrastruktur kommer att ytterligare öka skillnaderna mellan stad och landsbygder, och mellan olika delar av befolkningen.

Referenser

Referenser

Aabø, Svanhild (2005). *The Value of Public Libraries: A Methodological Discussion and Empirical Study Applying the Contingent Valuation Method*. Oslo: Department of Media and Communication.

Abrahamsson, Kenneth & Nørholm Lundin, Anna (2016). *Folkbildningen och statens syften. Folkbildningens frihet och värde: Metaperspektiv på folkhögskolor och studieförbund* (pp. 85-129). Folkbildningsrådet.

Alneng, Marika (2021). *Bibliotek som medborgarkontor?* Svensk biblioteksforening. [Biblioteken som medborgarkontor?](#)

Arbetsmarknadsdepartementet. (2024). *Lista över alla 180 områden på Utanförskapets karta*. Regeringskansliet. [Utanförskapets karta](#)

Berg, Anne & Edquist, Samuel (2017). *The capitalist state and the construction of civil society: Public funding and the regulation of popular education in Sweden, 1870-1991*. Springer.

Bäckström Olofsson, Hanna & Berg, Linda (2024). *Plats att mötas och växa: en kvalitativ studie av öppna mötesplatser i Umeå kommun*. Umeå University.

Demokratikartan (2025). *Studieförbundsverksamhet och biblioteksbesök* [webbsida]. ViMåstePrata. [Demokratikartan](#)

Essen, Johan von & Svedberg, Lars (2016). *Folkbildningen: en medborgaraktivitet bland andra. Folkbildningens frihet och värde: Metaperspektiv på folkhögskolor och studieförbund* (s. 23-53). Folkbildningsrådet.

Folkbildningsrådet (2024). *Folkbildningsrådets samlade bedömning. Folkbildningens betydelse för samhället 2023*. Folkbildningsrådet. [Folkbildningens betydelse för samhället 2023](#)

Folkbildningsrådet (2025a). *Nedskärningarnas konsekvenser. En initial analys av hur minskade anslag och ansträngd ekonomi påverkar folkbildningen*. Folkbildningsrådet. [Nedskärningarnas konsekvenser](#)

Folkbildningsrådet (2025b). *Folkbildningsrådets samlade bedömning. Folkbildningens betydelse för samhället 2024*. Folkbildningsrådet. [Folkbildningens betydelse för samhället 2024](#)

Folkbildningsrådet (2025c). *Studieförbundens ekonomi 2024*. Folkbildningsrådet.

Fremia (2024). *Cirkelledare och övriga ledare/lärare*. Fremia. [Cirkelledare och övriga ledare/lärare](#)

Hansson, Joacim (2005). *Det lokala folkbiblioteket: förändringar över hundra år*. Mimer.

Hansson, Joachim (2019). *Folkbibliotek i Glesbygd*. Kulturrådet. [Folkbibliotek i Glesbygd](#)

Hellström, Mikael, Jonsson, Robert, Lundmark, Linda, Mattisson, Ola, Ramberg, Ulf & Weichselberger, Gustaf K. (2025). *Kommunala kapaciteter och strategier för en hållbar kommunal framtid*. Kommuninvest.

Kantur, Ertan (2024). *På spaning efter de bibliotek som flytt. En rapport om folkbibliotek ur ett lokaliseringssperspektiv*. Förvaltningshögskolan.
KB (2025a). *Bibliotek 2024. Sveriges offentligt finansierade bibliotek. Sveriges officiella statistik*. Kungliga biblioteket.

KB (2025b). *Bibstats rapporter. Biblioteksstatistik per kommun*. Kungliga biblioteket.
[Biblioteksstatistik per kommun](#)

Kulturrådet (2023). *Folkbibliotekens behov av statliga stöd*. Kulturrådet.
[Folkbibliotekens behov av statliga stöd](#)

Kulturrådet (2024). *Stärkta bibliotek: slutredovisning. Stärkt kapacitet*. Kulturrådet.
[Stärkta bibliotek: slutredovisning. Stärkt kapacitet](#)

Larsen, Håkon, Kann-Rasmussen, Nanna & Rydbeck, Kerstin (2023). The legitimacy of Scandinavian libraries, archives and museums as public spheres: Views from the professionals. *IFLA Journal*, 49(2), 368-374.

McWilliams, Anna (2024). *Bibliotekens roll i det civila försvaret. Forskningsdelområde: Befolkningsskydd - November 2024*. Total försvarets forskningsinstitut.

Myndigheten för kulturanalys (2019). *Kulturens geografi. Tillgång till kulturutbud i landets kommuner*. [Kulturens geografi - Tillgång till kulturutbud i landets kommuner](#)

Myndigheten för kulturanalys (2023). *Kulturområdets finansiering: en kartläggning med fokus på icke-offentliga aktörer. Delredovisning 7 december 2023*.
<https://kulturanalys.se/digital-publikation/kulturomradets-finansiering/>

Myndigheten för kulturanalys (2024a). *Kulturens roll och nytta i samhällsutvecklingen. En kunskapsöversikt med utgångspunkt i forskning och de nordiska ländernas kulturpolitik*. Nordisk kulturfakta (2023:05). Nordiska ministerrådet.

Myndigheten för kulturanalys (2024b). *Lägesbild över kulturarbetsmarknaden 2024*.
Myndigheten för kulturanalys. [Lägesbild över kulturarbetsmarknaden 2024](#)

Myndigheten för kulturanalys (2025). *Statens utgifter för kultur 2024*. Myndigheten för kulturanalys. [Statens utgifter för kultur 2024](#)

Nordvall, Henrik, Pastuhov, Annika & Arriaza Hult, Maria (2025). *Vad är ett studieförbund? I Om vuxenutbildning och vuxnas studier - en grundbok*. Studentlitteratur.

Olsson Dahlquist, Lisa (2019). *Folkbildning för delaktighet: en studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid*. Doktorsavhandling, Lunds universitet.

Plesner, Åsa (2021). *Folkbibliotekens ekonomiska förutsättningar sedan 2000: En översikt*. Svensk biblioteks förening. [Folkbibliotekens ekonomiska förutsättningar sedan 2000: En översikt](#)

Rutgersson, Thor (2015). *Vi fortsätter spela pop [men vi håller på att dö]. Om populärmusiken som kulturform och betydelsen av livescener för pop i hela landet*. Studieförbundet riksforbundet, Livemusik Sverige & MoKS (Musik- & Kulturföreningarnas samarbetsorganisation).

Rutgersson, Thor, Tannå, Sara & Timgren, Katja (2020). *Mångfald och förnyelse? Utvärdering av folkbildningens kulturverksamheter*. Folkbildningsrådet.

Rutgersson, Thor & Åberg, Pelle (2020). *Cirkelns betydelser*. Folkbildningsrådet.

Rydbeck, Kerstin (2024). Swedish library policy and community librarianship. *Library Trends*, 72(4), 688–711.

SCB (2025a). *Befolkningsprognos för Sverige* [webbsida]. Statistiska centralbyrån. [Befolkningsprognos för Sverige](#)

SCB (2025b). *Medellöner i Sverige* [webbsida]. Statistiska centralbyrån. [Medellöner i Sverige](#)

SCB (2025c). *Befolkningsstatistik* [webbsida]. Statistiska centralbyrån. [Befolkningsstatistik](#)

SKR (2018a). *Varför lägger man ner biblioteksfilialer? En studie om orsaker och konsekvenser av biblioteksnedläggning*. Sveriges kommuner och landsting (numera Sveriges kommuner och regioner). [Varför lägger man ner biblioteksfilialer? En studie om orsaker och konsekvenser av biblioteksnedläggning](#)

SKR (2018b) *Ekonomirapporten, oktober 2018*. Om kommunernas och landstingens ekonomi. Sveriges kommuner och landsting (numera Sveriges kommuner och regioner). [Ekonomirapporten, oktober 2018](#)

SKR (2023). *Ekonomirapporten, oktober 2023*. Om kommunernas och regionernas ekonomi. Sveriges kommuner och regioner. [Ekonomirapporten, oktober 2023](#)

SKR (2024a). *Kultur- och fritidsfrågor ofta i superförvaltning*. Publicerat 5 mars 2024 [webbsida]. Sveriges kommuner och regioner. [Kultur- och fritidsfrågor ofta i superförvaltning](#)

SKR (2024b) *Ekonomirapporten, oktober 2024*. Om kommunernas och regionernas ekonomi. Sveriges kommuner och regioner. [Ekonomirapporten, oktober 2024](#)

SKR (2025a). *Ställningstagande om Folkbildning*. Ärendenummer: SKR2024/01004. Avdelningen för tillväxt och samhällsbyggnad. Sveriges kommuner och regioner. Beslutsdatum: 2025-06-12. [Ställningstagande om Folkbildning](#)

SKR (2025b). *Ekonomirapporten, maj 2025*. Om kommunernas och regionernas ekonomi. Sveriges kommuner och regioner. [Ekonomirapporten, maj 2025](#)

SFS 1991:977. *Förordning om statsbidrag till folkbildningen*.

SFS 2013:801. *Bibliotekslag*.

SOU 2024:42. *Bildning, utbildning och delaktighet - folkbildningspolitik i en ny tid*.

SOU 2025:92. *En kulturkanon för Sverige.*

Statskontoret (2023). *Korrekta utbetalningar av statliga stöd till företag och andra juridiska personer.* Statskontoret. [Korrekta utbetalningar av statliga stöd till företag och andra juridiska personer](#)

Stigendal, Mikael (2008). *Biblioteket i samhället - en gränsskridande mötesplats?* BTJ Förlag.

Studieförbunden (2025a). *Studieförbunden förlorar ideellt arbete värt 260 miljoner kronor.*

[Det ekonomiska värdet av cirkelledares ideella arbete minskar 2024 | Studieförbunden](#)

Studieförbunden (2025b). *Kulturen i hela landet drabbas.* [Kulturen i hela landet drabbas | Studieförbunden](#)

Svedberg, Lars & Essen, Johan von (2015). *Mer engagemang?: folkbildningen i det svenska civilsamhället.* Folkbildningsrådet.

Åberg, Pelle, Essen, Johan von, Cras, Patrik & Nordfeldt, Marie (2024). *Folkbildning i landsbygder: Om folkbildningens betydelser för människor och lokalsamhällen i svenska landsbygder.* Folkbildningsrådet.